

2618

DIN PUBLICAȚIUNILE CASEI ȘCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICA

JOHN LOCKE

No. 8

□ □

CATEVA IDEI

ASUPRA

EDUCAȚIUNII

□ □ □

PARTEA II

EDUCAȚIUNEA MORALA ȘI CEA ȘTIINȚIFICA

TRADUCERE DE

GEORGE COȘBUC

38021

985

1573

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA «JOCKEY-CLUB», ION C. VĂCĂRESCU

4 Strada Umbrei, 4

1925

Prețul Lei 18. -

PUBLICAȚIUNILE CASEI ȘCOALELOR

BIBLIOTECA PEDAGOGICA

JOHN LOCKE

No. 8

□ □

CATEVA IDEI

ASUPRA

EDUCAȚIUNII

□ □ □

366379

PARTEA II

EDUCAȚIUNEA MORALA ȘI CEA ȘTIINȚIFICA

TRADUCERE DE

GEORGE COȘBUC

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA «JOCKEY-CLUB», ION C. VĂCĂRESCU

4 Strada Umbrei, 4

1925

294-

0
1954

CC 50 / 08

... .. inventar
Cota 38021 Dublet
Inventar 541531

BCU-Bucuresti

C541531

1. DESPRE VIRTUTE

§ 134—§ 139

§ 134. Tot ce dorește un părinte, care poartă cât de cât grijă de creșterea fiului său, este după părerea mea (afară de averea pe care i-o lasă) cuprins într'aceste patru lucruri: *virtute, înțelepciune, bună purtare și cunoștințe*. Eu nu mă opresc aici să judec dacă unele dintr'aceste nume nu însemnează uneori acelaș lucru, sau dacă se cuprind unele într'altele. Corespunde prea bine intențiunii mele să urmez aici uzul comun al acestor vorbe, pentru că înțelesul lor este, după a mea socotință, destul de limpede ca să fiu priceput de toți, și nădăjduiesc că nu vor întâmpina greutăți cititorii în ce privește înțelegerea părerilor mele.

§ 135. Ca temelie a virtuții, trebuie să întipărim în sufletul copilului, foarte de timpuriu, o noțiune corectă despre Dumnezeu, ca ființă supremă, neatârnată, ca urzitor și creator al tuturor lucrurilor, dela care noi primim toate câte le avem, care ne iubește și ne dă totul. Potrivit acestora, să-i insuflăm așadar iubire și venerațiune față de această supremă ființă. Atâta ajuge ca început,

Dumnezeu

fără să ne întindem la explicații mai adânci asupra acestui obiect, ca năvălind vorbind prea devreme cu copilul despre spirite și voind ca cu o pripă nepriincioasă să-l facem să înțeleagă nepătrunsa natură a acestei nemărginite ființe, să nu-i umplem capul cu reprezentări false despre Dumnezeu sau să i-l zăpăcim cu idei nepricepute. Copilul trebuie să afle numai așa ocazional, că Dumnezeu a făcut toate lucrurile și că le guvernează, că aude și vede toate și că face tot binele celor ce-l iubesc și-l ascultă. Ne vom convinge că vorbindu-i astfel despre un atare Dumnezeu, se vor ridica peste el încurând alte idei în sufletul său, idei pe care trebuie să le corectăm când vom observa în ele cine-știe-ce rătăciri. Și eu sunt de părerea că ar fi cu mult mai bine dacă oamenii ar stăruî să rămâie la atare reprezentare despre Dumnezeu, fără să-și bată capul cu cercetări subtile asupra unei ființe pe care trebuie s'o recunoască toți că e mai presus de orice înțelegere, căci prin aceste cercetări mulți cari n'au tăria și claritatea sufletului de-a deosebi între ceiace sunt în stare să priceapă și între ceiace ei nu pot ști, cad ori în superstițiune ori în ateism, deoarece ei își alcătuiesc în minte ori un Dumnezeu cum sunt înșiși ei, sau—fiindcă altfel ei nu-l pot pricepe— îl neagă cu totul. Eu cred că dacă stăruim de copii să-și arate venerațiunea față de Dumnezeu, dimineața și seara, într'o rugăciune scurtă și simplă, potrivită cu etatea și gradul priceperii lor, asta va fi pentru ei de mult mai mare folos în religione, virtute și cunoștințe, decât dacă le-am zăpăci mintea cu cercetări științifice asupra naturii impenetrabile și a ființei lui Dumnezeu.

§ 136. Virtutea eu o privesc a fi cel dintâi și cel mai de trebuință dintre darurile cu care trebuie să fie înzestrat un bărbat sau un nobil, deci cea mai neevitabilă cerință, prin care se poată face prețuit și iubit de alții și chiar sieși demn și suportabil. Fără de virtute, după a mea părere, el nu va fi fericit nici în lumea asta, nici în lumea cealaltă.

§ 137. Dacă deci tu încetul cu încetul, după-cum l-ai găsit de în stare pe copil să te priceapă, ai întărit în sufletul lui o atare reprezentare despre Dumnezeu și l-ai învățat să i se închine și să-l preamărească în rugă ca pe iubitorul ființei sale și ca pe dătătorul oricărui bun pe care-l are sau îl poate avea, atunci ferește-te de orice explicări asupra altor spirite, până ce chestiunea aceasta i se va oferî de sineși cu o anumită ocaziune, despre care vom vorbi mai târziu ¹⁾, când cetirea sfintei istorii îi va da motive să urmărească mai deaproape chestiunea lor.

Spiritele

§ 138. 1. Dar chiar și atunci, și în genere în toată copilăria lui, ferește-i cu mare grijă sufletul tânăr de orice impresiune și idei despre duhuri și stafii sau despre alte oricari reprezentări ce produc spaimă în întuneric. Primejdia aceasta îi amenință mai ales din partea servitorilor, al căror obicei este de a speria copiii și de a-i ține în supunere prin povestiri despre cap-de-oțel ²⁾ și alte nume

Stafiile

1) Vezi § 190 și următorii. Locke înțelege ca spirite ingerii, și duhurile-rele, diavolul, așa cum le găsim în biblie.

2) Cap-de-oțel eră o stafie a basmelor depe atunci în Anglia, cum sunt bunăoară la noi Mama Pădurii, Vârcolacii, Rusaliile, Ielele etc.

de acest soi cari poartă în ele reprezentări despre ceva îngrozitor și aducător de rău, de cari ei cu toată dreptatea se tem, când sunt singuri, mai ales prin întuneric. De lucrul acesta trebuie să-i ferim cu toată grija; căci, deși printr'acest mijloc nebunesc îi putem înfrână să nu facă unele mici greșeli, mijlocul de vindecare este cu mult mai rău decât însăși boala și împuiem închipuirea lor cu reprezentări cari îi urmăresc cu spaimă și groază. Dupăce odată sufletul tânăr al copiilor a primit în el atari idei despre stafii și dupăce aceste idei au devedit o impresiune adâncă, din cauza spaimei care însoțește asemenea reprezentări, atunci ele scoboară tot mai adânc și să înrădăcinează atât de tare, încât numai cu greu se pot stârpî, dacă, în genere se pot stârpî vr'odată. Și câtă vreme persistă în suflet, ele urmăresc pe copii adeseori cu vedenii ciudate și-i fac fricoși, când sunt singuri și bagă într'înșii pe toată viața spaimă de întunerec și de propria lor umbră. Imi vine în minte că mi s'au plâns de asta bărbați în etate, cari au fost tratați astfel în copilărie. Cu toate că rațiunea lor a corectat reprezentările false ce și le-au format și cu toate că s'au convins că nu există nici o cauză să te temi de ființe nevăzute mai mult în întunerec decât la lumina zilei, totuș primitele reprezentări le sunt aplicate să se ridice, la orice ocaziune, mai întâi în fantazia lor de mai de mult captivată, și că apoi fără de trudă nu le mai pot îndepărtă din minte. Ca să arăt cât de stăruitoare și de grozave sunt icoanele ce se întipăresc de timpuriu în suflet, vă voi spune o istorioară demnă de mirare, dar adevărată. Intr'un oraș din Apus trăiă un om

neîntreg la minte, pe care copiii se obișnuiseră a-l necăji ori de câte ori îl vedeau pe stradă. Într'oz zi omul acesta văzând pe stradă un copil care deobicei îl ațâța, a intrat în prăvălia apropiată a unui cuțitar, a apucat o sabie și a alergat după copil. Când a văzut copilul că-l gonește cu arma în mână, a apucat la fugă și a fugit din răsuputeri și din fericire a avut destulă sprintenie și putere să ajungă la casa părintească mai înainte de a-l ajunge nebunul. Când a pus mâna pe clanța ușei, copilul și-a întors capul să vadă cât de aproape e prigonitorul său. Acesta era în capul scării cu sabia ridicată, gata să lovească, și copilul abia avu tocmai atâta vreme cât să închidă ușa, ca să scape de lovitură, de care trupul său a scăpat, ce e drept, dar nu și sufletul. Această înspăimântătoare reprezentare a făcut asupra lui așa de adângă impresiune, încât a purtat-o pe suflet ani întregi, dacă nu toată viața sa. Pentrucă povestind această întâmpare ca om mare, a adăogat că de-atunci el n'a putut să intre niciodată pe ușa aceia, ori în ce timp ar fi fost, fără ca să nu privească îndărăt și să nu-i vie deodată în cap toată întâmplarea, chiar dacă pân'a ajunge la ușă el nu s'a gândit niciodată la nebun ¹).

(2) Dacă am lăsa copiii de capul lor, ei n'ar simți mai multă frică la întunec decât la lumina mare a zilei; ei ar privi și pe una și pe alta deopotrivă de binevenite, noaptea ca să doarmă și ziua ca să se joace. Deci aci nu trebuie să-i deprindem cu nicio deosebire, vorbindu-le de nuștiu-ce primejdii mai mari sau de lucruri mai

---

1) Crousax în *Traité de l'éducation*, 1722, repovestește după Locke această întâmplare, ca exemplu.

înfiorătoare ce le-ar fi având întunericul nopții. Dar dacă vr'un om depelângă casa ta le-a rătăcit mintea în felul acesta și le-a băgat în cap ideea, că alta e ziua și alta e noaptea când închizi ochii, atunci tu trebuie să stârpești cât se poate de curând această a lor părere și să le întărești convingerea că Dumnezeu, care a făcut toate lucrurile numai spre binele lor, a lăsat să fie întunerec noaptea numai ca să poată ei dormi mai bine și mai liniștit și, fiindcă ei sunt totdeauna în paza Lui, nimic nu este prin întunerec ce le-ar putea aduce vr'o vătămare. Celelalte câte au să le știe ei despre Dumnezeu și despre spiritele bune trebuie să le amâni pe un timp mai târziu, despre care vom vorbi la locul cuvenit ¹⁾, iar ce se ține de duhurile rele, bine este să păzești copiii de închipuiri rătăcite, până la vremea când au ajuns destul de maturi pentru acest fel de cunoștințe.

§ 139. Dupăce ai pus temelie virtuții într'o concepțiune corectă a lui Dumnezeu, după cum îl învață credința creștină și după cât îl iartă etatea sa, și într'o obicinuință de a se închină Lui, cea dintâi grije a ta va fi de-acum înainte, ca el să fie scurt ținut să spuie adevărul și prin toate mijloacele să-l faci aplecat spre bunăvoință. El trebuie să știe că mai **Adevărul** curând îi ierți douăzeci de greșeli, decât o singură minciună spusă cu scopul de acoperi o greșală, printr'un supterfugiu. Iar dacă tu de timpuriu ți-l deprinzi să iubească pe alții și să fie cu bunăvoință față de ei, atunci ai pus în el

---

1) Vezi nota la §. 137.

adevărată temelie a unui bărbat demn de stimă, pentru că orice nedreptate izvorește din prea marea iubire față de noi înșine și din prea puțină iubire față de alții.

Bunavoință

(2). Asta ar fi tot ce am de spus, în genere, despre acest subiect, și e destul atâta spre a pune cea dintâi temelie a virtuții într'un copil. Dar după ce crește, trebuie să-i observi direcțiunea aplicărilor sale naturale, și dacă ea îl trage într'oa parte ori într'alta mai mult decât e bine pe un drum abătut dela virtute, atunci trebuie să aplici mijloace potrivite ca să-l întorci la adevăratul drum. Pentru că puțini sunt fiii lui Adam cari să se nască fără de nici o direcție oarecare piezișe în înclinările firești ale ei, și problema educațiunii tocmai asta este: să abată acea direcție greșită ori să lucreze împotriva ei. Dar nu pot să intru aici în amănunte, pentru că aş trece dincolo de intențiunea acestei scurte dizertațiuni asupra educațiunii. Eu n'am de gând să fac o expunere amănunțită a tuturor virtuților și viciilor și a felului cum putem câștiga fiecare virtute și cum avem să tratăm fiecăr viciu în parte prin mijloace speciale, n'am acest gând, cu toate că am arătat și până aici unele dintre cele mai obicinuite vicii și felul cum trebuie să procedăm spre a le vindecă.

2. DESPRE INȚELEPCIUNE

§. 140.

§. 140. *InȚelepciune* numesc eu, după uzul comun al limbii, aptitudinea unui om de a-și purtă în lumea asta afacerile sale îndemânatice și cu precauțiune. Ea este rezultatul unei fericite dispozițiuni ale firii, al încordării spiritului și totodată al experienței, și deaceia ea întrece puterea copilului. Lucrul cel mai important ce-l putem face în această **InȚelepciunea** privință la copil, este să-l oprim, ori de câte ori se poate întâmplă, să caute a fi *viclean*, pentrucă *viclenia*, ca o maimuță ce este a înȚelepciunii, e foarte departe de aceasta, așa de departe pecăt și o maimuță, cu toată asemănarea ei cu omul, este cu atât mai urâtă, tocmai fiindcă îi lipsește ceiace într'adevăr ar putea-o face asemenea omului¹⁾. *Viclenia* e numai o lipsă de pricepere a minții, și fiindcă nu poate ajunge la scopul său pe drumul cel drept, întrebuintează ocolul și tertipuri; lucrul naibii e însă asta, că un tertip șiret ajută numai odată, iar pentru rândurile viitoare e totdeauna o piedică. Nimeni n'a fost pe lume vr'odată așa de șiret, încât să-și poată ascunde șiretenia²⁾. Iar dacă odată s'a descoperit *viclenia*, cu toții atunci stau de pază și sunt ne-

1) Adică mintea.

2) *Coste* amintește aici vorba lui *Larochefoucault*: «Poți să fii mai șiret decât alții, dar nu poți fi mai șiret decât toți. — Compară și proverbul românesc: cu minciuna poți prânzi, dar nu poți cină etc.

încrezători față de omul viclean, și fiecare face ce poate ca să-l combată și să-l facă neputincios; în vreme ce bărbatul corect, deschis, înțelept află gata pe ori și cine să-l ajute și astfel poate merge deadreptul spre afacerile sale. Dacă deprinzi pe copilul tău să aibă noțiuni corecte despre lucruri și să nu se mulțumească până ce nu le are, dacă îi ridici sufletul spre idei mari și demne și-l ții departe de fățărnicie și viclenie (iar aceasta din urmă are totdeauna într'însa o mare parte de fățărnicie) atunci l-ai pregătit pentru înțelepciune în chipul cel mai potrivit secolului. Restul, pe care o să i-l aducă timpul, experiențele, observarea și cunoștința cu oamenii, restul zic, nu-l poți aștepta dela copii, din cauza neștiinței și a nebăgărei lor de seamă, iar la tineri din cauza nesocotitei iuțimi a firii și a imprudenții. Tot ce se poate face în direcția asta, având în vedere frageda lor vârstă, este să obicinuești, precum am spus, pe copii cu iubirea de adevăr și cu sinceritatea, cu supunerea la poruncile rațiunii, și pecăt e cu puțință, cu reflexiunea asupra propriilor fapte.

3. DESPRE BUNA PURTARE

§. 141 — 146.

§. 141. După înțelepciune, cea mai apropiată însușire bună care se cere unui bărbat cum se cade este *buna purtare*. Sunt două feluri de purtare rea: una stă într'o *sfiiciune prostească*, iar cealaltă în *lipsă de Buna purtare politețe și într'o negligență îngâmfată în purtare față cu alții, și de amândouă ne*

putem feri printr'o îndestulătoare observare a unei singure regule: să nu cugetăm prea presus de noi înșine și prea prejos de alții.

§ 142. Partea dintâi a acestei regule trebuie s'o înțelegem în contrast nu numai cu înjosirea, ci și cu supra înălțarea noastră. Noi nu trebuie să cugetăm așa de bine despre noi înșine, încât să ne batem pieptul de propria noastră vrednicie și să pretindem vr'un privilegiu pentru te-miri-ce închipuită superioritate ce am fi având-o față cu alții, ci să primim modest ceiace ni se oferă când ni se cuvine. Dar de altă parte să cugetăm așa de bine despre noi, încât faptele ce le datorăm și care se așteaptă dela noi să le împlinim fără sfiiciune și zăpăceală, în fața ori și cui am fi, păstrând considerațiunea și stima ce se cuvine poziției sociale și însușirilor fiecăruia. Se observă adeseori la oameni, mai ales la copii, o sfiiciune prostească, în fața străinilor și a celor mai presus decât ei: sunt încurcați în gândurile lor, în cuvinte și priviri și se pierd în zăpăceala asta așa de mult încât nu mai sunt în stare să facă ceva sau cel puțin, să facă cu acea libertate și cuviință care place și te face plăcut. Impotriva acestui defect, ca și împotriva oricărui altul în ce privește buna purtare, nu este alt mijloc decât de a dobândi prin deprindere tocmai contrarul acestei rele obișnuințe. Dar, fiindcă noi nu ne putem deprinde cu o bună purtare față de streini și de persoane mai sus puse, decât numai fiind în contact cu ei și în societatea lor, nimic pe lume nu poate înlătură acest defect al buneii purtări decât schimbarea și variațiunea societății și contactul cu persoane mai presus de noi.

§ 143. 1. Precum defectul descris până acum stă într'o timiditate prea mare în ce privește purtarea noastră față de alții, tot așa celălalt defect al buneii purtări stă în manifestarea unei nepăsări de ce va zice lumea și a unei neglijențe de a arăta cuvenita stimă acelor cu cari avem de-a face. Ca să fim feriți de acest defect, două lucruri ne sunt de trebuință: mai întâi o aplecare a sufletului de a nu jigni pe alții, și apoi felul cel mai plăcut și mai atrăgător de a manifesta această aplecare. Numim pe oameni cari au însușirea dintâi delicați, iar pe cei ce au pe a doua bine crescuți ¹⁾. Insușirea din urmă este acea îndemânare și acea cuviință în priviri, în voce, în cuvinte, în mișcări și gesturi și în toată purtarea exterioară care captivează societatea, făcând impresie plăcută asupra acelor cu cari venim în contact. Aceasta este, ca să zic așa, limba prin care sufletul își exprimă iubirea sa de oameni, și deoarece ea, ca orice altă limbă, e determinată de uzul și obiceiurile fiecărei țări, trebuie și ea — în ce privește regulile și deprinderea ei — să fie învățată mai ales prin studierea purtării acelor despre care cu toții avem părerea că într'adevăr se știu purtă. Celălalt fel de bună purtare, care nu e numai exterioară și are mai adânc isvor, este acea bunăvoință pentru toți și pretutindeni, acea considerațiune, pentru toți oamenii, care ne face să fim mereu cuprinși de năzuința de a nu arăta în purtarea noastră nici o desprețuire, nici o nebagare de seamă și nici o neglijență față de

---

1) Locke zice *civil* și *well-fashioned*. Sunt două cuvinte care nu se pot traduce exact românește.

oameni, ci dimpotrivă de a dobândi, după uzul și felul de a fi al țării, stimă și respect față de oricine potrivit rangului și pozițiunii sale.

(2). Notez aici patru însușiri cari mai vârtos contrariază această virtute, cea dintâi și cea mai plăcută dintre toate virtuțile sociale. *Bădărănia* isvorăște deobicei fie dintr'una fie dintr'alta dintre aceste patru. Le înșir aici, ca să ferim ori ca să eliberăm copiii de înrîurirea primejdioasă a lor.

(3). 1. Cea dintâi e o firească *necioplire*, care face pe om ursuz față cu alții, așa că le nesocotește cu totul pornirile lor, dispozițiile sufletești sau împrejurările în care se află. Acesta e cel mai sigūr semn al omului incult, că nu vrea să ție seamă de ceiace este plăcut ori neplăcut pentru cei din jurul lui; și totuș întâlrim adeseori oameni în haine după cea mai nouă modă, cari nu-și pun niciun frâu toanelor, ci dau orbiș peste oricine le stă în cale, și izbesc oamenii cu o desăvârșită nepăsare de ce vor zice și vor spune. Asta este o mitocănie pe cari toți o observă și o urgisesc și care nu poate să placă nimănui; orice om, care ține să se creadă măcar cât de cât despre el că are bune purtări, mitocănia asta e cu neputință. Pentrucă scopul și problema bunei purtări este tocmai asta: să mai dăm mlădiere rigidității ce o avem din natură și să împlânzim astfel asprimea temperamentului ca el să se deprindă să cedeze altora și să se acomodeze cu cei ce au contact cu el.

Bădărănia

(4). 2. *Disprețuirea*, sau lipsa de stimă cuvenită, care se manifestează în priviri, cuvinte și gesturi.

Ea produce neplăcere, ori din partea cui ar fi venită. Pentru că nimeni nu poate suferi în liniște să fie umilit de alții.

(5). 3. *Inclinarea de a mustră și a critică pe alții stă în contrast direct cu politețea. Omul ori e vinovat ori nu e vinovat, nu e bucuros să i se dea pe față greșelile și să fie expus în vederea tuturor, ca să fie rușinat în ochii săi și a altora. Un defect pe care-l descoperim la cineva îi produce totdeauna rușine, și descoperirea unei greșeli, ba chiar numai imputarea ei, nu e primită de nimeni fără de o anumită neplăcere. Batjocura este felul cel mai subtil de a da de gol greșelile altora; dar fiindcă ea e însoțită de obicei cu vorbe de spirit și cu expresiuni căutate și astfel dă societății prilej de râs, ne lăsăm induși în eroare să credem că în batjocură nu e nici o maliție când ea păstrează margini cuvântoase. În felul acesta pătrunde pe nesimțite acest soi de petrecere glumeată chiar și în societatea oamenilor din clasele mai bune, și cine se produce cu batjocuri e ascultat cu plăcere și de obicei e răsplătit cu râsetele ascultătorilor cari sunt pe partea lui. Dar trebuie să ne dăm seama, că petrecerea societății se face pe spinarea celui expus în lumina asta hazlie și deaceia e neplăcută, afară numai dacă obiectul pentru care e batjocorit omul e de fapt în sineși o cauză de laudă. Pentru că în acest caz expunerile glumețe și tablourile hazlie cari formează batjocura aduc totdeauna laudă și veselie, iar persoana batjocorită e și ea în horă și ia parte la glumă. Dar fiindcă nu oricine este destul de în-*

Mania de a critică.

demânatic să trateze corect un subiect așa de gingaș și de lunecos, la care cea mai mică smin-teală poate prăvăli toată clădirea, deaceia cred eu că trebuie să se păzească cu mare pază de a batjocori toți aceia cari nu doresc să supere pe alții, dar mai ales toți oamenii tineri. Pentru că batjocura în urma unei mici alunecări sau a unei singure vorbe spusă ne-la-locul ei, poate lăsa în sufletul celui vătămat prin ele statornica amintire că a fost luat în răs pentru o greșeală a sa, deși în chip spiritual dar mușcător.

(6). Pelângă bajocură, tot un fel de mustrare e și *contrazicerea*, care dă dovezi de rea purtare.

Delicateța nu ne cere să aprobăm toate discuțiunile și părerile ce au loc în-

Mania de a contrazice

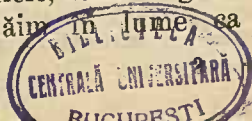
tr'o societate și nici să lăsăm să treacă în tăcere tot ce se petrece în prezența noastră. De multe ori e o cerință a iubirii de oameni și a adevărului să contrazicem părerile altora și să le corectăm rătăcirile, și buna purtare n'are nimic împotriva acestui lucru, dacă îl facem cu paza cuvenită și cântărind bine împrejurările. Inșă asta e una, și alta e felul unor oameni cari sunt, ca să zic așa, stăpâniți de demonul contrazicerii și fără de nici o consideraține de au dreptul ori nu, vorbesc stăruiitor împotriva oricui din societate și în toate câte le vorbește. Acesta e un mod de a muștră așa de evident și așa de ofensător, încât oricine trebuie să se creadă insultat. Orice contrazice la părerea altuia cade așa de ușor în bănuială că ar fi o *muștrare* și foarte rare ori o primește omul fără să nu se simtă jignit. Contrazicerea trebuie s'o facem în modul cel

mai blând și cu vorbele cele mai delicate ce se pot, cari, pelângă întreaga cealaltă purtate a ta, nu trădează o patimă de a contrazice. Toate semelele stimei și a buneii voioțe trebuie s'o însoțească, așa încât, dacă câștigăm punctul ce se discută, să nu pierdem stima ascultătorilor.

(7). 4. *Arțagul*, sau patima de căută ceartă, este alt defect protivnic buneii purtării, nu numai pentru că el pricinuește adeseori expresiuni provocatoare și scandaloase și în purtare tot așa, ci pentru că el este o acuzare tăcută, o imputare a vr'unei nepolitețe, pe care am descoperit o la aceia cu cari ne certăm. Iar o atare bănuială și căutătură prin gaura cheii trebuie să revolte pe ori și cine; afară de asta, un singur om arțagos înprăștie o societate întreagă, și orice armonie încetează la o asemenea notă discordantă.

Arțagul

(8). Fiindcă fericirea, spre care tind fără de astâmpăr toți oamenii, stă în mulțămire, deaceia e lesne de înțeles de ce ne sunt mai dragi oamenii politicoși decât cei folositori. Destoinicia, sinceritatea și bunele intențiuni la un om de valoare și de însemnătate sau la un adevărat amic, rar lasă să uităm neplăcerea ce ne-o produc serioasele și temeinicele explicări ce le avem cu el. Puterea și bogăția, ba chiar și virtutea sunt privite numai ca mijloace spre fericire. Deaceia se recomandă rău acela care, făcând serviciu altora, pare că ar avea în vedere numai a sa fericire, când prin felul cum își manifestează serviciul indispune pe aceia cărora li-l fac. Cine pricepe să facă mulțămii pe cei cu cari își trăește zilele, acela a găsit adevărata artă cum trebuie să trăim în lume, ca

să fim pretutindeni bineveniți și totodată stimați. Deaceia zic că buna purtare trebuie în prima linie să le-o facem copiilor și tinerilor să le devie obicinuință

§ 144. Mai este și altă greșală împotriva buneii purtări, anume *excesul de formalități* și stăruința aceea îndărătnică de a da cu sila cuivă ceiace nu i se cuvine sau ceiace el n'ar putea primi fără de a fi socotit de altul ori nebun ori nerușinat. Această dragoste cu de-a sila pare mai curând o intențiune de-a batjocori pe om, decât de a ți-l obligă, sau pare cel puțin, o ceartă spre a se vedeà cine are să iasă biruitor, și în cel mai bun caz ea e numai supărătoare și deci nu face parte din buna purtare, al cărei scop și folos nu este altul decât a dispune bine și a mulțami pe oamenii cu cari venim în contact. Aceasta e o greșală în care nu prea cad oamenii tineri¹⁾, dar dacă s'ar face vinovați de atare defect sau ar da de bănuir că înclină spre el, atunci trebuie să stăm cu ei de vorbă și să-i facem atenți ce greșală este această politețe rău înțeleasă. Ceiace trebuie să aibă ei ca țintă și să caute în contactul lor cu oamenii este să arate stimă, bunăvoință și respect, având pentru fiecare acele formalități tradiționale și acele considerațiuni care i se cuvin după merit și poziție. Dă dovezi de multă îndemânare cel ce știe face astfel, fără să fie bănuir de lingușire, fățarnicie și servilism; îndemânarea asta nu ne-o poate da decât

1) Fiindcă nu înțeleg încă rafinarea acestui exces de politețe viclenia bătrânilor vulpoi, care e o tactică studiată și plină de răutate. E foarte în uz în diplomație.

bunul simț, rațiunea și o bună societate, dar în viața practică ne este de un folos așa de mare în cât merită s'o dobândim prin studiu.

§ 145. (1). Cu toate că buna purtare, în punctul acesta al conduitei noastre, se numește bună creștere ¹⁾ ca și când ea ar fi în special efectul educațiunii, totuș pe copiii mici nu trebuie — după cum am mai spus ²⁾ — să-i supărăm prea mult cu ea, înțeleg, cu felul cum au să salute cu pălăria și cum să facă complimente de salon. Învață-i să fie modești și cu inimă bună, dacă poți, și apoi felul acela de purtare nu le va lipsi; pentrucă într'adevăr politeța nu este altceva decât năzuința de-a nu arăta nimănui nici un fel de desprețuire și privire de sus. Am arătat mai înainte care sunt cele mai aprobate și mai prețuite feluri de bună purtare. Ea este în feluritele țări din lume așa de deosebită și de locală ca și limbile acestor țări; deaceia, când te uiți bine, tot atâta de nefolositor și de nepotrivit este a da copiilor regule de purtare și a le expune doctrine în acest sens, ca și când ai da din vreme regule de-ale limbii spaniole unui om care vine în contact numai cu Engleji. Poți fi tu ori-cât de zelos în explicațiile ce le dai copilului despre buna purtare: moravurile lui vor fi așa cum va fi societatea în care se'nvârtește ³⁾ Unui plugar din vecinătatea ta, care n'a ieșit niciodată din satul său, poți să-i dai toate perceptele cu putință, despre bunele purtări, și el tot așa de iute va deveni cavalier în vorbă și în purtări, adică nici într'una nici într'alta el nu se

1) Originalul are *good breed*, bună educațiune.

2) § 67.

3) Adevărul din proverbele; Cine s' aseamănă s'adună; spune-mi cu cine te însoțești și-ti voi spune cine ești etc.

va arătă mai cioplit decât acei cu care trăiește împreună.

Deaceia în privința asta nici nu poți să iei niciun fel de măsuri, până la o vârstă mai înaintată când îl poți da pe mâna unui instructor, care însă trebuie să fie sub toate raporturile un om foarte bine educat. Da, cu toată seriozitatea, dacă e să-mi spun liber părerea, iat-o : dacă copiii nu fac nimic ce-ar fi pornit din încăpățănare, mândrie și din răutate, atunci e lucru indiferent, cum își iau ei pălăria și cum își așează picioarele. Dacă-i poți învăța să iubească și să stimeze oamenii, atunci ei, când va cere vârsta, vor ști găsi mijloacele de a da dovadă despre asta într'un chip plăcut fiecăruia; iar ce privește mișcările lor și atitudinea corpului, un profesor de dans dupăcum am spus ¹⁾ îi va învăța la vremea potrivită ceace se cade ori nu se cade. Inșă până atunci, câtă vreme sunt tineri, nu așteptă dela copii o exagerată îngrijorare de a se ține de aceste formalități; libertatea în mișcări este iertată acestei etăți, și ea le stă tot așa de bine copiilor ca și oamenilor mari complimentele. Sau, dacă vr'un judecător foarte migolos va găsi într'asta o greșeală, atunci eu hotărât o privesc cel puțin ca o greșală peste care trebuie să treci cu vederea și a cărei vindecare lasă-o timpului, educatorului și contactului cu oameni. Deaceia cred că nu merită să-ți bați capul cu acest lucru și să chinuești ori să cerți pentru ele copilul, dupăcum bag de seamă, că li se întâmplă copiilor adeseori; numai când în purtarea lui se arată

1) § 67.

mândrie ori *răutate*, trebuie abătut pe alte căi prin povăţuire ori prin ruşinare.

2. Cu toate că pe copii nu e bine să-i supărăm prea mult, câtă vreme sunt încă mici, cu regulile şi cu *formalităţi* ale buneii purtări, totuşi un fel de rea purtare lesne le poate să le rămâie toată viaţa, dacă

Înteruperile

nu le-o stârpim de cu bună vreme: asta este mania de a întrerupe pe oameni când vorbesc sau să-i ţii pe loc cu oarecare pretext. Acum eu nu ştiu, poate că obişnuinţa de a dispută şi faima de a fi talentat şi învăţat (căci disputele deobicei aduc această faimă, ca şi când ea ar fi singura cauză şi singura dovadă a cunoştinţelor) poate că ele aduc tânărului această manie de a pândi ocaziuni când poate corectă pe alţii în vorbirea lor, şi de a nu scăpa niciun Prilej în care să-şi arate talentele, zic nu ştiu, par fapt este că în punctul acesta pe mulţi savanţi eu îi găsesc foarte vrednici de dojană. Nu poate să fie o mojie mai mare decât a *întrerupe* pe alţii în mijlocul vorbirii; pentrucă chiar, de-ai zice că nu e tocmai o nebunie obraznică a răspunde altuia înainte de ce-ai fi auzit ce voiă să spuie, totuşi în întrerupere zace o declarare falsă că d-ta eşti obosit de a ascultă mai departe pe vorbitor, că nu pui niciun preţ pe ceiace spune el, şi nu găseşti cu cale să laşi societatea a fi chinută de dânsul, şi deaceia să-ţi dea societatea Domniei-Tale ascultare, căci d-ta ai să spui lucruri cari merită atenţiunea ei. Acest lucru dovedeşte o mare lipsă de respect şi trebuie să ofenseze, şi cu toate acestea această ofensă zace deobicei mai în toate întreruperile. Dacă, apoi,

pelângă aceasta se mai adaogă muștrarea unei greșeli sau vr'o contrazicere a celor spuse de vorbitor, asta e un semn de un și mai mare egoism și de o înfumurare și mai mare, când noi în felul acesta singuri ne facem profesorii a toată lumea și ne însărcinăm ori a corecta spusele altuia ori a descoperi greșelile judecăței sale.

3. Eu nu vreau să spui cu asta, că în contactul cu oamenii nu întâlnești deosebire de opinii și contraziceri în convorbiri: aceasta ar însemna a distruge privilegiul cel dintâi al societății, ar însemna a nimici tot câștigul ce-l poți avea dintr'o societate de oameni cu spirit, unde poți dobândi multă lumină din expunerile contradictorii ale bărbaților talentați cari arată feluritele fețe ale unui lucru și variatele manifestațiuni și probabilități ale lui: toate ar fi pierdute, dacă fiecare ar fi silit numai să aprobe și să vorbească la fel cu cel ce a vorbit înaintea tuturor. Eu nu vorbesc de mărturisirea ce o faci, că nu ești de aceiaș părere cu altul, ci vorbesc de felul cum o faci. Tinerii trebuie povățuiți să nu se amestice pripit cu părerea lor în părerile altora, când nu sunt întrebați, sau să și-o spuie numai după ce alții au vorbit și acum tac, dar și atunci s'o spuie numai întrebând și informându-se. Afirmările categorice și atitudinile de magistru trebuie să fie evitate; când o tăcere generală a întregii societăți le dă ocaziune, atunci pot și ei să-și scurgă întrebările lor ca oameni ce sunt doritori să știe.

4. Accastă rezervă, care le șade așa de bine, nici nu le va pune în umbră calitățile lor sufletești, nici nu le va micșora agerimea priceperii, ci dimpotrivă le va asigura o atențiune din partea

altora, cu mult mai prielnică, și va da fond vorbelor ce vor spune. O argumentație slabă ori o observațiune de toate zilele, introdusă așa, cu oarecari vorbe politicoase în care se arată stima și recunoașterea părerilor altora, le va aduce mai multă laudă și stimă decât cea mai ascuțită vorbă de spirit sau decât cea mai adâncă știință ce-o întrebuițează împotriva vorbitorului într'un mod obraznic, insinuant sau cu gură mare, căci acestea ating neplăcut pe ascultători și le lasă despre tânăr o judecată nefavorabilă, chiar și dacă el ar fi rămas biruitor cu părerea sa ¹⁾.

5) Deaceia trebuie să fim atenți și să punem frâu chiar dela început tinerilor, ca să-și însușească o obicinuință contrară acesteia în contactul cu oamenii, și asta cu atât mai mult, cu cât vorbăria obraznică, întreruperile dese și cearta cu sbierete se găsesc la noi așa de dese între oamenii mari, chiar la cei cu ranguri înalte. Indienii, pe cari noi îi numim barbari, păstrează mai multă cuviință și politețe în convorbirile și pertractările lor, dându-și unul altuia ascultare în tăcere și cu ordine, pânăce vorbitorul a isprăvit cu toate ce aveâ de spus, și atunci își răspund liniștit și fără de alarmă și fără înfierbântare. Dacă nu se întâmplă așa într'această cultă parte a lumii ²⁾, vina nu poate fi decât neglijarea educațiunii care încă până acum n'a putut înlătură vechia rămășiță de barbarie. Crezi tu că n'a fost o scenă picantă să

1) În acest paragraf se găsesc idei pe cari Locke le desvoltă cam într'acelaș fel cu Pierre Nicoles în cartea sa (pe care Locke a tradus'o în englezește): Mijloacele de-a păstră pacea între oameni.

2) Adică în Anglia.

vezi două doamne din societatea bună, care ședeau din întâmplare față în față pe scaune lângă pereții opuși ai aceluiaș salon și erau înconjurate de vizitatori, cum au început să se certe și așa de mult se iuțiră, încât în fierbințeala întâmpinării s'au tot apropiat cu scaunele până s'au ciocnit în mijlocul salonului, unde și-au continuat ocările cu atâta foc, ca doi cocoși pe gunoi, fără să le pese și fără să ia măcar notiță despre cei dimprejurul lor cari în vremea asta nu-și puteau stăpâni râsul! Asta mi-a povestit-o o persoană de credință care a fost de față la ceartă și care n'a lipsit să-și facă observațiunile sale asupra necuviințelor la care duce pe oameni adeseori fierbințeala schimbului de vorbe, și fiindcă avem obiceiul să facem ca să ni se întâmple asta cam des, educațiunea ar trebui să fie mai cu băgare de seamă la chestia asta. Fiecare osândește acest rău la ceilalți, pe când la sineși îl trece cu vederea, și mulți, cari își observă răul și iau hotărârea să lupte contra lui, nu mai pot scăpa de o rea obișnuință care le-a devenit prin neglițarea educațiunii o însușire statornică.

§ 146. Ceiace am spus mai înainte despre societate ¹⁾ ne-ar da poate, dacă vom judecă lucrul mai în adâncime, o perspectivă mult mai mare și ne-ar arătă că înrăurirea societății este cu mult mai puternică decât gândim. Nu numai formele buneii purtării le învățăm din contactul cu oamenii; nu, înrăurirea societății merge cu mult mai adânc decât să se oprească numai la cele exterioare. Și dacă religiunea și moralitatea ar fi prețuite cum

1) § 70.

li se cuvine în lumea asta, atunci noi poate am afla că majoritatea neamului omenesc își scoate acele opinii și uzanțe, pentru care ea ar fi gata să moară, mai curând din obiceiurile patriei sau din exercitare continuă a lor din partea individului și a celor cu cari trăește împreună, decât din cine-știe-ce convingere despre adevărul lor ¹⁾. Amintesc lucrul acesta numai ca s'arăt ce însemnătate dau eu societății pentru fiul tău, în ce privește ori care parte a vieții, și ce fond trebuie să pui pe chestiunea aceasta și ce grije trebuie să porți de rezolvirea ei, fiindcă înrâurirea societății asupra fiului tău e cu mult mai puternică decât toate celelalte câte le poți face.

4) DESPRE ȘTIINȚA

§ 157 — § 195

§ 147. 1) Acum poate te vei miră că eu vorbesc despre *cunoștințe* tocmai la sfârșit, mai ales când îți voi spune că eu într'adevăr le și socot de cea mai puțină importanță. Asta poate să pară ciudat din gura unui om de carte, și pare cu atâta mai fără-de-rost cu cât noi ne-am obicinuit să privim cunoștințele ca cea mai de căpetenie, dacă nu chiar unica, ocupațiune a copiilor, și să gândim aproape numai la ele când vorbim de educațiune.

Cunoștințe

1) Locke atinge aici numai în treacăt o idee pe care, dela Montaigne încoace, mulți cugetători au tratat-o în felurite feluri. Și Rousseau în Emil (IV, § 173 și 343) o tratează cu multă energie.

Când stau și gândesc, ce caz se mai face cu puținica latinească și grecească, câți ani se pierd cu învățarea lor și ce neliniște și ce bătaie de cap ne pricinuesc ele fără de nici un scop, cu greu pot alungă dela mine gândul că părinții și acum trăiesc tot în frica de nuiua dascălului, pe care ei și acum o țin c'ar fi unicul mijloc al educațiunii, dupăcum adică privesc o singură limbă sau două drept singura lor ocupațiune¹⁾. Cum ar fi altfel cu puțință să încătușezi de-o bancă pe copil câte șapte și opt ani dintre cei mai buni ai vieții lui, numai ca să învețe o limbă sau două, pe cari, după a mea părere, le-ar putea câștiga cu o cheltuială de trudă și de timp cu mult mai puțină și le-ar putea învăța aproape jucându-se²⁾.

2) Deaceia fie-mi cu iertare dacă declar că eu nu mă pot împacă cu gândul că un tânăr trebuie vârît în gloată și mânat din urmă cu nuiua și cu biciul, ca și când ar trebui *ad capiendum ingenii cultum*³⁾ să treacă prin felurite clase ca prin bătaia cu vergele. — Dar acum zici tu: Ce? așadară copilul să nu învețe a scrie și

1) În școala din Westminster, în care a învățat Locke, lecțiile începeau dimineața la 6 ore, cu 2 ceasuri de gramatică latină și grecească; urmă un ceas de pregătire pentru lecția viitoare, care ținea dela 9 până la 11 și sta în exerciții de traducere din grecește și latinește și compunere de versuri într'aceste limbi. Chiar și pauza dela amiază nu era liberă de-acest soi de ocupațiune. Între ceasurile unul și trei iarăș era lecția de traducere din grecește și latinește, și explicări, iar după o pauză cu plimbare, venia iarăș latina și greaca până la vremea cinei. Acesta era orarul zilnic pe patru săptămâni. Vinerea se făcea repetiție, Sâmbăta se declamă, firește tot numai grecește și latinește. Rezultatele, în urma unui învățământ așa de intensiv, erau mari; însă plângerea generală era că toate cele învățate se evaporau în anii mai târzii.

2) Vezi mai larg § 162.

3) «Spre a-și însuși cultura minții».

a citi? Să rămâie mai prost decât cântărețul din strană, care ține pe *Hopkins* și *Sternhold* ¹⁾ de cei mai buni poeți ai lumii și care cu ticăloasa lui cetire îi face și mai ticăloși de cum sunt? — O, rogu-te, nu te pripî! Eu conced că scrisul și cetitul și cunoștințele sunt lucruri trebuincioase, nu însă că ele sunt chestiunile principale. Eu cred că însuși tu ai țineă drept un biet nebun pe omul, care n'ar prețui cu mult mai mult pe un bărbat virtuos și înțelept, decât pe un mare cărturar. Negreșit, eu privesc cunoștințele ca un mare ajutor pentru amândoi, când au suflete echilibrate; dar trebuie să mărturisim că la alții, cu porniri mai puțin bune, cunoștințele nu servesc la alta decât să-i facă oameni și mai nebunatici și mai răi. Iți spui aceasta, ca să știi când vei chibzui cum să-ți crești copilul și vei căută un învățător sau instructor, ca nucumvâ să-ți îndreptezi și tu atențiunea, dupăcum deobicei se întâmplă, numai spre *latină* și *logică*. Cunoștințe trebuie să dobândim, da! însă numai într'a doua linie, numai ca mijloace pentru destoiniciei mai importante. Caută-ți pe cinevâ, care să-i poată cultivă cu precauțiune moravurile; dă-l în grija unui bărbat cu ajutorul căruia să-i poți asigură nevinovăția, să-i trezești

1) Doi traducători ai psaltirii, cam pe la mijlocul veacului al șasesprezecilea. Hopkins eră preot. Psalmii lor au fost adunați într'o carte la 1562, și se citeă în strane prin biserici. Psalmii erau traduși în versuri, în niște mizerabile versuri. Ca exemplu cât de ticăloși erau versificați, Sallwürk dă o strofă din psalmul 64. pe care încercăm și noi s'o potrivim cam așa cum e în englezește: E o apostrofă către Dumnezeu.

Dece vâri mâna ta în sân
 Și fără scut ne lași?
 Haid, scoate-o iar, nu fii trândav,
 Plesnește-i pe vrăjmași!

și să-i cultivi bunele aplicări, iar pe cele rele să i le îndreptezi cu duhul blândeței, să i le stârpești și în locul lor, să-i sădești obisnuințe bune¹⁾ Acesta e lucrul de căpetenie, și dacă odată la are pe acestea, atunci dă-i și cunoștințe, și anume — cum socot eu — într'un chip foarte lesnicios, prin metode, despre cari voi mai vorbi.²⁾

§ 148. Când copilul vorbește curgător, e timpul să înceapă a ceti. Dar în privința asta fie-mi iertat să mai spun odată ceiace așa de cu drag se uită, anume, că trebuie să fim foarte cu grijă ca nucumvâ învățământul citirii să le fie impus ca o obligațiune și nici ei să nu'l privească vr'odată ca o datorie.

Cetitul³⁾.

Noi, precum am mai spus, iubim chiar din leagăn libertatea și deaceia urîm multe lucruri, nu dintr'altă cauză, decât numai că ni s'au impus ca datorie. Eu totdeauna am avut gândul că din cetirea copiilor s'ar putea face un joc și o distracție și că i-am putea aduce pe copii până, acolo încât să ceară singuri să fie instruiți, dacă le-am face din instrucție o chestiune de onoare, de laudă, de plăcere și de distracție, sau și ca o răsplată a vr'unei lucrări oarecare și dacă nu i-am certă și nu i-am admonestă niciodată pentru vr'o neglijență în punctul acesta. Ceiace-mi întărește această a mea părere e faptul că la Portugali învățarea ce-

1) Vezi § 93.

2) Vezi § 165 și urm.

3) Rousseau, Emil II § 149 pornește dela principiul că «nimic nu trebuie să stoarcem cu sila prin ascultare», însă propunerea lui Locke de a învăța cetitul cu cubii nu o ineuviințează. *Richardson* are atâta repulsiune de viciul jocului de cubi, ce domnează pe atunci, încât el, chiar în legătură cu chestia cetitului, nici n'a vrut să audă de cubi.

tirii și a scrierii atâta e de obicinuită la copii și un atare joc de emulare între ei, încât nu-i poți cu nimic ținea să nu-l joace. Ei îl învață unul dela altul și așa de pătimași sunt de el, ca și când le-ar fi un lucru oprit. Imi aduc aminte cum odată în casa unui prieten, al cărui cel mai mic copil nu prea puneà mâna pe carte — însăși mamă sa îl învață cetirea acasă — am dat sfatul să întrebuițeze cu el alt metod, și nu acela de a cere ca o datorie cetirea: într'o convorbire intenționată între noi trei, dar așa ca să ne audă copilul, fără însă ca să-l luăm în seamă, am adus vorba că a primi o cultură și a învăța carte e privilegiul și distracțiunea moștenitorilor¹⁾ și a fraților celor mai mari, pentrucă prin cultură ei devin cavaleri mai distinși și mai prețuiți de lume; că pentru frații cei mai mici e numai o favoare dacă li se dă o cultură oarecare; că a ceti și a scrie e prea mult pentru ei, și că ei pot rămâneà bătă-rani neștiutori și țărani, dacă le place așa. Cele auzite așa de mult efect au avut asupra copilului, încât el după aceea singur cereà să i se deà de învățat, singur veneà la mamă-sa să cetească și nu lăsà guvernanta în pace până ce nu-l ascult, lecțiunea. Eu nu mă îndoiesc că un atare metos'ar puteà întrebuița și la alți copii și, după ce le-am cunoaște felul lor de a fi, le-am puteà sugerà unele idei cari i-ar duce la dorința de-a învăța singuri, așa încât să ceară învățarea ca șcum cer altfel de joc și de distracție. Dar după cum am spus mai sus, nu trebuie să li se impue

1) Adică a primilor născuți. În Anglia numai primul născut moștenește averea părintească.

învățarea niciodată ca o datorie și să nu-i supărăm cu ea. Putem luă și cubi¹⁾ și jucării pe care ar fi tipărite litere, ca să învețe copiii alfabetul jucându-se și se pot găsi și alte douăzeci de feluri de joc, potrivite specialelor aptitudini sufletești ale lor, prin care să le facem dintr'acest învățământ o *petrecere*.

§ 149. Astfel cunoștința literelor l-o putem da copiilor prin șiretenie, și-i putem învăța cetirea fără ca ei să bage de seamă că învățarea ar fi altceva decât o petrecere, și așa ei pot să-și însușească, jucându-se, un lucru pentru care alții mănâncă bătaie. Deci nimic să nu încărcăm copiilor ca povară și ca afacere serioasă; nici sufletul lor, nici trupul, nu îngăduie aceasta. Le strică sănătății; și tocmai sila și îndatorirea de-a sta de carte, într'o etate care urăște ori ce fel de silă de acest soi, a fost cauza — lucru de care nu mă îndoiesc — că așa de mulți au urât apoi toată viața lor cărțile și știința. Asta e ca și când și-ar fi încărcat prea mult cu ele stomacul, și le-a lăsat apoi o nepotolită greață.

§ 150. Deacea eu mi-am dat socoteală că dacă s'ar întocmi jucăriile astfel ca să aibe scopul acesta — dupăcum ele deobicei n'au niciun scop — s'ar putea inventa ceva, ca să învețe copiii să citi, în vreme ce ei ar crede că se joacă numai. Așa bunăoară dacă s'ar face o minge de os de elefant, la fel cu cea dela loteria Royal-Oak²⁾ cu

1) Vezi § 150.

2) Royal-Oak era, pe semne, un local de joc de noroc în Londra. Aici era și o loterie, despre care *Coste* spune că era un joc cunoscut numai în Anglia. Mingea de fildes era un poligon cu 32 de fețe, având pe fiecare față alt număr.

32 de fețe, sau mai bine cu 24 sau 25; pe-o seamă de fețe să fie scris *A*, pe altele *B*, pe altele *C* și iarăș pe altele *D*. Eu înțeleg așa, că ar trebui la început să avem numai aceste 4 litere, sau, și mai bine poate, numai două; iar după ce copiii le-ar cunoaște mai bine pe acestea, să mai adăugăm una, și apoi încă una, și tot așa până ce fiecare literă și-ar ocupă latura sa și pe minge ar fi întreg alfabetul. Jocul ar trebui să-l joace alții, în fața copilului; cred, că ar fi și mai bine, dacă s'ar simulă un joc cu câștig, așa că acela să câștige, care ar nimeri mai iute un *A* ori un *C*, precum câștigi cu 6 ori cu 7 la jocul cubilor. Când veți jucă voi între voi, să nu chiețați la joc și pe copil, ca să nu observe prin asta care e scopul jocului; pentru că n'aș vrea ca el să vadă în jocul acesta altceva decât un joc serios al oamenilor mari, și nu mă îndoiesc că el va căută să intre de sineși în joc.

Și ca să aibă și mai mult motiv de a crede că asta e într'adevăr un joc la care e primit și el numai din favoare, voi trebuie să puneți bine mingea, după ce veți isprăvi jocul, undevă de unde el să nu o poată luă ca să se joace singur, ca astfel să nu-i devină jocul neinteresant, având mingea totdeauna la dispoziția lui.

§ 151. Ca să-i păstrezi zelul treaz mereu, lasă-l să creadă că jocul acesta nu se cade decât oamenilor mai mari decât el. După ce în felul acesta el a învățat literele, schimbă-i-le cu silabe, ca să învețe a ceti; fără să bage de seamă cum a învățat, și nu-l certă niciodată și nu-l nemulțumă când greșeste, ca nucumvâ să prindă ură de carte pentru tratamentul aspru și pentru hărțuelile ce

i s'ar pricinui din cauza cărții. Când observi copii, vezi că ei își dau toată osteneala, de care sunt în stare, ca să învețe felurite jocuri, pe care ei le-ar urgisi ca pe-o datorie și o muncă, dacă le-ar fi impus să le învețe. Eu cunosc o persoană de rang foarte înalt (ea, de altfel merită stimă mai mult pentru știința și virtutea sa, decât pentru rangul și înalta pozițiune ce o are) care prin lipirea celor șase vocale—căci în limba noastră e vocală și y—pe cele 6 laturi ale cubului, și tot așa prin lipirea celor 18 consonante pe fețele altor trei cubi, a alcătuit un joc pentru copiii săi, așa că acela care câștigă dintr'o singură aruncătură a celor patru cubi deodată nimereă mai multe vorbe. În acest chip, fiul cel mai mare, pe când încă nu eră în vârstă de școală, și-a însușit cetirea, jucându-se, fără să fi fost vr'odată certat sau silit la asta.

§ 152. Am văzut adesea fetițe mici trudindu-se în toate chipurile, ceasuri întregi, și deprinzându-se să dobândească dexteritatea în jocul pe care ele îl numesc *dibstone*¹⁾. Pe când le priveam, gândeam în mine că n'ar fi nevoie decât de o oarecare invențiune bună, ca să le facem să-și cheltuiască zelul cel mult al lor cu altcevă ce le-ar fi mai de folos, și mi se pare că numai greșala și nepăsarea celor mai bătrâni este cauza că nu se întâmplă așa. Copiii au cu mult mai puțină aplecare spre trândăvie, decât oamenii mari²⁾, și deaceia

1) Ce joc e acesta nu se știe. După *Johnson* ar fi «o pietricică pe care copilul o aruncă după altă pietricică». Coste descrie însă cu totul altfel jocul: copilul aruncă o pietricică în sus și trebniă să arunce pe a doua înainte de a prinde în cădere pe cea dintâi.

2) Vezi § 76.

oamenii mari merită dojană, dacă această pornire a copiilor de a fi mereu activi nu e îndreptată spre lucruri folositoare, cari li s'ar putea face de obicei tot atâta de distractive ca și jocurile cu cari se ocupă, dacă oamenii mari ar avea numai pe jumătate zel, cât îl au aceste mici maimuțe, de a le arăta drumul. Eu socot, că te miri ce Portughez înțelept în vremurile de mai nainte, a introdus în țara sa acel joc al copiilor, dela care, (după cum mi se povestește și după cum am relatat ¹⁾ cu nimic nu poți să-i oprești de a nu învăța a scrie și a ceti. Iar în anumite ținuturi ale Franței copiii învață unul dela altul, încă din leagăn (!) să cânte și să joace ²⁾.

§ 153. Literele lipite pe fețele cubului sau ale poligonului să fie numai litere mici (minuscule) și pentru începători ar fi mai bine de li s'ar da în mărimea ce o au literele din biblia în folio ³⁾; iar după ce va ști să cetească bine cu aceste litere nu-i va fi greu să învețe și literele mari (majuscule). Dar la început el nu trebuie zăpăcit cu multe feluri deodată. Cu acest cub s'ar putea alcătui un joc tocmai ca royal-oak-ul ⁴⁾ ceiace le-ar oferi și o variațiune, și s'ar jucă pe mere, pe cireșe etc.

§ 154. Afară de asta, s'ar mai putea inventa alte douăzeci de jocuri care ar avea în vedere

¹⁾ In § 148.

²⁾ Și *Fénelon* (in Educația fetelor V, § 25) zice în ce privește învățarea cetirii, că mamele să citească din carte copiilor istorioare, și adevăratul procedeu ar fi apoi ca «însiși copiii să dozească să poată ajunge la izvorul din care curge atâta plăcere» (adică istorioarele). El cere drept abecedar o carte cu chipuri și cu istorioare miraculoase.

³⁾ Precum se tipăreau bibliile vechi, cu litere de-o schioapă.

⁴⁾ Vezi § 150.

lîterile și pe care prea lesne le-ar putea născoci aceia cărora le place feiul acesta și le-ar putea adapta acestui scop. Dealtminteri mie mi se pare jocul cu patru cubi așa de ușor și de potrivit scopului, încât va fi greu să se găsească un joc mai bun și poate că nici n'ar fi de trebuință altul.

§ 155. Atâta aveam de spus despre învățarea cetirii, la care tu nu trebuie nici să-l împingi cu sila, nici să-l cerți vreodată. Du-l la scopul tău prin șiretenie, dacă poți; dar să nu-i impui lucrul ca o datorie. E mai bine să dăinuiești un an mai mult până ce să învețe a ceti, decât să prinzi scârbă de învățatură, dacă'l vei silii. Dacă vr'odată ai să'l cerți, atunci ceartă'l pentru lucruri mai de însemnătate, când e în joc adevărul și bunăvoința dar nu-i face o povară din A B C. Intrebuințează toată dibăcia spre a-i determina voința să asculte de rațiune, învață-l să prețuiască încrederea și stima și să se păzească cu mare grijă de a nu da altora motive de a cugeta rău și josnic despre el, mai ales tatălui și mamei sale — și apoi toate celelalte se vor găsi lesne. Dar dacă vrei să faci asta, atunci, cred eu, că nu trebuie să-l legi și să-l încătusezi cu prescripțiuni asupra lucrurilor indiferente, nici să nu-l tragi la răspundere pentru fiecă greșală cât de mică sau poate, pentru anumite greșeli cari altora li se pot părea de însemnătate. Dealtfel despre acestea ți-am vorbit mai înainte destul ¹⁾

§ 156. Dupăce a început așa cu încetul să cetească, dă-i de cetit o carte oarecare ușoară, recreativă, potrivită cu gradul lui de pricepere, al

1) Cu deosebire în § 64 și urm.

cărei conținut distractiv să-l facă să progreseze și să-i răsplătească truda cetirii; dar nicidecum una care să-i umple capul cu fleacuri nefolositoare ori să-l atâțe spre vicii și nebunie. Cred că cea mai bună carte pentru acest scop sunt fabulele lui *Esop*, fiindcă acestea sunt povestiri cari pot recrea și înveseli pe un copil, dar sunt un izvor de idei folositoare și pentru oamenii mari, și dacă el le va păstra în memorie toată viața sa, nu-i va fi spre pagubă să le regăsească mai târziu în mijlocul gândurilor sale de bărbat și al afacerilor serioase. Dacă *Esopul* lui are și chipuri, asta îi va procura și mai multă petrecere și-l va îmbărbăta la cetire, în vreme ce el își sporește totodată și cunoștințele. Pentrucă despre atari subiecte vizibile vorbim degeaba copiilor și fără să-i mulțumim, câtă vreme n'au reprezentări despre ele; iar aceste reprezentări nu le putem produce prin sunet, ci numai prin înseși acele subiecte sau prin chipurile lor. Deaceia cred că trebuie, de îndată ce a început să silabiseze, să-i dăm cât de multe chipuri de animale, cu numele lor tipărit supt ele, căci acestea îl provoacă totodată să cetească și-i dau și prilej să întrebe și să învețe. *Reynard Vulpoiul* e altă carte ce s'ar putea, cum mi se pare, întrebuiți spre acest scop ¹⁾. Și dacă apoi cei depelângă dânsul vor vorbi adeseori cu ei despre poveștile pe care le-a cetit și-l vor pune să le repovestească, atunci -- făcând abstracție dela alte foloase -- cetirea lui va fi întovărășită de încurajare și de plăcere, când va află că în cetirea

¹⁾ *Reynard the Fox* a fost una dintre cele dintâi cărți tipărite în Anglia.

lui se găsește și oarecare folos și că poți face și altora distracție, repovestind cele citite. Aceste mijloace de ademenire par cu totul nosocotite în obicinuitele metoade de învățământ, și de obicei trece multă vreme până ce să afle cetitorii ceva folos și plăcere în cele cetite, și astfel ei privesc cărțile numai ca o trecere de vreme, apucată așa din strămoși, sau ca o sâcăială inoportună care n'are nici un scop ¹⁾.

§ 157. Tatăl nostru, Crezul și cele 10 porunci trebuie să le învețe pe dinafară și temeinic; dar, după a mea părere, să le învețe nu cetindu-le în cartea sa de rugăciuni, ci înainte de-a ști ceti, din gura cuiva care i le spune de repetate ori. Dar, așa socot, că învățarea de rost și învățarea cetirii să nu fie legate una de alta, pentrucă una împiedică pe cealaltă; învățarea cetirii să-i cauzeze cât se poate de puțină neplăcere și trudă.

2) Ce alte cărți mai există, scrise englezește, de felul celor amintite și cari ar fi potrivite pentru copii, spre a-i atrage și a-i ațâța la cetire, eu unul nu știu. De vreme ce însă copiii sunt de obicei lăsați cu totul pe mâna metoadelor de prin școale, (unde numai groaza de nuia îi silește să învețe, dar nu-i atrage plăcerea împreunată cu ocupațiunea) îmi vine să cred că acest soi de cărți folositoare a avut soarta să fie neglijat în poporul de cărți proaste de cari avem de tot neamul și, după cât știu, nu există nicio carte dintre cele ce au avut în vedere copiii, care să nu fi urmat obicinuitul drum al «tablei cu piele», al

1) Deatunci încoace Englezii s'au străduit cu foarte multă grijă să aibă cărți de cetire potrivite pentru copii.

bucavnei, al psaltirii, al noului testament și al bibliei ¹⁾).

§ 158. Ce se ține de biblie, care să dă de obicei mai întâi în mâna copiilor, ca să se deprindă în cetire și să progreseze, mie mi se pare că cetirea ei fără nici o selecțiune (chiar și în ordinea în care urmează capitolele unul după altul) este așa de puțin priincioasă pentru copii în ce privește desăvârșirea lor în cetire și întărirea cunoștințelor religioase, încât un lucru mai pe dos nu cred că se mai poate născoci pe lumea asta. Căci ce plăcere sau ce împintinare poate să fie pentru un copil, a se deprinde în cetirea unor capitole ale unei cărți din care el nu pricepe nimic! Și cum pot fi potrivite puterii de pricepere a unui copil, legile lui Moise, cântarea lui Solomon, prorocirile vechiului testament sau epistolele și apocalipsul testamentului nou? Chiar și povestirile evangeliștilor și faptele apostolilor care sunt ceva mai ușoare, nici chiar ele nu stau luându-le în totalitatea lor, în nici un raport cu puterea intelectuală a copiilor. Eu conced, că

1) *Tabla cu peliță*. unul dintre cele mai vechi mijloace de însvățământ, erà un fel de abecedar. Erà o singură foaie mare, sur având o cruce, apoi subț ea alfabetul literilor mici, apoi al celor mari, apoi combinațiuni de vocală cu consonantă, apoi de consonantă cu vocală, iar la sfârșit Tatăl-nostru. Atâta tot. Foaia erà lipită pe o tablă de lemn, care aveà un mâner și de acest mâner și-o ținea copilul în dreptul feții și silabiseà. Și pe drum copiii erau cu această tablă înaintea ochilor. Ca să se păstreze mai bine foaia, peste ea erà lipită o peliță de corn, subțire și străvezie ca o peliță de celuloid. Și în Germania existau asemeni abecedare. «Cartea cu cruce» în Italia și într'alte țări erà tot așa întocmită, și a fost în uz până târziu în secolul al optsprezecilea.

Bucavna erà o carte de cetire pentru începători, care la început cuprindeà numai rugăciuni și psalmi, apoi, mai târziu, amestecate cu acestea istorioare din biblie și alte povestiri morale, iar cu timpul a primit tot mai mult material lumesc.

principiile religiunii trebuie căutate acolo și în vorbele scripturii; cu toate acestea nu trebuie să dăm copilului nimic despre aceste lucruri, nimic ce nu e potrivit puterii lui intelectuale și noțiunilor ce le are. Dar de-aici până la cetirea bibliei întregi, e o distanță enormă, și să faci distanța asta numai din cauza cetirii! Și ce fantastic almeș-balmeș de idei trebuie să aibă în capul său un copil, dacă peste tot are idei așa cum trebuie să le aibă în chestiunile religioase, după ce el în această vârstă fragedă a cetit toate părțile bibliei în șirul lor, luându-le drept cuvânt a lui Dumnezeu pe toate, fără nici o altă deosebire! Eu sunt foarte aplecat să cred că la unii oameni tocmai acest fel de cetire a bibliei a fost adevărata cauză, că ei în tot cursul vieții n'au avut vederi limpezi și determinate despre religie.

§ 159. Fiindcă am ajuns acum din întâmplare la acest subiect, fie-mi iertat să deslușesc că în *sfânta scriptură* sunt unele părți care ar putea fi potrivite pentru copii, cu scopul de a-i încuraja să cetească, așa sunt de ex. povestea lui Iosif și a fraților săi, povestea cu David și Goliat, a lui David și Ionatan; iar altele¹⁾ pe care le-ar putea copiii ceti pentru instruirea lor, ca de ex. «Tot ceiace vreți să vă faceți vouă oamenii, faceți lor» (Mateiu, VII, 12) și altele asemeni regule de morală, ușoare și lesne de înțeles, de care ne-am putea servi adeseori, într'o colecție aleasă, atât pentru cetire cât și pentru instruire. Dar atunci ar trebui să le cetim așa de des, până ce s'ar în-

1) Cetirea povestirilor biblice le recomandă cu foarte multă căldură Fénelon în Educațiunea fetelor, cap. VI.

tîpări pe deplin în memorie, iar mai târziu, când copilul va fi matur pentru ele, să-i le fixăm în suflet una după alta, la ocaziuni potrivite, ca adevăruri nerăsturnabile și ca reguli consacrate ale vieții și ale făptuirii. Dar citirea bibliei în șir este, după părerea mea, un lucru foarte nepotrivit pentru copii, pînă ce nu sunt familiari cu cele mai ușoare părți mai principale ale ei și pînă ce n'au un fel de privire generală peste cele ce au să le creadă și să le practice; iar acestea, cred eu, trebuie date copiilor cu înseși vorbele bibliei, nu în forma de care se servesc oamenii cari se lasă influențați de sisteme și de analogii, o formă pe care lor le place s'o dea cu de-a sila copiilor. *Dr. Worthington*, ca să evite lucrul acesta, a compus un catehism, ale cărui răspunsuri sunt date toate cu chiar vorbele bibliei, un procedeu demn de imitat și așa de sănătos însât nici un creștin n'are cum să se apere că n'ar fi potrivit copilului său. Dintr'acest catehism, după ce va fi știind bine derost Tatăl-nostru Crezul și cele 10 porunci, e foarte potrivit să-l lăsăm să învețe zilnic sau la săptămână câte o întrebare, după cum are cap s'o cuprindă și memorie ca s'o păstreze. După ce va ști bine de rost catehismul, încât să poată răspunde curgător și numai decât orice întrebare din cartea întregă, putem să-i imprimăm în suflet alte sentințe de care e plină biblia, ca cele mai bune exerciții de memorie și ca normă pe care s'o aibă totdeauna la îndmână în toată viața.

§ 160. După ce știe să cetească bine, e timpul

Scrierea

să înceapă cu scrierea. Aici trebuie să-l învățăm mai întâi de toate cum să *fie pana drept*, iar într'asta trebuie să aibă cuvenita dexteritate, înainte da a-l lăsa să puie condeiul pe hârtie. Pentrucă nu numai copiilor, ci în genere ori și cui care vrea să facă ceva corect, nu trebuie să le dăm prea mult dintr'odată, nici să nu le îngăduim să caute a se desăvârși într'aceiaș timp în două laturi ale aceleiași activități, de cumvâ ele pot fi despărțite. Felul Italianilor de a ține condeiul între degetul cel mare și cel arătător mi s'ar părea cel mai bun¹⁾, dar în chestia asta tu întreabă de sfat pe un profesor de caligrafie sau ori pe cine altul care scrie repede și bine. Dupăce copilul va fi învățat cum să ție condeiul, trebuie să învețe cum are să *azeze hârtia* și cum să *ție brațul și ce poziție să dea trupului*. Dupăce s'au isprăvit și aceste exerciții, felul în care îl poți învăța să scrie fără mare trudă este să-i dai model: îți câștigi o placă cu trăsăturile unei scrisori de mână care-ți place mai mult; dar trebuie să bagi de seamă să pui pe copil să scrie cu ceva mai mare decât cum va avea să scrie obicinuit, pentrucă fiecare ajunge cu timpul la o scriere tot mai mică și mai mică decât cum a învățat-o în copilărie, și niciodată la una mai mare. Dacă placa e gravată, atunci tipărește după ea cu cerneală roșie felurite coale de hârtie bună și apoi pune copilul să tragă cu pe-

1) Coste atestă că cei mai mulți profesori de caligrafie ai timpului său țineau condeiul între degetul cel mare și cele două delângă el (ca și noi astăzi), însă oamenii care erau obicinuiți cu acest fel de ținere a condeiului, au găsit că felul recomandat de de Locke e mai îndrăzneț și mai liber.

nița înmuiată în cerneală neagră perte trăsăturile roșii, și prin asta mâna lui va câștiga încurând dexteritatea de-a formă acele trăsături, după ce i se va fi arătat de unde are să înceapă și cum are să formeze fiecare literă. După ce a ajuns să le poată face acestea, va trebui să se deprindă pe hârtie curată, și ușor apoi poate dobândi dibăcia să scrie felul de scrisoare care-l dorești ¹⁾.

§ 161. (1) După ce a ajuns să scrie repede și bine cred că trebuie nu numai să continue cu deprinderea mâinii în scriere, ci să ș'o desăvârșască deacum cu *desemnul*, care pentru un tânăr este lucru foarte folositor la felurite ocaziuni; dar mai ales când călătorește, pentru că desemnul de multe ori ne ajută să arătăm prin câteva linii bine combinate ceiace n'ar fi în stare să ne facă să înțelegem clar nici o coală întreagă de hârtie scrisă. Câte clădiri nu poate vedeà omul, câte mașini și câte feluri de îmbrăcăminte nu poat observà călătorind, pe care și le pot ușor reprezenta și cei ce nu le-au văzut în natură, când sunt îndemânatec desemnate; pe când dacă le descriem numai cu vorbe, ușor se poate întâmpla că nu ne putem face nici o reprezentare a lor, chiar de ne-ar fi descrise cu cea mai amănunțită exactitate, sau în cazul cel mai bun ni le reprezentăm defectuos. Eu nu zic că fiul tău trebuie să devie un pictor desăvârșit; ca să fii pictor, chiar numai până la un grad oarecare, se cere timp mai mult decât îi poate

Desemnul

¹⁾ Vezi *Comenius*. Didact. Magna XXI § 10. Locke aici repetă ce a spus *Quintilianus* (Institut-orat I. 1,27)... «trăsăturile să le sapi cât se poate de bine pe o tăbliță, ca vârful condeiului să poată fi purtat prin ele ca pe brazde.»

prisosî unui tânăr ocupat cu alte studii, mai de însemnătate. Dar ca să aibă atâta pricepere în perspectivă și atâta dibăcie în desemn, încât să fie în stare să redea pe hârtie orice lucru pe care îl vede — cu excepția fețelor omenesti — asta o poate câștiga în scurtă vreme, mai ales dacă are și talent; dar unde lipsește talentul, atunci — dacă nu e cumvâ vorba de lucruri neapărat de trebuință — mai bine e să-l lași cu totul în pace, decât să-l chinuști degeaba cu desemnul. Deaceia și aici, ca și în toate celelalte lucruri cari nu sunt neapărat de trebuință, e valabilă legea: *Nil ivita Minerva* ¹⁾.

(2) 1. *Stenografia*, o artă, despre care mi s'a spus că e cunoscută numai în Anglia, poate că merită truda de a fi învățată, atât pentrucă economisești cu ea timp, când îți notezi ceva pentru propria **Stenografia** ²⁾ ta amintire, cât și pentrucă poți tăinuî lucruri pe care n'ai vrea să le știe toată lumea. Astfel cine a învățat orcie fel de scrisoare, o poate adaptă prea lesne ori pentru uzul său particular, ori, dupăcum îi dă prin cap, îi poate da o formă cu mult mai scurtată pentru scopurile pentru care vrea s'o întrebuințeze. Cea inventată de domnul Rich, și'o poate face, precum mi s'ar

1) Nimic fără voia Minervei. Proverb latin care însemnează să nu încerci a face lucruri pentru care n'ai dispoziții naturale.

2) *Molyneux* într'o scrisoare către Locke îi împărtășește că are de gând să lase pe fiul său să învețe stenografia, nu până la atâta dibăcie încât să urmărească un discurs parlamentar, ci numai că să-și poată notă propriile idei. Locke îi răspunde că și el a învățat ca om mare stenografia, dar în cartea sa a uitat să amintească acest lucru. În ediția întâi a cărții, Locke n'are acest paragraf; l-a scris numai când a scos a doua ediție.

păreă, și mai ușoară și mai scurtă, orișicine care cunoaște bine gramatica și are vreme s'o facă. Dar nu trebuie să căutăm numai decât un prolesor care să ne învețe această scriere scurtată; e destul de timpuriu, dac'o înveți mai târziu la o vreme potrivită când ai ocaziune, dupăce ți-ai deprins mâna cu o scriere frumoasă și repede. Pentrucă de stenografie copiii au puțină trebuință și nici nu trebuie s'o învețe până ce nu scriu bine detot și nu și-au însușit în scriere o desăvârșită destoinicie.

§ 162. Deîndatăce poate vorbi englezește, e timpul să învețe o limbă străină. In punctul acesta nimeni n'are nimic de zis când le propui limba franceză.¹⁾ **Franceza**

Motivul este că suntem obicinuiți cu metotul corect de a învăța limba asta, anume că facem pe copii s'o deprindă prin neconțință vorbire în contact zilnic, și nu prin reguli gramaticale. Și limba latină s'ar învăța lesne tot în felul acesta, dacă instructorul, stând mereu pelângă copii ar vorbi numai latinește și ar silii pe copil să-i răspundă numai în limba asta. Dar fiindcă limba franceză e limbă vie și ocaziunea de-a o vorbi e mai frecventă, deaceia trebuie învățată cea dintâi, ca să obicinuim organele vorbirii, încă elastice, ale copilului cu rostirea corectă a sunetelor franceze, și ca să-și însușească dexteritatea de-a exprima bine fran-

1) Cel dintâi stenograf englez a fost *Timoteu Bright* (1588), el scria cuvântul prin litera inițială, simplificată, la care mai adăoga încă un semn, prin care a ajuns să aibă 537 de semne pentru cuvinte. *John Wallis* a format un alfabet din linii drepte și ovale, el a fost cel dintâi (1602) care a întrebuințat cuvântul «stenografie» pentru acest fel de artă. Cu timpul s'au alcătuit multe sisteme. — Locke aici scapă din vedere că și Romanii și Grecii aveau sisteme stenografice.

țuțește, lucru ce devine cu atâta mai anevoios cu cât se amână mai mult.

§ 163. După ce copilul vorbește bine și scrie bine franțuzește, ceiace cu metoda aceasta se poate într'un an sau doi, trebuie să-l punem la latinește; și-aici ar fi o minune dacă **Lătina** părinții, cari au făcut experiența la limba franceză, n'ar fi de părerea că și latineasca ar trebui învățată tot într'acelaș fel, anume prin vorbe și scriere. Numai că trebuie să băgăm de seamă ca el, pe timpul cât învață aceste limbi străine și nu vorbește și nu cetește cu instructorul său nimic decât într'aceste limbi, să nu uite a ceti și englezește fie cu mamă-sa, fie cu altcinevă, punându-l în fiecare zi să le cetească părți alese din biblie sau alte cărți englezești.

§ 164. Limba latină o socot și eu de neapărată trebuință pentru un tânăr nobil; de fapt însă tradiția, care e marele meșter în toate lucrurile, a făcut din limba latină așa de mult o parte integrantă a educațiunii, încât silim cu bătaia s'o învețe și facem să-și piardă cu ea multe ceasuri ale prețioasei lor vieți și acei copii cari, după ce au ieșit odată din școală, nu mai vin cât trăesc în poziția de-a se mai ocupa cu ea. Poate să fie ceva mai ridicol decât să vezi cum un tată își cheltuește și banii proprii și timpul fiului său, ca să-l ocupe cu învățarea limbii latine, pe când el tot în aceiaș vreme îl crește pentru o carieră practică, în care tânărul nu va avea nevoie de latinească și va uită negreșit și puținele reguli pe care le-a adus din școală, o limbă pe care el — mă prind zece contra unu — o va urgisi din cauza răului tratament la care a fost supus pentru

ea! ¹⁾ Ți-ar veni să crezi, dacă n'am avea pretutindeni printre noi exemple, că se poate ca un copil să fie silit să învețe elementele unei limbi pe care el în tot cursul vieții, pentru care e pregătit, nu o va întrebuința deloc, și că el pe timpul învățării acelei limbi își neglijează deprinderea în scriere bună și exercițiile în probleme matematice, cari doar sunt de mare folos în toate stările vieții și sunt de trebuință neapărată în cele mai multe afaceri? Și cu toate că aceste dexterități, pe care le cere ori negustoria ori întreprinderile ori afacerile lumești, rare ori sau niciodată nu se pot câștiga într'o școală latinească, totuș nu numai nobilii își trimit copiii la această școală, deși ei sunt destinați carierii practice, dar până și negustorii și plugarii chiar nu se pot stăpâni să nu facă acelaș lucru, măcar că ei n'au nici intențiunea nici mijloacele de-a face savanți din fiii lor. Iar dacă îi întrebi de ce fac acest lucru, așa de posnașă li se pare întrebarea ca și când i-ai întrebă de ce merg la biserică. Tradiția

---

1) Pe atunci se bătea cumplit în școlile engleze. Dar se bate și acum! Multe școli au în sigilul lor ca simbol o nuia. În sala de lecții în *St. Paul School* în Londra e scris pe peretele din față cu litere mari: *Doce, disce aut discede* (învață pe alții, învață tu sau depărtează-te), iar în 1687 *Winchester Coliege* și'a ales ca sentință: aut disce, aut discede, manet sors tertia: caede! (Ori învață, ori pleacă, a treia îți rămâne: bătaia). Marele filosof Erasmus a rămas olog viața întreagă din bătaile dintr'o universitate din Paris. În școlile secundare și uneori și la Universități și acum e bătaia la ordinea zilei în Anglia, nu așa barbară ca pe vremea lui Locke, dar bătaie. Multe școli, toamna, publică în prospectele lor, că elevii n'au să fie bătuți. Un caz mai nou ni-l povestește Stoy, pedagogul german că vizitând (la 1860) un liceu a găsit pe director tocmai suflecându-și mâinele să tragă cu nuiaua bătaie unui elev de șaptesprezece ani, fiindcă îl prinsese fumând. Răul cel mare eră, dupăcum spune Locke, că cea mai aprigă bătaie o mâncau tot numai la latinește.

aici ține locul rațiunii și atât de mult sfințește ea acest procedeu, pentru cei ce o iau ca rațiune, încât se țin de el cu conștiințiozitate aproape religioasă și atât de lipit li-e sufletul de tradiție, încât li se pare că fiii lor n'ar fi adevărați creștini deplini dacă n'ar învăța gramatica lui Lilly ¹⁾.

§ 165. Dar oricât de trebuincioasă e limba latină pentru unii, și orcât li s'ar părea trebuincioasă altora căroră într'adevăr nu li-e folositoare nici într'un fel: metoda obicinuit, după care se învață în școlile latinești, (după ce v-am arătat părerile mele despre el) nu mă pot înduplecă să-l recomand. Cauzele sunt așa de evidente și de puternice, încât unii oameni înțelegători au fost convinși prin ele să părăsească drumul obișnuit și au avut succes, cu toate că metoda pe care l-au întrebuințat ei nu este tocmai acela pe care mi-l închipuesc eu că e mai ușor; iar aceasta este, pe scurt, următorul: În genere, să nu chinuim pe copil deloc cu *gramatica*, ci să-l învățăm latina așa cum îl învățăm englezeasca, prin grai viu, fără reguli complicate; pentrucă, dacă stai și te gândești, latineasca nu este pentru copil, când se naște, un lucru mai puțin cunoscut decât engle-

1) *William Lilly* profesor în Londra, a murit de ciumă la 1523; a făcut mai multe gramatici, una se învață până în zilele noastre în St. Paul School, unde o introdusese Lilly și deatunci a rămas. Gramaticile latine creau peatunci numai reguli și reguli (pentru copii de 8 ani! și atâta de greoaie încât mulți copii cari aveau talent fugeau de școală ca de ciumă. Eră studiu principal. Mulți să trudeau să facă gramatici mai simple, alții inventau metode de-a învăța latina în atâtea lecții — cum se încearcă în timpurile noastre — însă chiar cele mai simple metode se încearcă cu vremea enorm de mult «fiindcă profesorilor li se păreau prea ușoare» deși duceau la rezultate bune, dar lor le trebuiau greutate și motive de-a batel

zeaaca, și totuș el învață englezește fără învățător, fără reguli sau gramatică: tot așa ar putea să învețe latinește ca un Cicero, dacă ar sta mereu pelângă copil cineva care să-i vorbească numai în limba asta. Apoi când văd eu cum adeseori o guvernantă franceză învață într'un an ori doi pe o fetiță engleză, fără reguli gramaticale, să vorbească franțuzește, numai vorbind cu ea toată ziua, cum să nu m'apuce mirarea că nobilii noștri n'ajung tot la acest metod când e vorba de băeții lor și-i țin pe aceștia mai incapabili și mai tâmpiți decât pe fetele lor ¹⁾).

§ 166. Dacă ai putea deci să afli un om care să vorbească bine latinește, să stea tot pelângă fiul tău și necontent să converseze cu el numai latinește și să nu-l lase nici pe el să răspundă într'altfel, aceasta ar fi adevărata și dreapta cale pe care și eu ți-aș recomanda-o, nu numai ca fiind cel mai ușor și mai bun metod de-a învăța pe un copil fără opintire și fără ceartă o limbă, pentru care alți copii mănâncă deobicei bătaie câte șase și șapte ani dearândul în școală, ci și fiindcă e metodul prin care li se cultivă într'aceiaș timp și spiritul și moravurile și poate fi instruit totodată în felurite științe, precum sunt: o mare parte din *geografie*, *astronomie*, *cronologie*, *anatomie*, apoi câteva capitole din *istorie* și toate celelalte terenuri ale cunoștințelor materiale care se întemeiază pe percepțiunile simțurilor

1) Înainte de Locke, cu vr'un secol au stăruiit umanistii să se scurteze gramatica și să se învețe latina din grai viu. Dar umanistilor nu le eră să scape pe copiii de bătaie, ci numai ca să poată învăța mai repede limba. De la Locke încoaie învățământul formalist a fost restrâns încet-încet din cauze educative.

și cer ceva mai mult decât numai memorie. Pentru că, dacă vrem să apucăm adevăratul drum, de aici trebuie să începem cunoștințele noastre și în aceste pomenite mai sus științe să punem temelie, nu să începem cu abstractele noțiuni ale *logiceii* și ale *metafisiceii*, cari sunt proprii mai mult de a distruge mintea decât a o cultiva. Când oamenii tineri și-au bătut nițel capul cu acesta speculațiuni abstracte, fără de nici un rezultat, adică fără de a dobândi cultura și folosul pe care-l așteptau, atunci ei sunt foarte aplecați a desprețui știința ori pe ei înșiși: ei se simt ispitiți să renunțe la studiile lor și să asvârle cărțile în care n'ar fi decât vorbe aspre și paie goale, sau să tragă concluziunea că, dacă totuși în cărți se cuprinde câte ceva din adevărata știință, ei înșiși n'au priceperea trebuincioasă pentru ele. Că asta este așa, așa putea o întări poate cu propria mea experiență. Intre alte lucruri, pe cari un tânăr ar avea să le învețe cu metoda de care vorbesc, în vremea în care alții de etatea lui se chinuiesc cu latina și cu limbile, eu așa luă și *geometria* printre alte studii, căci eu am cunoscut un tânăr, format după metoda aceasta, care era în stare să dovedească mai multe propozițiuni de ale lui Euclide, înainte de a fi avut treisprezece ani.

§ 197. Dacă nu s'ar putea găsi un atare om, care să vorbească bine latinește și care ar vrea să instruiască pe fiul tău într'aceste științe cu metoda pe care l'am propus, atunci lucrul cel mai bun este să-l instruești într'un fel care se apropie mai mult de acest metod, anume să-i dai vr'o carte oarecare ușoară și distractivă d. ex. fabulele lui Esop, așa ca traducerea englezească

să fie scrisă într'o linie — pecăt se poate cuvânt după cuvânt, iar cuvintele latine cari corespund celor engleze să se scrie exact deasupra acestora într'altă linie¹⁾. Acestea trebuie să le citească zi cu zi mereu, până ce va pricepe desăvârșit textul latin, apoi se va trece la altă fabulă până ce o va ști și pe aceasta bine, fără ca să neglijeze însă ceiace știe de mai înainte, ci din când în când să le repeteze ca să le păstreze întregi în minte. Iar când i se dă de scris vr'odată, să i se dea acestea, ca astfel deodată cu exercitarea mâinei să se deprindă și în latinească. Fiindcă acesta e un metod mai puțin desăvârșit decât vorbirea limbii cu grai viu, deaceia mai întâi de toate formarea vorbelor și apoi declinarea numelor și pronomelor (pe care trebuie neapărat să le învețe de rost) îi vor înlesni cunoștința cu spiritul și felul de a fi al limbii latine, care schimbă înțelesul vorbelor și al numelor prin schimbarea silabei din urmă, iar nu ca limbile moderne prin particule antepuse. Cred că mai mult decât atâta n'are trebuință să știe din gramatică, până mai târziu când va putea ceti *Minerva* lui *Sanctius* cu adnotațiunile lui *Sciopius* și *Perizonius*.¹⁾

(2) Mai este un lucru de care trebuie să ținem seamă la învățământul copiilor, după a mea părere, și anume să nu-i zăpăcim și mai rău în cele mai

1) E vorba de *juxta*.

1) *Francise Sanctius Brocensis* (spaniol numit Sanchez din Las Brozas) cel mai bun gramatic al timpului său. Gramatica sa *Minerva*, tipărită întâi la 1586, a avut nenumărate ediții, pe scrierile lui se bazează în mare parte și gramatica de mai târziu, vestită în toată lumea, dela Port-Royal. *Sciopius* e un German (Gaspar Schopp, care a adnotat gramatica lui Sanchez, iar *Perizonius* un Olandez.

multe cazuri când ei se încurcă în mijlocul răspunsului, silindu-i să scoată înșiși la căpătâi prin întrebări cam de felul acesta: Care e nominativul în propoziția pe care au s'o construiască? Sau întrebându-i ce înseamnă *aufero* ca să-i conducem să ne spuie ce însemnează *obstulere* etc., dacă ei nu pot spune numai decât. Cu asta nu mai risipim degeaba timpul, aducându-i în zăpăceală; căci câtă vreme ei învață cu sârguință și dau toată atențiunea, datoria noastră e să-i ținem în bună dispoziție și să facem să le fie toate cât se poate de ușoare și de plăcute. Deaceia oriunde ar da peste oarecare greutate peste cere ar vrea să treacă, ajută-le numai decât, fără dojană și ceartă, și adă-ți aminte că unde se întrebuintează mijloace mai aspre, ele nu sunt decât efluxul egoismului și al trufiei învățătorului, care pretinde dela copii ca ei să stăpânească numai decât toate pecăt el însuși le știe, pe când el ar trebui să nu uite că datoria lui e să sădească în copii obicinuite, dar nu să le imprime cu mânie regule care în viață ne servesc așa de puțin și care mai ales pentru copii n'au niciun folos, fiindcă ei tot așa de repede le uită pecăt de repede li s'au dat. Eu nu contest ca în unele științe, în care au să-i exerciteze inteligența lor, se poate schimbă uneori acest metod și li-se pot propune intenționat unele dificultăți, spre a le atâta râvna și spre a-le obicinui spiritul să-și exerciteze propria putere și agerimea în cugetare logică. Inșă, așa socot eu, asta nu e iertat să se facă cu copiii câtă vreme sunt încă foarte tineri, și nu atunci când abiă sunt intrați pe oarecare teren nou al științei, pentru că aici fiecare lucru este de sineși o greutate, și intențiunea și deprinderea cea

mai desăvârșită a unui învățător stă aici tocmai în aceia că face să fie totul așa de ușor pecăt e cu putință. Dar mai ales la învățarea limbilor este cel mai nepotrivit lucru să faci întrebări în cruciș. Pentrucă limbile trebuind a fi învățate prin exercițiu, obișnuință și memorie, atunci le vom vorbi mai desăvârșit când vom fi uitat cu desăvârșire toate regulele gramaticale ale lor. Conced, că în unele cazuri gramatica unei limbi trebuie studiată cu mare atențiune, însă numai de adulți, atunci când scopul lor e să priceapă limba în mod critic¹⁾, lucru care rare ori e de competența altor oameni afară de savanți. Asta bucurios mi se va concede că dacă vr'un tânăr nobil studiază vr'o limbă, ea nu poate să fie alta decât cea maternă, pentrucă el trebuie doar să cunoască cu cea mai extremă exactitate limba ce o întrebuintează zi cu zi.

(3) Și mai este și alt motiv pentru care învățătorul și instructorul nu trebuie să pregătească greutăți copiilor, ci din contra să le netezească drumul, și să le ajute cu drag să treacă înainte, unde-i văd că au dat de-o piedică. Spiritul copiilor este strâmb și slab¹⁾ și poate deobicei să cuprindă numai o singură idee dintr'o dată, ceiace se află în capul unui copil i-l umple deocamdată, mai ales când acel ceva se manifestează cu patimă. Deaceia îndemânarea și arta învățătorului trebuie îndreptată într'acolo, să elibereze capul copiilor de toate celelalte gânduri, pe câtă vreme ei au

1) Adică științific.

1) Locke într'altă carte numește simțurile, cari sunt singurii mijlocitori a orce cunoasteri: «puține și strâmte porți cari nu stau în nicio proporție cu întregul și uriașul teren al tuturor lucrurilor»

de învățat ceva, ca astfel ei să primească în cap cu mai multă atențiune și plăcere, fără de care nu le lasă nici o impresiune. Temperamentul firesc al copiilor face spiritul lor foarte aplecat spre nestatornicie. Numai lucrul nou îi încătușază; ceiace le oferă ca nou, ei vreau numai decât să-l guste cu poftă și apoi sunt tot așa de repede sătui de el. Ei simt saț încurând de acelaș lucru și deaceia aproape toată plăcerea lor stă în schimbare și în variație. A țineă fixate gândurile lor fugitive e lucru ce nu se poate unî cu starea naturală a copiilor. Dacă asta se datorește constituțiunii creerului lor sau iuțimii și nestatorniciei temperamentului vieții copilărești, peste care spiritul lor încă n'a ajuns la o deplină stăpânire: lucrul învederat atâta este că e lucru anevoios pentru copii să și îndrepteze statornic gândurile lor către un singur obiect. O atențiune durabilă, continuată, este una dintre cele mai grele probleme ce li se poate lor cere; deaceia cine vrea să le întrebuințeze sârguința, trebuie să și dea toată truda ca să le facă plăcut și cât se poate de dulce ceiace le dă de lucrat; cel puțin trebuie să poarte grije ca să nu lege cumvâ de lucrul lor nici un fel de reprezentare neplăcută ori aducătoare de spaimă. Dacă ei nu vin la cartea lor cu oarecare plăcere și mulțumire, nu e de mirare dacă gândurile lor mereu se abat într'altă parte dela un obiect care nu-i atrage, și caută o mai bună petrecere cu lucruri mai plăcute, spre care inevitabil trebuie să se ducă.

(4) Eu știu că felul cel mai obișnuit al educatorului este să și câștige atențiunea copiilor prin dojană și pedeapsă și să caute a le încătușă gân-

durile la ocupațiunea momentană, de îndată ce văd că ele se abat fie cât de puțin. Inșă un tratament ca acesta trebuie să producă negreșit un efect tocmai contrar. Cuvintele pătimate și bătăile din partea învățătorului umplu sufletul copilului cu spaimă și groază, care numai decât i-l ocupă cu totul și nu mai lasă loc pentru alte impresiuni. Oricine citește acestea, își va reaminti de bunăseamă ce agitare i-a produs în suflet vorbele violente ori tiranice din partea părinților sau a învățătorului; cum ele i-au zăpăcit pentru un moment creierul, așa că el abiă știă și ce răspunde și ce-i zic ei. Numai decât el și-a pierdut din ochi obiectul ocupațiunii sale; spiritul eră plin de fământare vehementă și de zăpăceală și în starea asta nu mai eră capabil să-și mai îndrepteze atențiunea spre nimic altceva.

(5) E adevărat că părinții și educatorii au să-și stabilească și să-și asigure vaza lor prin sentimentul respectului, în sufletul celor ce stau sub paza lor, și numai printr'acest sentiment să-i și guverneze; dar dupăce odată și-au asigurat o înrăurire asupra lor, ei trebuie să exercite cu multă moderațiune acest respect și să nu se facă pe sineși atari gogorițe, încât școlarii să tremure numai la vederea lor. O severitate ca asta poate să le facă lor mai ușoară guvernarea; copiilor însă le e foarte puțin prielnică. E cu neputință să învețe copiii ceva, câtă vreme gândurile lor sunt robite și turburate de oarecare patimă, mai ales de spaimă care face o impresie foarte puternică asupra spiritului lor încă slab și delicat. Ține deci spiritul copiilor într'o dispoziție prielnică, liniștită, dacă vrei ca ei să primească învățăturile tale sau

ori care altă sporire de cunoștințe. E tot așa de cu neputință să desemnezi într'un suflet tremurător linii regulate și limpezi, ca și pe o hârtie care nu stă pe loc.

(6) Dibăcia cea mai de însemnătate a unui învățător este să câștige și să ție pe loc atențiunea școlarilor săi; câtă vreme el o are, cu siguranță va înainta atât de repede pecăt îi permit aptitudinile școlarilor; fără de ea, toată împingerea și silirea ce-o face elevilor va da foarte puțin rezultat sau niciunul. Ca să i-o câștige, el trebuie mai întâi să facă pe școlari să priceapă, pecăt se poate, folosul celor ce le învață ei acum, apoi prin ceiace i-a învățat să-i facă să înțeleagă că ei acum pot ceva ce mai înainte n'au putut, ceva ce lor le dă o anumită putere și un adevărat folos față de ceilalți cari n'au învățat aceste lucruri. Apoi, în învățământul său el să arate blândețe, și printr'o anumită gingășie în toată ființa sa să facă pe copil să simtă¹⁾ că învățătorul îl iubește și că-i voiește numai binele — singurul lucru de a produce în copil iubirea care-l va determina să-i asculte lecțiile și să prețuiască cele ce-l învață.

(7) Un tratament aspru și autoritar va întâmpina numai îndărătnicia. Toate celelalte greșeli vor fi corectate cu blândețe; vorbele încurajătoare au efect mai bun și mai trainic asupra unui suflet supus și previne multe îndărătnicii și încăpățânări, pe care adeseori e purtare aspră și autoritară le produce chiar în suflete nobile și bine alcătuite. E adevărat că încăpățânarea și neglijențele inten-

---

1) Rousseaus, Emil III, § 63 și 94 apoi, IV, 192 vorbește împotriva,

ționate trebuie biruite, chiar și dacă ar trebui să le stârpim cu bătaia; însă eu așa țin, că îndărătnicia la școlari adeseori este un efect al purtării absurde a educatorului și că cei mai mulți copii rareori ar fi meritat bătaie, dacă e nefolositoare și rău aplicată brutalitate a tratamentului nu i-ar fi învățat să fie răutăcioși și nu le-ar fi insuflat o repulsiune față de învățătorul lor și față de tot ce vine dela dânsul.

(8) Neatențiunea, uitarea, nestatornicia și volatilitatea gândurilor sunt greșeli naturale al copiilor și deaceia, unde vezi că sunt intenționate, trebuie să le tragi la răspundere cu multă blândețe și cu timpul să le biruești. Dacă fiecare abatere în direcția asta provoacă la învățător mânie și ceartă, atunci prilejul de dojană și de pedeapsă se va repeta atâta de des, încât învățătorul va fi pentru școlarii săi un obiect de neconținută neplăcere și groază. Iar asta e numai și ea singură îndeajuns o piedică, din cauza căreia învățământul său nu va da rod și toate metoadele lui au să rămână fără efect.

(9) Respectul ce și l-a câștigat asupra sufletului lor trebuie îndulcit așa de mult, prin dovezi neconținute de gingășie și de bunăvoință, încât iubirea să-i impinteneze spre datorie și să-i facă să simtă plăcere în supunerea la toate poruncile lui. Aceasta va face ca ei să se apropie cu bucurie de învățătorul lor și să asculte de el ca de unul care le este prieten, care îi iubește și se trudește numai ca să le fie lor bine: el va primi dela ei ideile lor spuse nesilit și fără sfială, câtă vreme ei sunt cu el, și aceasta este singura dispoziție sufletească în care copilul e în stare să primească învățături

proaspete și să adune în el acele impresiuni cari trebuiesc dobândite și păstrate, dacă nu voim ca tot ce fac ei cu învățătorul să fie o trudă pierdută, neplăcere multă și puțină înaintare!

§ 168. Dacă el prin metoda acesta ¹⁾, în care textul latin cu cel englez alternează linie cu linie își va fi câștigat oarecare cunoștințe în limba latină, poți trece apoi cu el un pas mai departe și să-i dai să citească vr'o altă carte latinească mai ușoară, cum este a lui *Iustin* ori *Eutropiu*, și, ca să-i faci mai puțin grea și anevoioasă citirea și priceperea ei, dă-i voie dacă vrea să se ajute cu textul englez. Imputarea, că în cazul acesta exercițiile lui sunt curat mecanice, n'are de ce să te puie pe gânduri. Dacă te uiți bine, aceasta nu e un motiv contra, ci tocmai pentru acest metod de a învăța limbi străine. Pentrucă limbile trebuie învățate numai prin deprindere mecanică, și cine nu vorbește curgător și absolut din obișnuință englezește ori latinește, așa că dacă limba lui — când el cugetă la cele ce vorbește — nu se mișcă de sineși, fără ca el să stea să se gândească la vr'o regulă ori gramatică și să caute a nu greși întorsăturile și expresiunile particulare ale acelei limbi, acela nu vorbește bine respectiva limbă sau nu e stăpân pe ea. Aș vrea să-mi spuie cinevâ care e limba, pe care s'o poată omul învăța bine sau vorbi cum se cade după regule gramaticale. Limbile nu s'au născut prin regule sau prin artă, ci prin întâmplare și prin uzul zilnic al popoarelor. Cine le vorbește bine n'are alte regule decât acestea și nu se poate bizui pe nimic altcevă decât

1) Vezi începutul § 167.

numai pe memoria și pe obicinuința de a vorbi tocmai în felul pe care l-a învățat dela aceia cari sunt recunoscuți că vorbesc curat: și tocmai asta se chiamă cu alte vorbe — a vorbi din deprindere mecanică.

(2) Aici poate voi fi întrebat, că gramatica n'ar fi așa dar de niciun folos și că toți aceia cari au muncit atâta ca să reducă diferitele limbi la reguli și principii și cari au scris așa de mult despre declinări și conjugări, despre concordanță și sintactică, toți aceștia au muncit degeaba și toată știința lor e pierdere de timp? Deloc. Și gramatica își are locul ei. Inșă asta îndrăsnesc s'o afirm că îi dăm mai mare importanță decât i se cuvine și chinuim cu ea pe cei ce n'au nici în clin nici în mână cu dânsa, înțeleg pe copiii din vârsta în care de obicei îi supărăm cu gramatica în școlile latinești.

(3) Nu e nimic mai învederat decât faptul că limbile, pe care le învățăm prin exercițiu mecanic, ne servesc destul de bine pentru afacerile zilnice ale vieții și ale contactului obicinuit. Da, persoane de poziție înaltă din sexul femeesc și acelea dintre ele cari și-au petrecut timpul în societatea cultă ne dovedesc că pe acest drum simplu și natural fără niciun fel de studiu sau cunoștință de gramatică ele au ajuns la un înalt grad de eleganță și de finețe în limba străină ce-o vorbesc; ba se găsesc femei, cari fără să știe ce sunt timpurile și participiile, adverbele și prepozițiunile, vorbesc așa de curat și de corect — ele ar socoti ca un prost compliment, dacă aș zice: ca și oricare dascăl dela țară — ca și cei mai mulți oameni nobili cari au fost instruiți în metoadele tradi-

ționale prin școalele latinești. De gramatică putem deci să ne lipsim, precum vedem, în anumite cazuri. Întrebarea este acum : Cine să învețe gramatică și când ? La asta răspund :

(4) 1. Noi învățăm limbi pentru zilnicul contact cu societatea și pentru împărtășirea gândurilor în viața obicinuită fără niciun fel de altă intențiune în ce privește întrebuințarea lor. Pentru acest scop nu numai că e îndestulător felul primitiv de a învăța limbile prin contact, ci el merită absolută întâietate ca cel mai firesc, mai potrivit și mai lesnicios. Se poate așadară afirmă că pentru acest uz al limbii, gramatica nu e de nicio trebuință. Asta trebuie s'o concedă toți cetitorii mei, câți pot pricepe ceiace spun eu aici și câți pricep ceiace le spun alții când vorbesc cu ei în limba maternă, fără ca să fi învățat gramatica limbii engleze. Iar aceasta este după cum știu, cazul la cea mai mare parte a Englezilor, între cari, de când sunt eu, n'am cunoscut pe niciunul care să-și fi învățat limba maternă prin regule!

(5) 2. Alții au iarăș să-și vadă de cea mai mare parte a afacerilor lor lumești fie prin condei fie prin limbă : pentru aceștia firește e o datorie, dacă nu o necesitate, să vorbească corect și curat, spre a împărtăși altora cu atâta mai lesne și mai cu tărie ideile lor. În privința aceasta nu oricare fel de vorbire poate, chiar dacă e destul de înțeleasă, să fie potrivită ca îndestulătoare pentru un tânăr cult. El trebuie deci, pelângă alte mijloace ajutătoare unei corecte exprimări, să studieze și gramatică ; dar ar trebui să fie gramatica propriei sale limbi, a dialectului de care el se servește, ca astfel să priceapă bine limba maternă și să vor-

bească curat, ca să nu vatăme urechea celor ce-l ascultă cu solecisme și cu isbitoare greșeli de limbă. Bine; spre acest scop deci e de trebuință gramatica, dar numai și numai gramatica limbii lor proprii, a limbii materne, și numai pentru aceia cari se trudesce să cultive limba lor și să-și perfecționeze stilul ¹⁾. Dacă n'ar trebui să facă așa toți nobilii noștri, asta e o întrebare pe care o las fără răspuns, fiindcă lipsa de unitate în limbă și de corectitate gramaticală sunt lucruri privite ca stând foarte rău unui om de acest rang și cari aduc aceluia ce se face vinovat de-atari greșeli, imputarea că are o cultură mai-prejos și a unei societăți mai rele decât aceia căreia el îi aparține. Dacă este așa — și după a mea părere așa este — atunci trebuie să te miri de ce tinerii nobili ai noștri sunt siliți să învețe limbi străine și moarte, iar despre gramatica limbii lor materne nici idee nu li se dă că ar fi existând măcar: ei nici nu știu că și limba noastră are ceva și ea de acest fel, cu atât mai puțin își fac bătaie de cap cu grija s'o învețe. Dar nici nu li se înfățișează prin școale limba ca un obiect demn de îngrijire și de cultivare, cu toate că o întrebuințează zilnic și nu arareori în viața lor de mai târziu sunt judecați după modul îndemănatec ori neîndemănatec în care se exprimă. Dimpotrivă, limbile cu a căror gramatică se ocupă așa de mult sunt tocmai acelea pe cari poate ei niciodată n'au trebuință să le vorbească ori să le scrie, și dacă totuș se întâmplă acest lucru la cine-știe-ce ocaziuni, atunci greșelile și scăpările din vedere pe cari le fac în

1) Vezi § 189, 2,

aceste limbi trebuie să găsească scuză. Dar un Chinez, care ar auzi de acest fel de educațiune, n'ar veni la gândul că toți tinerii noștri sunt destinați să devie profesori de limbi moarte în țările străine, nu însă bărbați ai vieții practice în propria lor țară?

(6) 3. Mai este și a trela clasă de oameni, cari se ocupă cu două ori trei limbi străine, moarte și savante (cum se zice la noi), își fac din ele un studiu de căpetenie și se cam mândresc cu familiaritatea ce-o au cu ele. Acum, fără îndoială că aceia cari își propun să învețe o limbă cu intențiunea asta și voiesc s'ajungă la cunoștința exactă și științifică a ei, trebuie să-i studieze amănunțit și gramatica. N'aș vrea să fiu aici rău înțeles, ca și când aș disprețui limba latină și cea grecească. Eu conced că ele sunt limbi de mare folos și de-o înaltă destoinicie, și că nimeni care nu le cunoaște nu poate să ocupe în țările noastre un loc între învățați. Dar părerea mea este că un nobil își poate dobândi și fără studiul gramaticii cunoștințele pe cari el și-le scoate pentru uzul propriu din scriitorii latini și greci; și că poate numai prin simpla cetire să le învețe așa de bine încât să le priceapă îndeajuns pentru toate trebuințele vieții sale. Apoi, cât de mult interes are el să câștige o orientare mai desăvârșită în gramatică și subtilitățile științifice ale limbii, asta singur el va fi în stare s'o hotărască, dacă vr'odată singur se va hotărî să studieze cine-știe-ce obiect care merită studiu. Asta mă duce la a doua parte a cercetării anume: *Când trebuie să învățăm gramatica?*

La această întrebare răspunsul, după principiile ce le-am expus, este așa de aproape, anume:

(7). Dacă, în genere, trebuie să se învețe odată gramatică ea nu li se poate predă decât acelor cari pot vorbi limba; cum li s'ar putea predă altminteri gramatica? ¹⁾. Aceasta ni se arată așa de evident în exercițiile națiunilor culte și înțelepte ale antichității. Aceste națiuni priveau ca o parte a educațiunii nu cultivarea unei limbi străine, ci a propriei lor limbi. Grecii numărau pe toate celelate națiuni între barbari și urgiseau limba lor. Apoi, cu toate că știința grecească sta la Romani în mare vază către sfârșitul republicei, totuș ei făcură limba latină studiu al tineretului lor. Acesta trebuia să se servească de propria lor limbă, și deaceia el se instruia și se exercită în limba lor proprie.

(8). Dar, dacă e să hotărâm mai exact timpul potrivit pentru gramatică, eu nu văd deloc cum am putea face din gramatică un obiect de studiu pentru cineva, afară doară ca introducere la retorică. Când ținem că ar fi vremea să pnnem tânărului la suflet să se trudească a-și polei limba și a vorbi mai bine decât cei inculți, atunci e aici și vremea să fie introdus în regulile gramaticale, dar nu mai de vreme. Pentrucă dacă gramatica ne învață nu cum să vorbim, ci numai cum să ne rostim corect și după legile limbii (ceiace formează o lature a exprimării alese) atunci acela care n'are nevoie de

1) Gramatica în evul mediu și de-atunci mai până în zilele noastre nu eră un manual al legilor unei anumite limbi, ci teoria formelor limbistice în general, cari se ilustrau cu modele din limba latină. Tot ce există în latinește, trebuia să existe în toate limbile, de-aci veniau atâtea supine și gerundii etc., cari trebuiau scoase din pământ în limba respectivă (bunăoară și în cea românească), dacă odată ele există în latină. Astfel că gramatica unei limbi (de ex a celei românești) eră o simplă gramatică a limbii latine. —

o atare limbă aleasă, n'are nevoie nici de gramatică; unde nu e de nevoie retorica, nu e de nevoie nici gramatica. Eu nu știu pentru ce își pierde timpul și pentru ce-și bate capul cu gramatice latinească un om care n'are de gând nici să devie critic, nici să compue vorbiri în latinește, nici să scrie mesagii¹⁾. Dacă omul învață latinește numai ca să poată pricepe cărțile scrise în această limbă, fără de-o cunoștință științifică a limbii, atunci asta o poate face, cum am spus, vorbind mereu, fără să-și încarce capul cu multiple reguli și cu propozițiuni încurcate din gramatică.

§ 169. În scopul deprinderii în scriere pune-l pe copil câteodată să traducă din latinește în englezește. Dar fiindcă la învățătura limbii latine se învață numai cuvinte (un lucru foarte urâcios și pentru tineri ca și pentru bătrâni) leagă de ele cât se poate de multe cunoștințe despre lucruri, începând și aici totdeauna cu ceia ce cade mai nemijlocit în simțuri, bunăoară cu cunoștințe despre *minerale*, *plante* și *animale* și cu deosebire despre pomi și despre lemnele folositoare, despre părțile acestora și felul reproducerii lor, și cu această ocaziune copilul va învăța multe cari nu vor fi de folos omului adult; dar mai ales cunoștințe din *geografie*, *astronomie* și *anatomie*.

§ 179. Dar dacă totuși e hotărât odată ca el să meargă la școală ca să învețe limba latină, atunci e absolut de prisos să mai vorbesc cu tine despre metoda care după a mea părere ar fi cel mai bun de urmat în școli: tu trebuie să primești pe

1) Mesagiile se scriau în Anglia numai latinește; poetul Milton a fost «secretarul latin» al lui Cromwell.

acel care-l afli și nu poți aștepta ca el să fie schimbat numai de dragul copilului tău; dar trebuie să cauți toate mijloacele și, dacă se poate, să scoți la căpătâi ca pe el să nu-l ocupe cu facerea de *compozițiuni latinești* și cu *declamațiuni*, și mai puțin cu versuri de orice fel ar fi. Stăruiește neînduplecat, dacă poate să-ți ajute ceva, că tu n'ai nici dorință să faci din fiul tău un orator sau un poet latin, ci numai atât ai vrea ca el să priceapă cum se cade un scriitor latin, și că tu ai observat că acei profesori, cari predau limbile moderne cu succes nu-și silesc copiii niciodată ca să facă discursuri sau versuri în limba franceză ori în cea italiană, fiindcă pentru ei chestiunea este numai învățarea limbii, nu invențiunile retorice.

§ 171. Dar să mă explic puțin, mai în amănunte, din ce cauză n'aș vrea să se deprindă fiul tău în compozițiuni și în versuri.

1. Compozițiunile, recunosc asta, au aparența că ar fi aducând folos, fiindcă ele ne învață să vorbim bine și încheiat asupra unui lucru oarecare, ceiace, dacă s'ar putea ajunge pe drumul acesta, ar fi un mare avantaj, ce e drept, pentru că pentru un nobil nu e nimic mai de folos și mai potrivit în toate relațiunile vieții decât a ști să vorbească bine și potrivit scopului la orice ocaziune. Inșă eu afirm, că compunerea de discursuri așa cum se obicinuește prin școale, nu-i ajută la asta nici cu o iotă. Pentru că socoți numai, ce teme se dau unui tânăr când zice discursuri: el trebuie să scrie o vorbire asupra unui proverb latin cum e *Omnia vincit amor* sau *non licet in bello bis peccare* și altele asemenea¹⁾.

1) Iubirea învinge toate. Nu-i iertat în război a face a doua oară greșala.

Sărmanul băiat lipsindu-i cunoștința lucrurilor despre care are să vorbească, o cunoștință pe care el nu o poate dobândi decât prin observare și cu timpul, trebuie să-și chinuiască nebunește fantazia ca să spuie ceva acolo unde el nu știe absolut nimic, ceiace e un fel de cruzime egiptienească, așa ca și când ai pune pe cineva să facă cărămizi când n'are material trebuincios¹⁾. Deaceia sărmanii copii au obiceiul să se ducă, în atari cazuri, la școlarii din clasele superioare și să-i roage: dă-mi te rog câteva idei; — dacă lucrul acesta e mai mult inteligent, ori mai mult ridicol, e greu de hotărât. Înainte de a avea omul oarecare dibăcie de-a vorbi despre un lucru, trebuie necesar să cunoască lucrul acela, altfel e tot atâta nebunie a-l pune să vorbească despre el, ca și când ai pune pe un orb să vorbească despre culori și pe un surd despre muzică. N'ai țineă tu că e cam ieșit din sărită omul acela, care ar cere dela altul să-i compuie o disertațiune asupra unei chestii de drept, cu toate că acesta nu pricepe o iotă din legile noastre? Ce pricep acum, întreb eu, copiii de școală despre lucrurile ce li se dau în exercițiile de discursuri ca obiecte pe care au să le deslușească, spre a-și agerî și a-și deprinde fantazia?

§ 172. Într'al doilea loc gândește-te, în ce limbă fac ei discursurile. În cea latinească, o limbă străină în patria ei și moartă demult pretutindeni, o limbă în care fiul tău, dupăce odată va fi mare—mă prind o mie contra unul—nu va avea niciodată ocaziune să ție o vorbire, cât va trăi; o limbă atât de divergentă, încât dibăcia în întrebuintărea

1) După vorbele bibliei, Moise II. Cap. 5, v 6.

ei va face să înainteze foarte puțin puritatea și ușurința stilului său englezesc. •

Drumul la asta, cred eu, ar fi însă mai curând acela de-a pune tinerilor întrebări raționale și folositoare, potrivite și vârstei și puterilor intelectuale, asupra unor obiecte cari nu le sunt cu totul necunoscute și nu zac afară de cercul vederii lor. Asupra unor atari lucruri ar trebui ei — când sunt destul de maturi pentru exerciții de acest fel — să vorbească *extempore* sau după o scurtă gândire, acolo peloc și fără să-și facă nici o notiță; pentrucă, eu te întreb: dacă am vrea să punem la probă efectele acestui metod de a învăța cum să vorbești bine, cine va vorbi mai bine în ori și ce afacere, când la vr'o desbatere oare care prilejul i-ar chema și pe ei la rând: acei ce sunt obicinuiți să-și schițeze și să puie pe hârtie cele ce au să le spuie, sau aceia cari, având gândul numai la obiect ca să-l priceapă pecăt poate mai bine, sunt obicinuiți să vorbească numai *extempore*? Cine își va forma judecata după rezultatul acestei probe, acela nu va fi aplecat să recunoască niciodată că obișnuința cu vorbiri studiate și lucrări după legile artei ar fi mijlocul de-a forma pe un tânăr pentru viața practică.

§ 173. Dar poate că ni se va zice: asta se întâmplă și numai ca să înainteze și să se perfecționeze în limba latină. E adevărat, asta este adevărata problemă a școlii, însă compunerea de discursuri nu este drumul cel adevărat spre ea. Când fac compoziții ei își storc creerii spre a afla lucruri pe cari să le spuie, și nu spre a cunoaște însemnătatea vorbelor ce trebuesc învățate; așadară, la facerea compozițiilor ei caută și se trudesă pentru idei nu pentru limbă. Apoi, învățarea unei limbi este în sine-și ea destul de anevoioasă și

de neatrăgătoare, ca s'o mai încarci și cu alte greutăți, precum se întâmplă cu procedeul acesta. Iar dacă fantazia copilului trebuie atârțată prin atari exerciții, atunci cel puțin să facă discursuri în limba engleză, în care toate cuvintele le stau gata și la dispoziție și astfel pot vedea mai clar, ce fel de idei au, când sunt puși să le îmbrace pe acestea în haina limbii lor materne. Dacă însă e vorba să se învețe limba latină, atunci s'o învețe pe drumul cel mai ușor, fără ca să unim cu ea o ocupațiune atâta de neplăcută cum e compunerea de discursuri, și prin aceasta să nu le umplem sufletul de chin și de scârbă.

§ 174. Dacă acestea pot fi argumente contra compunerii de discursuri din partea copiilor de școală, apoi contra compunerii de versuri¹⁾ de ori și ce fel am alte argumente și mai multe și mai puternice. Pentru că dacă un copil n'are dispoziții poetice, atunci e lucrul cel mai nebun din lume să-l chinuești și să-i risipești timpul cu ceva ce el nu va putea să facă niciodată cum se cade; dacă însă îi lipsește talentul poetic, asta pentru mine e lucrul cel mai ciudat din lume, că părintele voește sau suferă ca să cultive în fiul său ceiace n'are! După a mea părere părinții ar trebui să-și dea silința ca talentul, dacă-l au, să-l împiedice și să-l înăbușe în fiii lor; eu într'adevăr nu știu ce motiv ar putea avea un tată ca să-și poștească un poet ca fiu, afară de cazul că ar fi vrând să-l aibă numai ca să ia în batjocură orice altă carieră și întreprindere.

Versuri

1) Versuri latinești se compun și acum în școlile englezești. S'au încercat mulți să le înlăture, dar a fost cu neputință — atâta e de puternică tradiția! — în timpul din urmă s'au mai restrâns, așa că «versurile se recomandă ca ocupațiune, dar nu se cer».

Măcar că aceasta încă tot nu e partea cea mai rea a lucrului; pentrucă, dupăce și-ar câștigă un nume de intelectual și s'ar adeveri ca un versificator cu succese, totuș eu aș da părintelui de gândit, întrebându-l cam în ce societate și în ce locuri își va cheltuî fiul său timpul, ba chiar averea: căci foarte arareori să întâmplă să vezi descoperindu-se mine de aur și de argint pe Parnas. Aerul pe Parnas e mai dulce, dar pământul neroditor, și avem puține exemple că unul și-ar fi înmulțit averea moștenită cu ceva ce-ar fi secerat acolo. Poezia și jocul la noroc, două lucruri cari deobicei merg mână în mână, se aseamănă și într'aceia că ele arareori aduc cuivâ folos, afară doară acelora cari n'au nimic altcevă ca să trăiască. Oamenii cu avere ies deobicei dela joc cu punga goală, și încă e bine când ei scapă mai ieftin decât cu pierderea întregii averi sau cu a părții cele mai mari a ei.

Deci dacă nu dorești ca fiul tău să nu fie bufonul oricărei societăți vesele, fără de care bețivii nu-și pot gustă vinul și nu știu cum să omoare timpul de după amiazi, dacă nu vrei, ca să-și arunce pe fereastra timpul și averea în vreme ce el înveselește pe alții și desprețuiește noroioasele ogoare pe cari i le-au lăsat strămoșii săi, atunci așa cred că nu-ți va sta grozav la inimă să faci pe fiul tău poet sau să ți-l consacreze învățătorul ca versificator. Iar dacă oarecine socotește poezia ca o însușire demnă de-a fi dorită pentru fiul său și e de părerea că studiul poeziei i-ar putea cultivă fantazia și intelectul, chiar și atunci și în toate împrejurările el trebuie să mărturisească verde, că pentru aceasta e cu mult mai de folos citirea poezilor latini și greci decât a face singur versuri

într'o limbă care nu e a lui proprie. Cine însă nutrește intențiunea de-a excela în poezia engleză, acela, precum cred, nu va țineă că drumul cel mai bun spre ținta lui ar fi încercările-i primitive în versuri latinești.

§ 175. Foarte obicinuit în metoda tradițională al școalelor latinești mai este încă un lucru, dela care eu nu văd niciun folos, afară de acela că zăbovește tinerii în învățarea limbilor, pe câtă vreme ea ar trebui să le fie făcută cât se poate de plăcută și de ușoară și să li se înlătore tot ce o poate face anevoioasă. Lucru pe care îl înțeleg eu și de care mă plâng aici este că silim tinerii să învețe derost¹⁾ fragmente mari din scriitorii pe cari îi cetesc, și în acest lucru eu nu văd niciun folos, îndeosebi niciunul pentru scopul special. Limbile trebuie învățate numai prin citire și vorbire și nu prin fărămituri din scriitori, învățate derost; pentrucă, dacă unul și-a umplut capul cu atari fragmente, atunci el și-a însușit tocmai aceiace e specific al pedantului, iar asta e adevăratul mijloc de a-l face să fie și el pedant, și nu e nimic ce să șază mai rău unui tânăr nobil decât asta. Pentrucă ce poate să fie mai ridicol decât să vezi pe unul cum amestecă splendidele idei și sentințe ale altora cu o parte din mizerabila sa marfă proprie, care cu atât mai mult se dă de gol și nu-ți face impresiune și pe vorbitor nu-l împodobește altfel decât un sărăcă-

1) Vezi Montaigne I, 25: a învăța pe dinafară nu este știință, asta este numai o ținerie în păstrare a celor date memoriei ca să le păstreze. Omul dispune numai de ceiace știe nemijlocit, fără să arunce ochii pe model, fără să întoarcă ochii spre carte. Ce trist lucru este această știință din cărți

cios suman țărăneșc care ar fi înzorzonat cu mari petice de purpură și cu fireturi orbitoare¹⁾. Negreșit, când dai de un pasagiu frumos, al cărui coținut e demn de a fi ținut aminte și a căruia formă e concisă și de însemnătate, precum se găsesc de aceste multe la autorii vechi, atunci e lucru bun să facem pe școlari să și-l însușască și să deprindem astfel din când în când memoria lor cu astfel de admirabile trăsături de penel ale acelor mari maestri. Dar dacă e vorba ca ei să învețe pe dinafară lecțiile lor, rând pe rând tocmai așa cum sunt în carte, fără alegere și distincțiune atunci eu zău nu știu la ce le pot fi bune, afară doar că și pierd timpul și truda, și că prind scârbă și greață de cărțile lor, în cari ei nu află nimic altcevă decât chinuire nerodică.

§ 176. Acum mi se va obiectă: trebuie să punem pe copii să învețe derost ca să-și deprindă și să-și cultive memoria. Eu atâta aș dorî, să mi se spuie acest lucru cu o argumentare tot atât de rațională pecăt e de pripită siguranța cu care mi se spune. și că acest obicei ar fi întemeiat mai mult pe o bună observare a lucrului decât pe o ruginită tradiție: pentrucă e lucru evident că tăria memoriei e o urmare a unei constituțiuni fericite, nu însă a unei desvoltări câștigate prin deprindere neconținută. Când sufletul își îndreptează atențiunea spre un obiect și, ca să nu-l scape, și-l întipărește din nou și din nou prin reflexiune, atunci el într'adevăr e în stare să-l reție în memorie, însă totdeauna numai în măsura propriei sale pu-

1) Scopul învățării pe dinafară a pasagiilor latine eră ca vorbitorul să paradeze cu ele în vorbiri și în conversațiune.

teri naturale a memoriei ¹⁾. O impresiune în ceară ori în plumb nu ține atât cât tot aceeași impresiune în aramă ori în oțel. Firește că dacă înoim mereu impresiunea, ea va ține mai îndelung; însă orice reflexiune nouă este o nouă impresiune; și din punctul acesta trebuie să socotim, când vrem să știm câtă vreme ține ceva sufletul în el. Dar învățarea derost a întregii pagini de latinească nu face mai capabilă memoria de a reține și alte lucruri, precum o sentință săpată în plumb nu face mai capabil plumbul de a reține și alte semne săpate în el. Dacă o deprinderă ca asta a memoriei ar fi în stare să dea acesteia tărie și să ne înalțe puterile intelectuale, atunci comedianții ²⁾ ar trebui să aibă cea mai bună memorie dintre toți oamenii și să dea omenirii cea mai bună societate. Dacă însă aceștia, în urma fragmentelor pe cari și le-au vârat în cap în felul acesta, pot cu atâta mai bine să păstreze în memorie alte lucruri și dacă destoiniciile lor intelectuale cresc în proporție cu truda ce-și dau să învețe derost vorbele altora: asta ne-o spune experiența.

Memoria este așa de trebuincioasă în toate împrejurările vieții și pe toate tărâmurile ei și atât de puține le putem face fără de ajutorul ei, încât n'avem de ce ne teme niciodată că ea ni s'ar tâmpi și ne-ar deveni impracticabilă din cauza

---

1) Locke vorbește într'alt loc despre «sentințele cari nu spun nimic și fărămiturile de poezie cari întră câteodată în capul omului și acolo așa de mult îi sună și-i răsună, încât omul nu se mai poate desbară de ele, nu mai are odihnă și la nimic altceva nu se mai poate gândi. Obraznicul oaspe ia spiritul în robie și stăpânește astfel gândurile, în ciuda tuturor străduelilor de-a scăpa de el». Tot acolo Locke arată că dușmanul cel mai rău al libertății rațiunii este că omul, înloc să observe singur și pretutindeni — ceiace este piatra de încercare a adevărului — se lasă condus orbește de părerile altora, mai ales de ale purtătorilor de cuvânt.

2) Adică actorii.

lipsei de exercițiu, pecând exercițiul ar face-o mai ageră. Dar eu mă îndoiesc, că această putere a sufletului ar fi capabilă, în general, de ajutorință și de îmbunătățire prin oarecare deprindere sau trudă din partea noastră, cel puțin nu printr'o trudă cum se obișnuiește în școalele latinești. Dacă Xerxe eră în stare să cheme pe nume pe fiecare soldat din oastea sa, care nu eră mai puțină de o sută de mii de oameni, poți spune cu toată siguranța că el n'a dobândit această minunată destoinicie prin învățarea derost a listelor cu soldați, pecând eră încă copil mic. Acest fel de a exercită și de a întări memoria printr'o trudnică repetare fără carte a celor cetite se întrebuițează foarte puțin, precum îmi pare, în educațiunea prinților și doară felul acesta — dacă ar aduce foloasele despre care se vorbește — tocmai la prinți ar trebui să fie mai puțin neglijată decât la băeții de școală ai oamenilor de rând; pentru că prinții au trebuință de o bună memorie tot așa de mult ca și oricine din lume, și de obicei ei și au această facultate a sufletului ca și ceilalți oameni, deși niciodată nu li se face silă să-și deprindă memoria în felul de care vorbim. Când spiritul își îndreptează atențiunea și grija spre un lucru, îl ține cu mult mai bine minte, și anume din cauza pomenită mai sus; deaceia când unești cu atențiunea metoda și ordinea, atunci după a mea părere, ai făcut tot ce se poate face pentru sprijinirea unei memorii slabe. Cine vrea să propuie alt drum pentru asta, mai ales însă acela de a împovăra memoria cu o sumedenie de vorbe ale altor oameni, vorbe cari pentru cei ce le învață n'au niciun interes, acela va găsi, cred eu, că

folosul nu răsplătește nici măcar pe jumătate timpul întrebuințat și truda depusă.

(2) Cu acestea însă nu vreau să zic că memoria copiilor nu trebuie exercitată nici într'un fel. Sunt de părere că trebuie să dăm ocupație memoriei, însă nu printr'o mecanică învățare derost a pagini întregi din cărți, cari, dupăce odată lecția e spusă și tema făcută, sunt aruncate uitării și rămân pe veci nebăgate în seamă. Cu asta nu înaintăm nici memoria nici mintea. Am arătat mai sus¹⁾ ce trebuie să învețe ei din autori: dupăce li s'a familiarizat memoria cu atari sentințe înțelepte și pline de învățătură, nu trebuie să-i lăsăm ca să le uite iarăș, ci să le cerem socoteală adeseori despre ele, căci prin ele — afară de folosul ce-l pot avea acele sentințe pentru vieța lor viitoare, ca observări și regule practice — ei pot fi îndrumați să reflecteze adeseori și să-și evoce în minte cele ce au să le păstreze în memorie și tocmai acesta e singurul mijloc de a face memoria sprintenă și dibace. Obicinuița cu reflexiunea deasă le va păzi sufletul de alergarea încolo și încoace fără de nici un plan și le va oprî gândurile dela visuri nerodnice și lipsite de anumit obiect. Deaceia bine este să li se deă zilnic câte ceva să învețe derost, însă totdeauna ce este în sineși vrednic de a fi reținut în memorie și ce ai vrea și tu ca să aibă mereu prezent în suflet, oridecâteori ai cercetă tu dacă-l au, sau oridecâteori ar vreă ei înșiși să vadă de-l au. Aceasta îi va silî să-și întoarcă mereu și mereu acasă gândurile, și aceasta este și cea mai bună obicinuiță intelectuală pe care le-o putem dorî.

1) § 175 la sfârșit.

§ 177. Deci sub paza și povățuirea oricui ar fi pus un copil pe timpul când e încă fraged și lesne de format, acesta în tot cazul trebuie să fie un bărbat care să privească limba *latină* și limbile ca partea cea mai de puțină importanță a educațiunii, un bărbat care să știe cât de mult trebuie să preferăm *virtutea* și un suflet bine format, oricărui fel de *știință* și de cunoștințe de limbi, și care să-și facă drept primă datorie a sa să formeze sufletul copilului și să-i dea o constituțiune corectă. Dacă a făcut-o asta, atunci ea, chiar dacă ar fi fost neglijate toate celelalte, le va aduce pe toate la timpul potrivit; dar dacă ea nu există sau nu e așa de consolidată, încât să ție departe toate pornirile rele și vicioase, atunci și limbile și științele și toate celelalte cuceriri ale educațiunii vor fi nu numai zadarnice, dar vor face și pe om mai rău și mai primejdios. De-am face ori cât am face de mare lucru din învățarea limbii latine, privind-o ca afacerea cea mai de căpetenie și mai grea a educațiunii: mamă-sa îl poate învăța singură acest lucru ¹⁾, dacă întrebuintează cu el zilnic numai câte două ori trei ceasuri și dacă ar vrea să citească împreună evangheliștii latinește. Pentru că ea n'are decât să cumpere un Testament Nou și să roage pe cinevâ să-i însemneze silaba penultimă în cuvintele de mai multe silabe, în care accentul cade pe acea silabă — și atâta îi ajunge ca să-i reguleze rostirea și accentuarea cuvintelor — și să citească zilnic în evanghelii, și nu mă îndoiesc că are să înțeleagă textul latin. Iar dacă

¹⁾ Așa a făcut doamna *Masham*, dupăcum spune Locke. Ea a învățat pe fiul său latină, fără ca să știe ea însăși latinește, când a început cu el. Copilul era de 9 ani.

odată pricepe latinește evangheliștii, ea poate tot într'acest fel să citească fabulele lui Esop, să treacă apoi la Eutropiu, la Iustin și la alte cărți. Eu nu spui exemplul ca o părere, cum s'ar putea face lucrul după fantazia mea, ci ca un fapt real ce s'a petrecut sub ochii mei, așa că în felul acesta copilul a învățat fără greutate limba latină.

(2) Dar să mă întorc la ceiace aveam de spus: Cine își ia sarcina să atragă tineri, mai ales oameni nobili, acela trebuie să aibă mai mult în sine decât latina, mai mult chiar decât o cunoștință cu științele libere. El trebuie să fie o personalitate cu virtuți eminente și cu discernământ și pelângă o minte sănătoasă să aibă un temperament fericit și dibăcia de-a se ține în contact mereu cu elevul său într'un fel demn, plăcut și prietenos. Dar despre asta am vorbit amănunțit într'alt loc ¹⁾.

§ 178. (1) Petimpul când copilul învață limba franceză și cea latină, poate fi introdus, cum am spus ²⁾ și în *aritmetică, geografie, cronologie, istorie și geometrie*. Căci dacă el le învață acestea în limba franceză ori cea latină, deîndatăce începe să priceapă vreuna dintre ele, atunci câștigă deoparte cunoștințe și într'aceste studii și dealtă parte și deprindere tot mai multă a limbii.

Geografie

(2) Inceputul, cred eu, trebuie să-l facem cu geografia, pentrucă cunoștiința formei pământului, a poziției și hotarelor celor patru continente ³⁾, apoi a regatelor singuratice și a țărilor este o simplă deprindere a ochilor și a memoriei; copilul, deci,

1) § 93.

2) § 166.

3) Cu toate că Australia era cunoscută în veacul al șasesprezecelea din felurite vești, totuș ea a fost descoperită ca adevărat continent abia prin călătoriile lui Cooks (1768—1780).

le învață cu plăcere și le reține. Asta e așa de sigur, și iată un exemplu: Eu trăiam în casă cu un copil pe care mamă-sa l-a instruit, în modul acesta, în geografie așa de bine, încât el cunoștea marginile celor patru continente, putea să arate numai decât pe glob orice țară sau pe hartă orice district al Angliei, știa râurile mai mari, promontoriile, strâmtoarele de mare și golfulurile lumii și putea afla latitudinea și longitudinea oricărui punct, toate acestea înainte de-a fi împlinit șase ani. Dar cu aceste lucruri, pe cari el le-a învățat din vedere și le-a reținut în memorie prin deprindere, firește că nu s'a făcut totul ce se poate învăța pe un glob. Totuș e un pas însemnat și o pregătire care îi va înlesni cu mult pe toate celelalte cari au să vie, când priceperea sa va fi odată matură îndejuns. Pelângă acestea, timpul petrecut cu acest studiu e cel puțin pentru moment timp câștigat, și așa duci copilul fără să bage de seamă la învățarea limbii prin plăcerea ce-o simte de-a învăța lucrurile.

§ 179. După ce și-a întipărit în memorie părțile naturale ale globului, e timpul să începem cu *aritmetica*. Când zic părți naturale ale globului, înțeleg complexe de țări și de mări după felurita lor așezare, după cum le vedem ca bine deosebite părți ale pământului, având nume felurite, cu excluderea deocamdată a liniilor inventate și artificiale, pe cari le nascocesc oamenii și cari sunt primite numai ca necesarii unei desfășurări mai departe a științii ¹⁾.

Aritmetica

1) Locke înțelege liniile convenționale cari despart d. e. statele, apoi liniile matematica ale astronomiei, meridiene, paralele, ecliptică etc.

§ 180. (1) Aritmetica este cel mai ușor fel de activitate abstractă a minții și deaceia și este ea cea dintâia pe care deobicei o cuprinde spiritul și cu care el se împrietenește mai iute, iar ea pe toate terenurile vieții practice este de un folos așa de general, încât fără de ea mai că nu se poate face nimic. E lucru peste orice discuție: nimeni nu poate avea în matematică prea multe ori prea temeinice cunoștințe. Deaceia trebuie să începem cu deprinderea în numărare, de îndatăce copilul a ajuns în stare de-a pricepe, și să ne ocupăm zilnic de el până ce ajunge maestru în numeri. Dupăce copilul pricepe *adunarea și scăderea*, poate fi introdus mai departe în geografie; dupăce cunoaște *polii, zonele, cercurile, paralele și meridianele*, putem să-l familiarizăm cu *longitudinea și latitudinea*, așa ca să se deprindă a ști cum să întrebuinteze hărțile și după numerii puși pe marginile lor să cunoască pozițiunea geografică a țărilor și să știe află și pe glob. Dupăce a dobândit o dibăcie într'astea, putem să-l introducem în geografia cerului, așa că dupăce mai repetăm cu el odată toate cercurile cu o deosebită privire a eclipticei sau a zodiacului, ca să-și întipărească o icoană limpede și lămurită despre toate, putem să-l învățăm forma și poziția felurilor constelațiunii, pe cari mai întâi i le arătăm pe glob și apoi pe cer.

Astronomie

(2) Dupăce cunoaște cumsecade constelațiunile emisferei noastre, poți înucepe să-i dai câteva noțiuni despre sistemul planetar, și aici ar fi bine să-i desemnezi o schiță a sistemului lui Copernic și să-i arăți pe ea poziția planetelor, să-i explici depărtările relative ale lor dela soare, centrul or-

bitelor lor. Aceasta îl va pregăti pe drumul cel mai ușor și mai firesc pentru priceperea mișcării și a teoriei nașterii planetelor. Pentrucă acum, astronomii nu se mai îndoiesc deloc de rotirea planetelor pelângă soare, e cu cale lucru ca el să iă ca bază această ipoteză, care pentru începători nu numai că e cea mai simplă și mai lesne de înțeles, dar și fiindcă în sineși e cea mai verosimilă. Inșă și aci, ca pe toate celelalte tărâmurii ale învățământului, trebuie să băgăm bine de seamă, că totdeauna cu copiii să începem cu cele mai simple, să-i învățăm cât se poate de puțin într'aceiaș lecție și ceiace învățăm să le-o înfigem bine în cap înainte de a trece la cele apropiate. Să le dai la început o idee simplă, și vezi ca pe-aceasta s'o cuprindă bine și s'o înțeleagă corect, mai înainte de-a merge mai departe, apoi adaoge oarecare altă idee tot așa de simplă, care zace mai apropiată pe drumul ce duce la scop, și dacă propășești așa precaut și pe neșimțite, priceperea copiilor se va deschide, fără zăpăcire și dezorientare, și ideile lor se vor întinde mai departe decât ai așteptă dela ei. Și dupăce unul a învățat odată cevă, atunci nu e mijloc mai potrivit de-a-i întări în memorie cele învățate și de-a-l încurajă spre mai departe învățatură decât să-l lași ca însăși el să învețe pe alții ¹⁾.

§ 181. (1) Când apoi ajunge cu globul așa de familiar, precum am arătat mai sus, e în stare acum să facă puțină încercare și în geometrie, și

---

1) Invățământul numit, dela *Bell* și *Lancaster* încoace, nepotrivit ca «invățământ reciproc». Istoria acestui învățământ arată pe *Quintillianus* ca pe cel dințai care l'a recomandat. Dealtfel însuși *Locke* trebuie privit ca un introducător al lui.

cred că e deajuns dacă petreci cu el cele șase cărți dintâi ale lui Euclid. Pentrucă eu într'un fel oarecare mă cam îndoiesc dacă mai mult decât atâta ar fi ori nu de folos și de trebuință pentru un om al vieții practice. Cel puțin, presupunând că are dispoziții și talent pentru geometrie, dacă a învățat atâta. cu instructorul, va fi în stare să învețe mai departe și fără el.

Geometrie

(2). Globurile trebuie deci studiate și anume foarte cu grijă, și eu cred că se poate începe cu asta foarte de timpuriu, firește numai dacă educatorul bagă de seamă și deosebete ce e în stare un copil să știe și ce nu; iar pentru asta poate valoră ca regulă, care poate se va dovedi binișor, anume că pe copil îl putem învăța toate câte îi cad în simțuri, mai ales într'al văzului, întrucât li-e și memoria exercitate. Astfel, un copil poate învăța pe glob din anii cei mai tineri, care este ecuatorul, care meridianele, unde e Europa, unde Anglia etc. și toate așa de încurând pecăt de curând își cunoaște odaia în care locuiește; numai să fim cu băgare de seamă să nu-l învățăm prea multe deodată și să nu-i dam nimic nou până ce nu cunoaște temeinic și nu și-a fixat în memorie cele de mai înainte.

§ 182. Cu geografia trebuie să meargă paralel *Cronologia*. Eu înțeleg partea generală a ei, așa ca el să aibă în cap un conspect al întregului curs și al feluritelor epoci mai însemnate cari se primesc în istorie. Fără de aceste două, adică fără geografie și cronologie, istoria (care este cea dintâi învățătoare a înțelepciunii și a științei civile și ar trebui să fie adevăratul studiu al unui burghez sau al unui om cu carieră practică)

se va întipări în memorie foarte slab și va fi de puțin folos rămânând numai o îngrămădire de fapte, asvârlite claie pe grămadă, fără ordine și putere de-a povățui. Printr'aceste două se înșiră clar faptele oamenilor în adevăratele lor epoce și ținuturi, iar prin acest aranjament ele nu numai că se pot ține în memorie mai lesne, ci în ordinea lor firească sunt în stare și singuratice să dea prilej a face acele observațiuni cari fac pe bărbatul ce le judecă mai bun și mai capabil.

§ 183. Când vorbesc de cronologie ca de o știință¹⁾ în care copilul tău trebuie să aibă cunoștințe temeinice, eu nu înțeleg acele mici gălcevi cari sunt proprii ale ei. Aceste sunt fără de sfârșit și de așa de puțină însemnătate pentru un burghez, încât ele nici nu merită o cercetare amănunțită, chiar și dacă ar fi de așa fel încât n'ar fi nici o greutate să găsești deciziunea. Deaceia trebuie să te ferești cu totul de tot acel sgomot al savanților și de fumul cronologiei. Cea mai folositoare carte ce-am văzut-o eu pe acest teren este un mic tratat de *Strauchius*, care sub titlul *Breviarium chronologicum* e tipărit în octav mic²⁾; din el se poate alege tot ceiace trebuie neapărat să învețe din cronologie un tânăr burghez, pentru că un școlar nu trebuie încărcat cu toate câte cuprinde această carte. El are acolo cele mai însemnate epoce, și mai potrivite scopului, toate reduse la epoca *periodului iulian*, care este metoda cel mai ușor, cel mai

1) Cronologia a fost disciplina de școală până la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Ea cuprinde faptele istorice în anumite grupe și epoce. Impărțirea era foarte capricioasă. *Condillac* (1775) în Istoria sa împarte așa: întâiul period, până la potop, al patrulea period până la 1088 d. Cr.

2) O carte care în veacul XVII era mult uzitată și în Franția. Ea apăruse în Germania pela 1630.

simplic și mai sigur de care te poți servi în cronologie. Pelângă acest tratat a lui Strauchius se mai pot lua și tablele lui *Helvicus*, ca o cartela la care trebuie să alergi în toate ocaziunile¹⁾.

§ 184. Precum nu e nimic mai instructiv, așa nu e nimic mai distractiv decât istoria. Ca instructivă se recomandă adulților, ca distractivă e mai potrivită pentru oamenii tineri, cărora trebuie să li se dea în mână **Istoria** o istorie oarecare scrisă latinește, de îndatăce cunosc cronologia și sunt familiari cu felurile ere ce se întrebuintează în țările noastre și sunt în stare să le reducă pe toate la periodul iulian. Alegerea trebuie să se facă după ușurința stilului; pentru că ori de unde ar începe copilul, cronologia îl apără de zăpăceală, iar dulceața subiectului îi este o încurajare de a citi, așa că înțelege cuvintele pe neobservate, fără de chinuirea și truda aceia pe care o îndură copiii, când li se dau cărți cari întrec puterea priceperii lor, cum sunt oratorii și poeții latini, numai ca să învețe limba din ei. După ce a isprăvit de citit pe cei ușori, cum ar fi *Iustin*, *Eutropiu*, *Quintu*, *Curtiu* ș. a. atunci greutatea celor ce vin numai decât după aceștia nu-i va fi grea povară: el poate într'acest chip, progresând cu încetul, să ajungă dela cei mai simpli și mai ușori istorici până la citirea celor mai grei și mai învățați autori latini, precum sunt *Tulliu*, (*Cicero*) *Vergiliu* și *Horatiu*.

§ 185. Dacă el a învățat cunoștința despre vir-

1) *Helvicus* (german, *Cristof Helwig*) un profesor foarte învățat și de un caracter fără pată. Tablele lui cronologice s'au tipărit la 1600 în Germania, dar în scurtă vreme s'au introdus în tot Apusul.

tute, chiar dela început, mai mult prin deprindere decât prin regule, și în toate cazurile câte sunt pe măsura priceperii lui, și dacă s'a făcut la el obicinuință să năzuiască nu spre mulțămirea poftelor sale, ci spre un nume bun, atunci eu nu știu dacă mai trebuie să cetească alte explicări morale, afară de celea ce le găsește în biblie, sau dacă trebuie să-i mai dai de cetit vr'un sistem de etică oarecare, până la vremea când el va putea ceti *Oficiile lui Cicero*, nu ca un școlar, ca să învețe latinește, ci ca un bărbat, care vrea să se aprofundeze în principiile și percepțele virtuții ca să-și poată regula după ele vieța ¹⁾.

Etica

§ 186. Iar după ce a studiat cum se cuvine *Oficiile lui Cicero* și a luat pelângă ele cartea *De officio hominis et civis* a lui *Pufendorf*, e timpul să cetească *De iure belli et pacis* a lui *Grotius*, sau o carte poate de preferat amândorora, *De iure naturali et gentium*, în care el va afla învățături despre drepturile naturale ale omului, despre forma primitivă și despre fundamentele societății și despre datoriile ce isvoresc din ele ²⁾; această parte generală a dreptului civil

Dreptul civil

1) Locke recomandă în chestia aceasta cartea lui Cicero și cărțile lui Pufendorf (§ 186) dar mai ales «ceia ce ne învață Noul Testament». Pentru că zice el «nu e nicio îndatorire morală pe care Hristos să nu o fi cerut expres adeptilor săi fie însuși el, fie ici și colo, fie prin apostolii săi».

2) Hugo Grotius (1573—1645) cunoscut prin talentele-i extraordinare și o uimitoare știință, a scris în Franța la 1623 cartea sa: *Despre dreptul războiului și al păcii*, care multă vreme a fost temelie dreptului modern al gîntilor, și a fost tradusă încurînd în toate limbile europene. — Samuel Pufendorf (1632—1694) în Germania, om foarte învățat. Cartea lui: *Dreptul natural și Dreptul gîntilor*, scrisă în Suedia tratează mai amănunțit principiile decât Grotius, care a avut în vedere mai mult partea practică.

și istoria sunt studii pe care un tânăr nobil nu trebuie să le frunzărească, ci să li se dedice cu stăruință și să nu se mai despartă de ele. Un tânăr virtuos și cu bune moravuri, care e familiar cu partea generală a dreptului civil (care nu se ocupă cu șicanele gâlcevilor de drept privat, ci cu afacerile și cu relațiunile reciproce ale națiunilor culte în genere, bazate pe cerințele rațiunii) care, mai departe, pricepe bine latinește și are o scrisoare bună, acela poate ieși în lumea mare cu încredere fermă că va găsi ori și unde ocupațiune și stimă.

§ 187. Ar fi lucru straniu de auzit că un nobil englez poate să fie un neștiutor al legilor patriei sale. Aceasta ar fi, în orice funcție ce s'ar afla, așa de inadmisibil, încât eu dela judele de pace până la ministru nu știu nici o funcție pe care ar putea s'o ocupe fără de-a ști legile. Eu nu vorbesc acî de tertipurile și boclucurile și suptilitățile paragrafelor de legi: un bărbat a cărui datorie este să caute dreapta măsură a dreptății și a nedreptății și nu arta de a ocoli pe una, iar în făptuirea celeilalte a se sti adăpostî în siguranță, trebuie să stea tot atât de departe de un atare studiu al paragrafelor, pecăt de cu zel trebuie să se dedice acelui studiu al legilor prin care el poate fi folositor patriei. Iar drumul cel adevărat pentru un bărbat nobil, care vrea să studieze legislațiunea noastră fără de gândul de-a și face din ea carieră, este aceasta, după părerea mea: să-și câștige din cărțile vechi ale *Dreptului comun* o cunoștință limpede a constituțiunii noastre engleze și a administrațiunii statului, și apoi să studieze câțiva scriitori mai noi cari dau despre adminis-

Legislațiunea

trațiune o expunere după cărțile cele vechi. După ce și-a câștigat într'astea o intuițiune justă, poate să citească istoria noastră și la domnia fiecărui rege să studieze legile ce s'au promulgat într'această domnie. Astfel va câștigă o privire în spiritul legilor noastre de stat și va cunoaște adevăratul motiv din care ele au izvorât, precum și însemnătatea ce li se cuvine.

§ 188. *Retorica* și *Logica* fiind artele cari, în metodel tradițional, urmează numai decât după gramatică¹⁾, poate să pară lucru de mirare că eu am vorbit așa de puțin depre ele.

Cauza zace în puținul folos ce-l pot trage din ele tinerii. Pentru că eu am văzut rar, sau niciodată, vr'un om care prin studiul regulilor, pe care pretind aceste științe că le-ar fi propovăduind, să ajungă la destoinicia de-a judecă drept și de-a vorbi bine; deaceia eu aș vrea ca un tânăr nobil să-și câștige numai o privire generală în introducerile cele mai concise care se pot găsi, fără să zăbovească prea îndelung la speculațiunile și la studiul acestor formalități. Corecta judecată se bazează pe ceva cu totul alta decât pe *praedica-menta* și *praedicabilia* și nu stă nici măcar în aceia că vorbești *in modo et figuris*²⁾. Dealtfel nu stă în scopul meu ca deocamdată să mă întind mai departe asupra acestei teme. Și ca să ne întorcem la cele ce am de spus, lasă pe fiul tău,

Logică și retorică

¹⁾ Liceul cuprindeă șapte studii, în șapte ani: *Gramatica*, *Dialectica* (logica) și *retorica* în cursul inferior (numit trivium): *Muzica*, *Aritmetica*, *Geometria*, *Astronomia*, în Quadrivium.

²⁾ Logica formală trage concluziuni *in figuris et modo*. *Praedicamenta* sunt în logica veche, ceiace am numi noi categorii, iar *praedicabilia* sunt cele 5 predicate ale oricărui lucru: gen, specie, diferență, proprietate și accidentă.

dacă vrei ca el să cugete logic, să cetească pe *Chillingworth*¹⁾ și dacă vrei ca el să vorbească bine, fă l să fie acasă la el în Cicero, ca să-i dai o noțiune dreaptă despre elocință, și lasă-l să cetească apoi cărți bune scrise englezește, spre a-și perfecționă stilul în cea mai curată limbă a noastră.

§ 189. Dacă folosul și scopul gândirii logice stă într'aceia că ai reprezentări corecte și o judecată dreaptă despre lucruri, ca să deosibești între adevăr și rătăcire, între drept și nedrept și deci, să lucrezi în consecință, atunci nu lăsă pe fiul tău să se cultive în arta și în chițibușeria discutării, fie prin propria deprindere, fie prin admirarea altora, dacă nu vrei să ai, în loc de un bărbat util, un gâlcevitor nerod, un încăpățânat învârtitor de vorbe, care se mândrește cu prostia că contrazice pe toți și ceiace e mai rău, un om care veșnic îți sare cu «aici se naște întrebarea» în orice lucru și crede că oamenii nu deaceia discută ca să afle adevărul ci numai ca să biruiască în discuțațiuni. Nimic nu poate fi mai mojicesc lucru și mai deurgisit pentru un om nobil sau pentru oricine care se ține că e ființă cu rațiune, decât a nu se supune rațiunii evidente și argumentelor doveditoare. Este lucru pe lume ca să se împace mai puțin cu o convorbire cuviincioasă și cu scopul final al oricărei discuțiuni, decât a nu voi să primești niciun fel de replică, de-ar fi ea oricât de concludentă și de împăciuitoare, ci să dai înainte mereu cu disputa, tot înainte câtă vreme cuvintele cu două înțelesuri îți mai pot da un termen (*medius terminus*) ca

¹⁾ W. Chillingworth n. 1602 a fost multă vreme jezuit, apoi deveni protestant apărând cele mai liberale idei, întocmai ca Locke. A scris mult. Felul său de a argumenta e foarte clar, stilul lui și în formă și în fond, demn de-a fi luat ca model.

motiv de ceartă pentru tine și ca prilej de distingere pentru celălalt; dacă cele ce spui se țin de obiect ori nu, dacă au vr'un sens ori sunt neghiobie curată, dacă se potrivesc ori nu cele ce-a spus celălalt mai înainte, asta nu se întrebă. Căci asta e, spus pe scurt, metoda și coroana unei dispute, că oponentul nu primește nici o replică, iar cel ce a spus teza nu se lasă biruit de niciun contra argument. Asta n'are voie s'o facă niciunul nici altul, chiar dac'ar da de răpă toată știința din lume și tot adevărul, dacă nu vrea cumvâ și unul și altul să treacă în ochii lumii drept un mizerabil papă-lapte tras pe sfoară, și dacă nu consimte să i se arunce în obraz rușinea rușinilor că el nu e în stare să susție vecinic ceiace a afirmat odată: pentrucă tocmai asta este scopul principal și gloria disputării.

Adevărul însă trebuie aflat și sprijinit printr'o matură și adevărată observare a lucrurilor, nu însă prin regule artificiale și metode ale argumentării: aceste nu duc pe om la descoperirea adevărului, ci la întrebuințare înșelătoare a cuvintelor cu două înțelesuri, ceiace este cel mai ofensator și mai nesuferit fel de convorbire și-i șade foarte rău și unui nobil și oricui care iubește în toți oamenii și în toate lucrurile adevărul.

(2) Abia se găsește un mai mare defect la un om nobil decât acela că nu știe să se exprime bine fie vorbind, fie scriind. Eu nu îndrăznesc să pui cititorului meu întrebarea dacă nu cunoaște pe foarte mulți cari trăiesc pe moșia lor moștenită și astfel deodată cu numele pretind că au și însușirile unui nobil, dar cari nu pot povesti bine nici măcar o întâmplare, necum să fie în stare să vorbească limpede și convingător într'o afacere

oarecare. Asta nu mi se pare atâta un defect al lor, cât al educațiunii; pentrucă aici trebuie să dau fără părtinire dreptate compatrioților mei, că, acolo unde vreau ei să fie lucru făcut, apoi nu-i întrece nimeni dintre popoarele vecine, pecăt văd eu. Da, compatrioții mei învață și retorică, numai că nu cum să se exprime vorbind ori scriind în limba de care se servesc zilnic, ci în limba latină, cași când numirile figurilor, cu cari își împodobesc cuvântările lor aceia cari pricep arta de-a vorbi, ar fi tot una cu arta și dexteritatea de a vorbi bine! Această artă, ca și toate celelalte ale vieții practice, nu se poate învăța prin împărtășirea câtorvâ sau chiar a multor regule, ci prin exercițiu și prin sârguință după măsura regulilor bune sau și mai bine, a modelelor bune, pânăce lucrul ne devine obicinuință și ne dă dibăcia de a-l face cum se cade ¹⁾.

(3) Deaceia cred că e bine să punem copiii, deîndatăce sunt în stare s'o facă, să povestească vr'o istorioană oarecare cunoscută de ei și să le cercetăm dintâi greșelile cele mai evidente, pe cari le fac când rezumază cevâ după felul lor. Dupăce am îndreptat aceste greșeli, vom contină să le arătăm și altele, pânăce i-am scăpat de toate, sau cel puțin de oele mai mari. Iar dupăce vor fi putând povesti bine istorioare, putem să-i punem să le și scrie. Fabulele lui Esop, aproape singura carte potrivită pentru copii, pe care o cunosc eu, le poate da bunul material pentru deprinderile acestea în limba engleză, și totodată le servesc și ca manual de cetire și de traducere în ce privește în-

Stilul

¹⁾ Despre trebuința de-a ne deprinde sistematic în limba maternă vezi § 108 și 174.

vățarea limbii latine. După ce au biruit greșelele gramaticale pot acum să rânduiască diferitele părți ale unei istorioare într'o vorbire înlănțuită și curgătoare, fără de a întrebuiță în traducere expresiuni anoste și neîndemânaticе, ceiace de obicei se întâmplă: atunci, dacă vrem să-l perfecționăm în arta vorbirii — și acesta este într'adevăr primul pas spre elocvență și n'are trebuință de niciun talent inventiv — să-i punem să cetească pe Cicero și, prin aplicarea regulilor ce le dă acest maestru al oratoriei în Cartea I *de inventione* § 20¹⁾ să le arătăm în ce stă îndemânarea și farmecul unei povestiri frumoase, după felurile subiecte și tendințe ale ei. Putem găsi exemple potrivite pentru toate acele reguli, și le putem arăta cum au aplicat și alții regulile. Scriitorii vechi clasici ne dau o mulțime de atari exemple, pe cari copiii nu trebuie să le traducă numai, ci să le aibă ca modele zilnice pentru imitare.

4) După ce pot scrie englezește cum se cuvine, într'un chip ales, ordonat, curgător, și au dobândit o îndestulătoare dibăcie în stilul narativ, putem continua cu ei în compunerea scrisorilor. În acestea însă să nu așteptăm dela ei fraze spirituale și ceremonioase, ci numai să exprime idei în mod limpede, înlănțuit și ordonat. După ce își vor fi câștigat dexteritate, le putem da ca exemplu, spre a-i obicinui și cu un avânt mai înalt al ideilor, pe *Voiture*²⁾ ca să vadă cum pot să-și amuzeze prietenii îndepărtați într'un ton politic, vesel,

Scrisori

1) Vezi § 156.

2) După scrisorile lui Cicero, nimeni n'a avut mai mare vază ca maestru al stilului epistolar decât V. Voiture (n. 1598). Proza engleză sta pe atunci foarte rău; toată literatura era sub influență franceză.

și plăcut; mai departe scrisorile lui Cicero, ca modelul cel mai bun pentru contactul social ori negustoresc. Scrisorile sunt așa de trebuincioase, în toate împrejurările vieții, încât niciun nobil nu se poate scuti de-a nu fi deprins într'acest soi de literatură. Zilnic îl vor silii prilejurile să întrebuinteze condeiul; iar prin felul cum scrie, lăsând la o parte urmările ce pot izvorî dintr'o îndemânare mai mare ori mai mică în învățarea afacerilor sale, el este expus totdeauna unei judecări mai aspre în ce-i privește gradul de cultură, judecata și calitățile sale, zic expus mai mult decât în cele ce spune cu graiul viu în care greșelile trecătoare, ce pier de cele mai multe ori deodată cu sunetul vorbelor, scapă mai ușor observării și criticei.

(5). Dacă metodele de educațiune ar fi urmărit adevăratul lor scop atunci nici n'ar fi fost cu putință de gândit să se neglijeze această parte atât de trebuincioasă, în vreme ce s'a pus atât pond și cu atâta stăruință și pretutindenii pe niște compozițiuni latinești și pe versuri cu totul nefolositoare, chinuind amarnic fantazia copiilor peste puterile ei și împiedicând prin dificultăți nenaturale *îmbucurătorul* progres al lor în învățarea limbilor. Inșă uzul a voit odată să fie așa și cine îndrăznește să ridice vr'o obiecțiune în contra? N'ar fi într'adevăr o cerere nebunească oare, ca un dascăl dela țară, care știe pe degete toți tropii și toate figurile din retorica lui *Farnaby*¹⁾, să se apuce să învețe pe copii cum trebuie să se exprime bine în limba *engleză*, câtă

1) La început un aventurier, a ajuns învățător la o școală în Londra și a scris filosofie, făcându-și oarecare renume. La 1625, a scris un *Indice* retoric acomodat școalelor.

vreme acest lucru este atât de puțin datorია și intențiunea lui, încât îl ia înainte în punctul acesta mama copilului, pe care el firește că o disprețuește ca incultă, fiindcă n-a cetit niciun sistem de logică și de retorică!

6) Cine scrie și vorbește corect face o impresiune plăcută și câștigă o binevoitoare atențiune pentru cele ce voiește să le spuie, și fiindcă limba *engleză* este aceia în care un Englez are să se servească în genere, deaceia trebuie să cultive mai vârtos limba sa, ca să-și supțieze și să-și desăvârșească stilul cu cea mai mare grijă. Dacă un om vorbește sau scrie mai bine latinește decât englezește ¹⁾, putem să-l admirăm, vezi bine, însă el va află că e mai corespunzător intențiunilor sale când se exprimă bine în limba sa proprie pe care o întrebuintează în fiecă clipă, decât atunci când el de dragul unei dexterități nefolositoare seceră lauda zadarnică a altora. Cultivarea tinerilor noștri în propria lor limbă, așa ca ei s'o priceapă temeinic și s'o stăpânească, o văd pretutindeni atât de nebăgată în seamă și nicăieri nu e măcar cât de puțin îngrijită. Dacă la noi oarecine dă pe față mai multă corectitate ca de obicei în limba maternă, și mai multă dibăcie, asta o datorește întâmplării sau talentelor sale firești sau altor oarecari împrejurări, mai curând decât educațiunii sale sau purtării de grijă a învățătorului. A-ți mai bate capul să te interesezi ce fel de limbă englezească vorbește sau scrie elevul tău, asta e sub demnitatea unui bărbat crescut

Limba maternă

1) La noi Românii mai bine franțuzește...

Între scriitorii latini și greci, chiar dacă ei are foarte puține în cap din acești scriitori. Aceste sunt limbi savante și oamenilor savanți numai cu acestea li se cuvine să se ocupe și numai în ele să învețe pe alții; englezeasca e limba vulgului incult. Și totuș vedem cum înțelepciunea de stat a unora dintre vecinii noștri¹⁾ n'a aflat a fi nedemn de îngrijirea publică a înaintă și chiar a premiă cultivarea limbii lor proprii. Imbogățirea și subțierea limbii lor pentru ei e o sollicitudine nu dintre cele mai mici; ei au destinat colegii și burse în scopul acesta, și s'a stârnit printre ei o foarte mare ambițiune și emulare în chestiunea scrierii corecte, și noi vedem cât de departe au ajuns ei și ce întindere au dat ei unei limbi dintre cele mai rele ce se pot cugetă în țările noastre, dacă ne gândim ce-a fost ea mai înainte cu câțiva regi. La Romani bărbați de cea mai mare însemnătate se deprindeau zilnic în limba lor maternă, și noi aflăm încă pomenite numele unor oratori cari au învățat latinește pe-o seamă de împărați ai Romei, cu toate că ea le eră limba maternă²⁾.

(7) Grecii erau evident și mai șoviniști în limba lor. Oricare altă limbă afară de a lor eră pentru ei barbară, și așa se pare că nicio limbă străină nu eră studiată și prețuită de acest popor învățat și ager la minte, cutoatecă nu mai este

1) E vorba mai ales de Francezi, cari peatunci începură a se interesă foarte mult de învățarea limbei materne în școale, mai ales într'ale Jansenistilor.

2) Filosoful Seneca a fost învățătorul lui Nerone; Quintilianus plătit din bugetul statului, învăță retorică pe fiii lui Domițian, iar Fronto, un orator foarte talentat da lecții de literatură latină împăratului Marcu Aureliu.

nicio îndoială că știința și filozofia lor au împrumutat-o dela alte popoare ¹⁾.

(8) Eu nu vorbesc aici împotriva limbii latine și a celei grecești; după a mea părere ele trebuiesc studiate și îndeosebi latina trebuie bine pricepută de oricare nobil. Dar, ori cu ce limbă s'ar ocupă un tânăr nobil — și cu cât pricepe mai multe limbi, cu atâta mai bine — aceia, pe care el trebuie s'o studieze științificește și în care el trebuie să se străduiască să câștige ușurință, claritate și eleganța în expresiuni, trebuie să fie limba sa maternă și spre acest scop trebuie să facă exerciții zilnice.

§ 190. O filozofie naturală ca știință noi încă nu avem, după părerea mea și cred că sunt îndreptățiți a spune că nici nu vom ajunge vr'odată să facem din ea o știință. Operele naturii sunt plănuite de o înțelepciune și lucrează pe căi, care atât de mult întrec facultățile noastre intelectuale spre a le descoperi și atâta puterile noastre sufletești spre a le pricepe, încât nu vom fi niciodată în stare să le aducem sub rubricile unei științe. Filozofia naturală este cunoașterea cauzelor elementare, a însușirilor și a acțiunii lucrurilor în sineși; deaceia socot că ea cuprinde 2 părți, una care se ocupă cu *spiritele*, cu ființa și proprietățile lor, și alta cu *corpurile*. Cea dintâi de obicei se încorporează în *metafizică*; dar ori sub ce rubrică am pune studiul spiritelor, după socotința

1) E adevărat că afară de studiile Dreptului și ale legislațiunii cari sunt romane, toate științele moderne se bazează pe știința grecească. E însă, constatat, că Grecii au luat deagata foarte multe cunoștințe dela Egipteni și Babiloneni; și meritul lor e numai că au dezvoltat aceste cunoștințe și le-au dat forme științifice, și mai ales că în scrierile lor ni le-au păstrat.

mea el trebuie să premerge studiului corpurilor și a materiei, nu la o știință care poate fi tratată într'un sistem ordonat și după principii științifice, ci ca o lărgime a spiritului nostru pentru o mai corectă și mai deplină comprehensiune a lumii intelectuale, la care ne conduce atât rațiunea cât și revelațiunea. Și fiindcă cele mai evidente și mai cuprinzătoare descoperiri ce le avem despre alte spirite, afară de Dumnezeu și de sufletul nostru, le avem din cer prin revelațiune, deaceia cred că toată învățătura pe care trebuie cel puțin s'o aibă tinerii noștri avem s'o scoatem din acea revelațiune. Spre acest scop ar fi bine, așa conchid eu, dacă s'ar face pentru lectura tinerilor o istorisire bună a faptelor din biblie; dacă în ea s'ar primi tot ceiace este potrivit scopului, expus în adevărata ordine a timpurilor, și s'ar exclude multe și felurite cari sunt potrivite numai pentru o vârstă mai matură, atunci ne-am scăpa de zăpăceala aceia ce se produce de obicei prin cetirea scripturii fără alegere, așa cum se citește biblia în zilele noastre¹⁾. Astfel am câștigă și celalt folos, anume că prin cetirea neîntreruptă a acelei cărți am aduce în spiritul tinerilor o reprezentare și o credință despre spirite, fiindcă aceste, în toate câte se povestesc în scriptură, au atâta de multă acțiune, ceiace ar fi și o bună școală pregătitoare pentru studiul corpurilor. Căci fără de reprezentarea și de admiterea spiritelor filosofia noastră ar fi nedepplină și defectuoasă într'o parte foarte de căpetenie

1) E vorba de felul cum se citea biblia, capitol de capitol de la început până la sfârșit. «Istorisirea» pe care o cere Locke ar fi deci o selecțiune de povestiri biblice, o carte de citire pentru copii.

a ei, deoarece ar înlătură studiul celei mai puternice și mai strălucite părți ale creațiunii.

§ 191. Aici și eu sunt de părerea că ar fi bine dacă s'ar face din această istorie biblică un estras simplu, care să conțină capitolele cele mai de căpetenie și mai importante, așa încât copiii să se și familiarizeze cu ele deîndată ce-ar începe a ceti. Cu toate că asta le-ar aduce de timpuriu o anumită reprezentare despre *spirite*, totuș nu mă contrazic cu cele spuse mai sus¹⁾, că aș dorî să nu chinuim copiii, până când sunt tineri, cu reprezentări despre spirite; căci acolo am vrut să zic că nu socot lucru potrivit ca sufletul lor, încă fraged să primească impresiuni prea devreme despre *strigoii*, *stafii* și *aparitiuni de spirite*, cu cari îngrijitoarele și cei deprinprejur sperie copiii ca să stoarcă supunere la poruncile lor, ceiace se dovedește ca o mare pagubă pentru toată vieța lor de mai târziu, deoarece le umple sufletul cu spaimă, cu groază, cu slăbie și superstițiuni și astfel când ies în lume și în societate, se simt blazați și se rușinează și așa se întâmplă nu arareori că ei, spre a se vindecă de tot (cum cred ei) și spre a se mântui de o povară ce i-a apăsât așa de greu atâta vreme, se lapadă de ori și ce credință în spirite de orice fel și astfel cad în contrar, care e cu mult mai rău.

§ 192. Motivul, pentru care eu aș vrea să pui studiul acesta înaintea *studiului corpurilor* și pentru care aș dorî să văd adânc sădită învățătura scripturii în copii, mai înainte de a-i introduce în *filozofia naturală*, este că materia, un lucru

1) § 137 și urm.

cu care sunt neconținut ocupate toate simțurile noastre, atât de aplecată este de a lua sufletul în stăpânire și să excludă toate celelalte ființe câte nu sunt materie, încât prejudecata ce se sprijinește pe atare temei nu lasă adeseori nici un spațiu pentru admiterea spiritelor sau a altor oare cari ființe nemateriale de felul acesta *in rerum natura*¹⁾, cu toate că e doar lucru evident că numai prin materie și prin mișcare nu se poate explica niciunul dintre cele mai însemnate fenomene ale naturii, bunăoară nici măcar fenomenul general al greutateii, care e cu neputință de explicat după a mea părere, prin niciun fel de efect natural al materiei și prin niciun fel de altă lege a mișcării, ci numai prin voința pozitivă a unei ființe mai superioare care astfel orânduiește²⁾. Și fiindcă potopul nu se poate explica suficient, fără admiterea unei cauze oarecare ce zace afară din cursul normal al naturii, eu las la aprecierea altora considerațiunea dacă admiterea că Dumnezeu a ridicat mai sus pentru anumit timp centrul de greutate în pământ — un lucru tot așa de comprehensibil ca și însăși greutatea și, probabil, provocat de o mică schimbare prin cauze necunoscute — nu ne-ar putea da o explicație cu mult mai nesilită a potopului lui Noe, decât oricare dintre hiptoezele ce s'au inventat până acum pentru dezlegarea întrebării. Mi se va face aici importanta obiecțiune că acesta ar fi produs numai

1) «In ființa lucrurilor» adică în lumea creată.

2) Pe vremea lui Locke se pusese bazele unei societăți academice. Părerea învățaților din acest cerc academic asupra nașterii pământului e expusă mai ales în cartea lui Bentley. «Nouă teorie a pământului» în care autorul se încearcă să dovedească faptul că istoria dezvoltării pământului, din punct de vedere geologic, întărește spusese biblice despre Creație.

un potop parțial. Dar dacă odată e primită schimbarea punctului central al greutateii, atunci nu e lucru greu să vezi că puterea divină a putut mișcă de jur-împrejurul pământului centrul greutateii ridicat tot la aceeași distanță dela centrul pământului și prin asta potopul a devenit general — o ipoteză care explică într'un chip cu mult mai nesilit toate fenomenele potopului, așa cum ni le-a spus Moise, decât acele multe supozițiuni îndoielnice de care s'au servit mulți spre a explică potopul. Inșă nu aici e locul pentru atari argumentări, despre care eu aici am vorbit numai în treacăt, ca s'arăt cât de necesar este să mai admitem și altceva afară de materie și de mișcare, când e vorba să explicăm natura; iar pentru explicarea aceasta reprezentările despre spirite și despre puterea lor, după cum ni le arată biblia, în care atâtea de multe lucruri sunt atribuite activității lor, ne-ar putea servi ca o potrivită școală pregătitoare, lăsând pentru o mai potrivită ocaziune de mai târziu dezvoltarea mai completă a acestei ipoteze și a aplicării ei la întregul curs al fenomenelor potopului precum și la toate greutateile cari ar mai fi în istoria potopului, după cum ni-l descrie biblia.

§ 193. Dar să ne întoarcem acum la *studiile filozofiei naturale*. Deși e plină lumea de sisteme ale acestei filosofii, totuș n'aș putea afirmă că eu aș fi cunoscut vreunul pe care să-l poată învăța un tânăr ca o știință în care el să afle adevăr real și certitudine, ceiace doar au în vedere toate științele. Eu nu trag de aici concluziunea că nu trebuie să citim pe niciunul dintre ele. Într'acest secol luminat e necesar pentru un tânăr nobil să arunce o privire în unele sisteme, ca să poată

vorbî și el în rând cu lumea despre ele ¹⁾; acum dacă-i dai să citească sistemul lui *Descartes*, ²⁾ ca unul ce deocamdată are cea mai multă vază, ori dacă găsești mai cu scop să i dai numai un scurt rezumat și al acestuia și al altora câțivă; părerea mea e că sistemele de filozofie naturală, care s'au afirmat în țările noastre, trebuie citite, mai mult spre a cunoaște *hipotezele* și de-a pricepe expresiunile și felurile de expunere ale feluritelor școale, decât în speranța că vei câștigă prin cetirea lor o cunoștință științifică, îndestulătoare și generală despre creațiunile naturii. Numai atâta trebuie să-ți mai spui că modernii *corpusculari* ³⁾ vorbesc în cele mai multe lucruri cu mult mai cu înțeles decât *peripapeticii*, cari au stăpânit școalele nemijlocit înaintea lor. Cine vrea să meargă mai departe îndărăt și vrea să cunoască felurile părerii ale celor vechi, poate consultă cartea lui *Cudworth* «*Intellectual System*» ⁴⁾ în care acest învățat scriitor a adunat și a explicat cu atâta preciziune și cu atâta agerime de spirit părerile filozofilor greci, încât din ea, mai bine decât ori de unde, după cât ajung cunoștințele mele, se poate

1) Pe atunci eră la modă prin saloane să se întreție societatea vorbind despre pompele de aer și de încercările fizicale.

2) Filozoful francez (Cartesius) care a pus în vorbele *Cogito ergo sum* (Cuget, așadară exist) tot adevărul la care se credeă pe atunci c'a ajuns filozofia.

3) Corpusculari erau numiți filozofii cari susțineau teoria atomilor, că lumea s'acreat în mod mecanic. Peripapeticii erau adepții teoriei lui Aristotele.

4) Ralph Cudworth (n. 1617 m. 1688) rector al universității din Cambridge. La 1678 a publicat opera sa capitală «*True Intellectual System*» care până în zilele noastre e prețuită ca enciclopedie metafizică și filozofico-istorică. În ea caută să dovedească că ideea lui Dumnezeu atotputernic, atotștiutor, atotdrept se găsește mai în toate sistemele filozofice ale celor vechi. În Franța cartea lui e cunoscută prin extrasele din *Bibliothèque choisie* a lui *Le Clerc*.

vedeă pe ce principii și-au clădit ei sistemele lor și care sunt cele mai de căpetenie ipoteze care i-au deosebit pe unul de altul. Însă eu n'aș vrea să speriu pe nimeni dela studiul naturii, fiindcă toate cunoștințele ce le avem despre ea, sau e cu puțință să fim în stare să le avem, nu pot fi cuprinse într'o singură știință. Sunt în ea multe care aproape sunt necesarii unui tânăr nobil, și sunt multe altele care răsplătesc cu folos și cu distracție truda citirii. Dar aceste lucruri, pe cum îmi pare, se găsesc mai curând la acei scriitori, cari s'au ocupat mai mult cu expunerea experimentelor raționale și cu observări, decât numai cu expunerea de sisteme speculative. Atari scrieri, dintre care multe sunt ale domnului *Boyle* ¹⁾, pe lângă altele care tratează despre *economie, cultura pomilor, grădinărit, etc.*, pot fi potrivite pentru un nobil, dupăce el a făcut cunoștința cu vr'o câteva dintre sistemele de filozofie naturală cari stăpânesc în prezent.

§ 194. Cu toate că sistemele de fizică, pe câte le cunosc eu, nu te prea atrag să cauți certitudine și știință într'un tratat care are pretențiunea să ne dea o filozofie naturală în general, începând cu cele dintâi principii ale corpurilor, totuș incomparabilul *Newton* ne-a arătat despre matematici, când ele sunt aplicate pe unele tărâmurii ale naturii după principii care justifică fapte, cât de departe ne pot ele duce în cunoștința unor anu-

1) Un membru al societății academice, poate sufletul ei. Unul dintre corpusculari vestit chimist, care a deseis acestei științe drum nou, dovedind că chimia n'are scopul de-a alerga după foloase practice, ci numai după adevăruri științifice. Bazele teoriei sale (teoria atomilor) a pus-o la 1666.

mite provincii, dacă pot zice așa, ale acestui nemărginit univers. Dacă și alții ne-ar putea da o expunere așa de temeinică și de clară ale altor părți din natură, cum el ne-a dat despre această lume planetară a noastră și despre cele mai de însemnătate fenomene vizibile ale ei în admirabila sa carte *Philosophiæ naturalis principia mathematica* ¹⁾, atunci am putea nădăjdui să avem cunoștințe mai sigure și mai demne de crezut de cum le avem despre toate părțile acestei minunate mașinării. Deși sunt puțini aceia cari au atâtea cunoștințe matematice, încât să înțeleagă dovezile lui Newton, totuș cartea lui (dupăce cei mai exacti matematicieni care au cercetat acele dovezi le-au recunoscut a fi atari) merită se fie citită și ea va procură nu puțină lumină și distracție aceloră, cari ar dorî să priceapă mișcările, proprietățile și efectele celor mai mari mase corporale în sistemul nostru solar, și n'au decât să cetească atenți concluziunile în care se pot absolut încrede ca în propozițiuni bine dovedite.

§ 195. (1). Aceasta este pe scurt ce aveam de spus despre educațiunea unui tânăr nobil; și poate că va stârni mirarea că am lăsat la o parte *limba grecească*, cu toate că la Greci trebuie să căutăm, ca să zic așa, și originea și întemeierea tuturor acelor științe pe care le avem noi în continentul nostru. Așa o zic și eu că este așa, și mai adaog că nimeni nu poate fi privit ca învățat dacă nu cunoaște limba grecească. Inșă eu nu mă ocup acî cu edu-

1) Filozofia naturală pe baza matematică scrisă pe la 1683 a fost supusă aprobării Societății academice (regale) și la porunca acesteia a fost publicată de astronomul Halley.

cațiunea unui savant, ci cu a unui tânăr burghez, căruia dupăcum stau azi relațiile, după judecata generală îi sunt de trebuință limba latină și cea franceză, când va fi om mare; dacă el voiește să continue studiile și dorește să aibă o privire și în știința grecească, atunci va învăța de sineși această limbă; dacă însă n'are tragere de inimă spre ea, atunci va fi numai trudă pierdută, dacă ar încercă s'o învețe sub conducerea unui profesor, așa că va fi întrebuințat multă opintire și mult timp la un obiect pe care îl va neglijea și-l va asvârlî deîndată ce-și va fi propriu stăpân. Pentru că, uite, câți sunt între sutele de oameni, chiar și între cei învățați, care greceasca lor, cu care au ieșit din școală, ar mai fi cultivând-o și ar mai fi întrebuințând-o ca lectură plăcută spre a avea o desăvârșită înțelegere a autorilor greci?

(2) Ca să închei acest capitol care tratează despre studiile unui nobil, zic că educatorul trebuie să aibă mereu în vedere că datoria lui nu este atâta să învețe pe tânăr tot ce se poate ști, cât să deștepte iubirea și respectul față de știință și să-i arate adevăratul chip în care poate câștiga cunoștințe și cum poate să se perfecționeze, dacă are de gând aceasta.

(3) Vreau să împărtășesc aici cititorului, cât se poate de exact, ideile unui scriitor judicios¹⁾ asupra limbilor, cu propriile lui expresiuni. El zice: «Pe copii nu-i poți încercă niciodată cu destule cunoștințe de limbi. Limbile sunt folositoare omului în toate împrejurările vieții, și ele le deschid totodată intrarea la o temeinică precum și la o

1) *La Bruyère* în cartea sa *Moeurs du siècle*.

lesnicioasă și plăcută știință. Dacă amânăm acest greoiu studiu până la o vârstă mai înaintată, tinerii ori n'au destulă energie să i se dedice din propria lor alegere, ori n'au stăruință să-l continue. Dacă însă vreunul are darul stăruinței, el întâmpină inconvenientul că întrebuințează cu limbile un timp care e destinat altor scopuri. El mărginește la studiul cuvintelor timpul vieții sale, care timp nu e potrivit cu acest fel de studiu și cere lucruri; cel puțin el pierde cu el cel mai frumos și mai bun timp al vieții. Această lată temelie a limbilor numai atunci poate fi bine așezată, când totul face cu ușurință o impresiune adâncă în spirit, când memoria e încă proaspătă, vie și trainică, când capul și inima sunt încă libere de griji, de patimi și de proiecte¹⁾ și când acei de care atârnă copilul au destulă vază ca să-l poată strâns ține să fie sânguitor îndelungată vreme. Eu sunt convins că micul număr de oameni cu adevărat învățați și marea mulțime de oameni superficiali cari se cred învățați e o urmare a nesocotirii acestor principii».

(4) Eu gândesc că toți vor fi de acord cu acest observator, că limbile sunt un studiu exclusiv al anilor celor dintâi ai vieții. Însă părinții și educatorii trebuie să judece, care limbi îi sunt copilului mai de folos. Pentru că trebuie să concedem că e o pierdere de timp și o trudă zadarnică să învețe o limbă de care el în tot timpul vieții, destinate lui, nu va face uz, sau pe care el, judecând după dispozițiile sale sufletești, o va ne-

1) Aici Locke traduce fals. La Bruyère, zice *dorințe*. Se vede că Locke a cetit *desseins* în loc de *désirs*.

glijea sau o va uită, deîndatăce în pragul vieții de adult va scăpă de educator și va urmă liber propria sa pornire, dela care nu putem așteptă că-i va concede o parte din timp pentru cultivarea unei limbi savante¹⁾ sau că ea îl va împintenă să se se intereseze de altă oarecare limbă afară de aceia pe care uzul sau vr'o trebuință specială îl va silî s'o învețe.

(5) În interesul însă al aceloră cari sunt destinați să devie oameni de știință, vreau să mai adaug cele ce spune mai departe acelaș scriitor, ca să-și motiveze observările de mai sus. Merită într'adevăr să fie chibzuite de toți acei ce au de gând să devie învățați și deaceia poate să fie o regulă potrivită pe care educatorii s'o imprime elevilor lor și să le o lase ca normă pentru viitoarele lor studii²⁾.

(6) «Studiul textelor originale» zice el «nu le putem îndestul recomandă. El este drumul cel mai scurt, mai sigur și mai plăcut pentru toate felurile de știință. Ia din izvor și nu primî lucrurile dintr'a doua mână. Nu pune niciodată deoparte scrierile marilor maestri, zăbovește la ei, întipărește-i în memoria ta, citează-i la ocaziuni și și fă-ți o obligațiune să-i pricepi întregi în tot cuprinsul lor și în toate amănuntele lor; fă să cunoști pedepplin principiile scriitorilor originali, compară-le pe acestea între ele și apoi trage-ți tu singur concluziunile. În această stare s'au găsit cei dintâi comentatori, și tu nu trebuie să ai odihnă pânăce nu vei ajunge tot așa de departe.

1) Locke se gândește tot la limba latină.

2) Cele ce urmează sunt continuarea imediată a pasagiului de sub cifra 3, a lui *La Bruyère*.

Nu te mulțumî cu lumină împrumutată dela ei și nu te lăsă condus de vederile lor, afară de cazul când a ta proprie te refuză și te lasă în întuneric. Explicările lor nu sunt ale tale și pot să te lase în mijloeul drumului. Dimpotrivă, observările tale proprii sunt un product al proprului tău spirit, în care ele rămân și astfel îți stau la îndemână oricând, în toate ocaziunile, în convorbire, în sfaturi și în discuții. Permiteți plăcerea să constați că tu în lectura ta numai acolo ești ținut pe loc prin greutatea de nebiruit, unde înșiși comentatorii și scoliaștii se înfundă și nu știu ce să spuie, acești explicatori foarte rodnici ai altor pasagii, cari cu vanitoasa și cu pompoasa lor cheltuială de savantlâc cu care inundează vorbiri foarte simple în sineși înțelese, sunt foarte darnici cu vorbele și cu ostenele lor acolo unde n'ai nici o nevoie de ele. Incredințază-te însfârșit prin această orânduire a studiilor tale că numai lenea oamenilor încurajează pe pedanți să îngroape pe scriitorii buni supt o grămadă de note și de comentarii și să îndoape, nu să îmbogățească, bibliotecile, și atunci ai să vezi că trândăvia aici lucrează împotriva sa însăși și împotriva intereselor ei, de vreme ce sporește truda cetirii și a studierii și mărește munca pe care ea aveà de gând s'o înlătore».

(7) Deși s'ar părea că acestea ar aveà raport numai cu adevărații oamenii învățați, totuș ele sunt de așa de mare însemnătate pentru regularea educațiunei și studiilor lor, încât nădăjduesc că nu voi fi dojenit dacă le-am intercalat aici, mai ales dacă judecăm că ele pot fi de folos și pentru tinerii din nobilime, dacă și-au propus odată să pătrundă mai adânc decât numai la suprafață și

să-și câștige un discernământ mai destoinic, mai mulțumitor și mai cuprinzător pe vr'un oarecare teren al științei?

(8) Se zice că ordinea și stăruința fac mare deosebire între un om și altul; eu, de altminteri, sunt convins că nimic nu luminează mai mult cărarea unuia ce studiază, că nimic nu-l aduce mai repede înainte și nu-l înaintează mai lesne și mai departe în ori și ce cercetări, decât un bun *metod*. Educatorul trebuie să convingă pe școlarul său despre asta și să-și dea osteneala să-l deprindă cu ordinea și să-l învețe să aibă metod în orice activitate a minții, să-i arate în ce stă el și foloasele lui, să-i facă apoi cunoscute felurile soiuri ale metodului, cum ele poate înaintă ori dela general la special, ori dela special la general, să-l deprindă cu amândouă felurile și să-l lumineze în cari cazuri e acest metod ori celalt mai potrivit și spre care scopuri servește mai bine.

(9) În istorie trebuie să domnească ordinea timpului, în cercetările filosofice ordinea naturii, care cere că la orice mai departe trecere dela locul în care ne aflăm în clipa asta trebuie să trecem la cel mai apropiat și care se atinge cu el; și tot așa și spiritul trebuie să înainteze dela cunoștința, pe care o posedă acum, la cea mai apropiată de ea și cu care stă în legătură, și tot așa mai departe până la ținta cercetărilor sale, prin cele mai simple și mai puțin complicate părți în care le poate deosebi materialul. Spre acest scop va fi un lucru foarte prielnic elevului, să-l deprindem să deosebească exact, adică să aibă noțiuni clar limitate oriunde poate să afle spiritul o deosebire reală, dar tot așa să se ferească de altă parte cu multă

Metod

grijă de deosebiri în expresiuni acolo unde n'are idei clare deosebite și cari se înlătură una pe alta.

§ 196. Afară de celea ce se pot câștiga prin studiu și din cărți, mai sunt și alte *dexterități* cari sunt de trebuință unui tânăr nobil, pe care el trebuie să le învețe prin exercițiu, deaceia trebuie să le facem loc și să ne luăm profesor pentru ele.

Fiindcă dansul împrumută mișcări drăgălașe pentru toată viața, dar înainte de toate dă o ținută bărbătească și o siguranță care șeade așa de bine copiilor, eu cred că nu e de vreme să începem cu dansul deîndatăce copiii ajung la vârsta potrivită și au și destulă putere. Inșă trebuie să băgăm de seamă să luăm un profesor bun care știe și poate învăța pe alții ce e drăgălaș și cuviincios și poate da în toate mișcărilor corpului libertate și lipsă de sâlnicie. Un profesor care nu le poate da acestea e mai rău decât a nu aveà niciun profesor, pentrucă necioplirea naturală este cu mult mai bună decât ținuta maimuțărită, afectată, și-mi pare lucru cu mult mai de suferit când cinevâ își scoate pălăria și face complimentul ca un cuviincios om dela țară decât ca un profesor de dans. Pentrucă ceiace privește țopăirea și figurile dansului, pe acestea eu — întrucât scopul lor vrea mai mult decât numai o cultivare mai superioară a unei drăgălașe bune purtări — le socotesc de foarte puțin lucru sau de nimic.

§ 197. I se atribue *muzicii* o înrudire cu dansul, și destoinicia de-a cânta cu felurite instrumente este mult prețuită de-o seamă de oameni.

Inșă câștigarea unei dibăcii numai mediere în muzică, răpește atâta de mult timp tânărului om și-l duce adeseori

Dansul

Muzică

într'asă nepotrivită societate¹⁾, încât mulți sunt de părerea că e mai bine să ne lepădăm de muzică; și eu am auzit așa de arare între oamenii de talent și cu destoinicii practice lăudându-se ori prețuindu-se vr'unul pentru excelențele lui producțiuni muzicale, încât mi se pare că între toate dexteritățile câte ni se expun ca dexterități speciale, muzica trebuie pusă cea mai din urmă. Scurta noastră viață nu ne ajunge ca să învățăm de toate; și nici spiritul nostru nu poate să stea totdeauna ațintit ca să învețe ceva. Slăbirea constituțiunii noastre sufletești și a celei trupești cere ca din când în când să destindem coarda și cine vrea să întrebuințeze timpul vieții sale trebuie să facă mare loc într'însul și recreațiunii. Cel puțin tinerilor asta nu le putem intezece, de-cumvâ nu vrem ca prin pripita goană să nu-i facem bătrâni și să avem durerea de-a-i duce la mormânt înainte de ce-am fi dorit, sau de-a-i grăbi spre a doua copilărie. Deaceia părerea mea este ca timpul și truda, pe care le destinăm adevăratei cultivări, să le întrebuințăm cu lucruri mai folositoare și mai de importanță, și anume cu metoda cel mai scurt și cel mai lesnicios din câte ni le putem procura, și poate că — dupăcum am spus într'alt loc — n'ar fi tocmai una dintre tainele cele mai mici ale educațiunii, dacă ne-am servi de exercițiile trupești alternând cu cele intelectuale drept *recreațiune*. Eu nu mă îndoiesc că în direcția asta se

¹⁾ Toți comentatorii sunt mirați de această ură a lui Locke pentru muzică. Între toate dexteritățile îi dă locul ultim! Lucrul nu se poate explica decât că peatunci în Anglia muzica eră rău ticăloșită. Dealtfel e caracteristică la Locke lipsa de fantezie și a simțului artistic.

poate face ceva din partea unui om înțelept care a studiat atent dispozițiunile și aplecările școlarilor săi. Pentru că cine a obosit de studiu ori de dans, nu vrea să meargă numai decât să doarmă, ci ar dori să facă altceva, ce i-ar putea face distracție și plăcere. Dar trebuie să ne amintim totdeauna că nu trebuie privit ca recreațiune nimic ce nu se face cu plăcere.

§ 198. *Scrima și călăritul* sunt privite ca părți așa de necesarii educațiunii, încât mi s'ar ținea de-o mare trecere cu vederea dacă le-aș lăsa ne băgate în seamă; lucru din urmă, pe care de cele mai multe ori nu-l poți învăța decât în orașele mari, este unul dintre cele mai bune exerciții pentru sănătate ce ți-le poți procura în acele locuri de viață comodă și de lux, și totuș este o potrivită ocupațiune și pentru un tânăr nobil câtă vreme trăește în oraș. Intrucât apoi călăritul servește și la aceia că dă omului o ședere sigură și elegantă în șea și-l face dibaciu a oprî repede calul și a-l întoarce pe loc și în vremea aceasta el totuș își păstrează poziția, lucru ăsta pentru un nobil e de mare folos și în război și în pace. Dacă e însă destul de important ca să faci din el o ocupațiune, și dacă e vrednic să întrebuițezi cu el mai mult timp decât se cere numai pentru sănătatea tânărului om în răstimpurile convenite, asta o lasă să hotărască părinții și educatorii cari vor face bine să se gândească mereu, că în tot ce privește educațiunea, cel mai mult timp și cel mai mare zel trebuie întrebuițat cu acele lucruri cari probabil vor avea cea mai mare importanță și cea mai deasă aplicare în cursul obicinuit și

în acele împrejurări ale vieții pentru care e destinat tânărul om.

§ 199. Ce se ține de *scrimă*, ea îmi pare un bun exercițiu pentru sănătate, dar primejdios pentru viață, fiindcă încrederea în dibăcie e foarte pornită să încurce în afaceri de onoare pe oamenii cari cred că au învățat cum să-și poarte spada. Această închipuire îi face adeseori mai susceptibili decât trebuie, în punctul onoarei, chiar la cele mai neînsemnate ocazii sau chiar și fără de acestea. Oamenii tineri cu sângele lor fierbinte ajung foarte ușor la gândul că ar fi învățat degeaba să se lupte, dacă ei nu pot să-și arate niciodată într'un duel curajul și dexteritatea, și se pare că ei judecă rațional. Dar de câte jalnice tragedii, cari au avut un motiv rațional, știu să povestească lacrimile a multor mame! Cine nu știe să se bată cu sabia, se va feri cu multă grijă de societatea cartofurilor și spadasinilor și nu va fi nici pe jumătate așa de aplecat să facă numai decât lucru mare din toate fleacurile, sau să insulte și să-și justifice cu patimă înjuriile, ceiace deobicei dă prilej de ceartă. Când însă un bărbat iese pe teren, atunci o dibăcie mediocră în purtarea spadei mai curând îl dăgata în spada dușmanului decât să-l apere de ea. E lucru sigur că un om inimos, care nu știe deloc să dueleze și deaceia pune totul într'o singură lovitură și nu se bizuie pe parare, are avantaju față de un duellant mediocru, mai ales dacă e dibaciu în trântă. Deaceia dacă trebuie să avem prevederea să putem întâmpină și atari întâmplări și dacă deci vrem să ne pregătim fiii și pentru duel, atunci eu aș vrea ca fiul tău să fie

Scrimă

mai bine un bun atlet decât un mediocru duelant, dupăcum se întâmplă cu cei mai mulți nobili numai pânăla mediocritate pot ajunge, dacă nu voiesc să stea mereu în școala de scrimă și să se exerciteze zilnic. Dar fiindcă scrima și călăritul sunt în genere privite ca niște atât de necesarii cerințe ale culturii unui nobil, firește e lucru greu să refuzăm cu totul unui om de starea lui aceste atribute ale distincțiunii. Eu prinurmare, las cu totul la voia părintelui să chibzuiască întrucât temperamentul fiului său și poziția socială, pe care probabil o va ocupa, îi permit sau îi pot da ocaziuni să se ție de modă care are foarte puțin de aface cu moralitatea și pe care n'au cunoscut-o nici cele mai războinice popoare de mai de mult, chiar nici acelea cari în timpurile noastre au primit-o, o modă care mi s'ar părea că ridică foarte puțin curajul și puterea, afară numai dacă nu primim ca adevăr că destoinicia și simțul eroic în război ar fi crescut în lupta între doi, căci prin asta a venit în lume duelul și tot cu ea, cum cred eu, va dispărea din lume ¹⁾.

§ 200. Acestea sunt deocamdată ideile mele despre știință și dexterități. Scopul principal la toate însă este *virtutea și înțelepciunea*.

Nullum numen abest si sit prudentia

Invață-l să câștige stăpânire peste înclinările sale și să-și supuie rațiunii poftete. Dacă a dobândit aceasta fă-i-o prin deprindere zilnică să-i devie

1) Pe timpul lui Locke erau foarte dese duelurile.

obişnuinţă şi atunci cea mai grea parte a problemei e împlinită. Ca să duci pe un tânăr până la atâta, eu nu ştiu nimic mai bun decât străduinţa după onoare şi stimă, iar aceasta trebuie s'o sădăm în el prin toate mijloacele ce se pot gândi. Fă-i sufletul cât se poate de simţitor pentru onoare şi ruşine; dacă ai fi făcut asta atunci i-ai dat o direcţiune care îi va determina toate faptele, când tu nu vei fi de faţă şi cu care frica de o puţinică durere pricinuită cu nuiua nu se poate compara; aceasta va fi adevărata tulpină, pe care mai târziu vei altoi adevăratele principii ale moralităţii şi ale religiunii.

§ 201. Mai am să adaog încă ceva, pentru care însă am să şi aştept numai decât imputarea, că am uitat tocmai ceiace am avut de gând să spun şi cele ce le-am spus mai sus despre educaţiune, care are absoluta datorie să lucreze în vederea carierei unui tânăr nobil, cu care ar părea că sunt absolut incompatibile meseriile. Şi cu toate acestea nu mă lasă inima să nu spun că aş dori ca el să înveţe o *meserie* oarecare, ba şi două şi trei, însă una cu specială consideraţiune.

Meseriile

§ 202. Inclinarea copiilor de-a fi mereu activi trebuie s'o îndrumăm totdeauna spre ceva ce le este de folos; deaceia li se pot învedera două foloase pe care le aduce ocupaţiunea ce li se dă: 1) destoinicia câştigată prin deprindere se răsplăteşte ea singură pe sine. Aşa se răsplăteşte nu numai dibăcia în limbi şi în ştiinţe, ci şi în pictură, strungărie, în grădinărit, în fierărie şi în toate celelalte arte folositoare. 2) exerciţiile, ele de sineşi, fără nici o altă consideraţiune, sunt nece-

sarii sau folositoare sănătății. A câștiga cunoștințe în anumite lucruri este atâta de indispensabil pentru copii, câtă vreme sunt tineri, încât trebuie să le dăm și lor o parte din timpul destinat educațiunii lor, chiar și atunci când ocupațiunea cu ele nu le-ar fi de niciun folos sănătății. Astfel sunt cetirea și scrierea și toate studiile de casă pentru cultivarea spiritului, care în mod inevitabil iau o mare parte din timpul tânărului din cea mai tânără vârstă. Alte dexterități *manuale*, a căror învățare și deprindere costă trudă, sporesc în cea mai mare parte prin această deprindere nu numai îndemnarea și dibăcia noastră, ci ele ne folosesc și sănătății, mai ales acele cari ne ocupă în aer liber. La acestea sănătatea și cultivarea merg mână în mână, și deci dintre acestea trebuie alese unele mai potrivite ca distracție pentru oameni a căror muncă de căpetenie e studiul și cărțile. Ce privește alegerea lor, trebuie să ținem seamă de vârsta și înclinările fiecărui individ în parte și să ne ferim de orice silă, când îndrumăm copilul spre ele. Pentru că sila și porunca pot adeseori să producă repulsiune, însă niciodată nu pot s'o înlăture; și ceiace stoarcem cu silă dela un copil, el, îndată ce va avea putința, va asvârli, și nu va găsi nici recreație, nici nu va înainta în dibăcie în vremea ce se va ocupa cu acel lucru.

§ 203. Dintre toate mie mi-ar plăcea mai bine *pictura*, dacă nu i-ar sta împotriva un motiv sau două, cari nu sunt ușor de înlăturat. Mai întâi, pictura rea este unul dintre cele mai rele lucruri, iar câștigul numai al unei mediocrități în dibăcia

asta, răpește prea mult din timpul unui bărbat. Dacă el are o aplecare naturală spre pictură, atunci e primejdie că el va neglija toate celelalte studii mai folositoare, spre a se dedica numai acesteia, iar dacă n'are aplecare atunci tot timpul întrebuințat, toată truda și toate cheltuețele vor fi aruncate în vânt fără niciun scop. Alt motiv, pentru care nu aprob pictura la un tânăr nobil este că ea e recreațiunea șezătoare, are ocupă mai mult spiritul decât trupul. Drept cea mai serioasă ocupațiune a unui nobil eu privesc studiul, și dacă această opintire cere recreație, ea poate să fie oarecare exercițiu corporal, care mai slăbește gândurile și întărește sănătatea și puterea. Dintr'aceste două motive eu nu aprob pictura ¹⁾.

Pictura

§ 204. Nemijlocit după asta eu propun pentru un nobil dela țară altă ocupațiune, sau două, anume *grădinăria*, și *gospodăria* în genere, și lucrarea în lemn, bunăoară cum e *tâmplăria* ²⁾, *dulgheria*, *strungăria*; pentrucă aceste sunt recreațiuni potrivite și dătătoare de sănătate pentru un om de afaceri sau pentru unul care studiază. Anume, fiindcă spiritul nu suportă să fie neconținut ocupat cu acelaș obiect și tot în acelaș fel și fiindcă oamenii care studiază și șed mereu trebuie să aibă oarecare exercițiu corporal, care să le distreze sufletul și totodată să le puie trupul în activitate, deaceia eu nu știu un lucru mai potrivit pentru

Grădinăritul

¹⁾ Vezi nota la § 197, unde se vorbește de muzică.

²⁾ Vezi și la Rousseau, Emil III § 156 «Judecându-le toate bine, lucrul cel mai drag mi-ar fi dacă tâmplăria ar fi pe gustul elevului meu». Și Emil devine grădinar, dar dintr'alte motive.

un nobil dela țară decât aceste două, dintre cari una îi poate procură mișcare corporală și atunci când vremea rea sau anotimpul l'ar împiedică dela altele. Afară de asta, dacă va fi expert într'una din ele, el va fi în stare să-și conducă singur grădinarii și să-i învețe, iar de va cunoaște cealaltă ocupațiune, ea îi va da puțința să inventeze și să execute multe lucruri și plăcute și folositoare, cu toate că eu nu propun asta ca un scop principal al lucrărilor sale, ci numai ca un mijloc de atracție spre ele; pentrucă abaterea dela alte gândiri mai serioase ale sale și dela alte ocupațiuni prin exerciții corporale folositoare și sănătoase este scopul principal spre care năzuesc eu cu acestea.

§ 205. Marii bărbați ai antichității știu să unească lucrul manual cu afacerile de stat și nu țineau c'ar fi micșorată demnitatea lor când făceau din una o recreație pentru cealaltă. Intr'adevăr pare că *agricultura* erà obicinuita ocupațiune și recreație a lor în ceasurile libere. *Gedecn* la Iudei a fost adus dela arie, *Cincinat* la Romani dela plug, ca să conducă oștile patriei împotriva dușmanilor, și e lucru evident că îndemânarea lor în purtarea îmblăciilor și a plugului și dibăcia în mânuirea uneltelor lor nu le erà o piedică în destoinicia purtării armelor și nici nu-i făceau mai incapabili în arta războiului sau a guvernării. Ei au fost mari comandanți și oameni de stat, tot așa de bine ca și buni agricultori. *Cato cel batrân*, care a purtat cu multă distincțiune toate slujbele cele mari ale republicii, ne-a lăsat o dovadă scrisă cu propria sa mână, cât de experimentat erà el în

afacerile gospodăriei¹⁾ și după cât îmi pot aduce aminte, *Ciru* privea grădinăritul așa de puțin de sub demnitatea sa și a înălțimii tronului, încât el a arătat lui Xenofon o mare întindere de pământ, pe care toată o sădise singur el cu pomi roditori. Știrile din antichitate, atât dela Judei cât și dela păgâni, sunt pline de exemple de acest fel, dacă ar fi peste tot nevoie de a recomanda prin exemple recreațiunile folositoare.

§ 206. Să nu se creadă însă că eu greșesc, când numesc *recreațiuni* aceste sau altele asemenea exerciții corporale și lucruri manuale: pentru că recreația nu stă în nelucrare, precum poate observă orișicine, ci în ușurarea părților obosite prin schimbarea activității, și cine e de părerea că în munca aspră și obositoare n'ar putea fi nici o recreație, acela uită scularea de dimineață, călăritul obositor, arșița, frigul și foamea vânătorilor, lucruri în cari doar își caută recreație precum știm bărbați cu cele mai înalte poziții. *A săpă, a sădi, a altoi*, și alte asemenea ocupațiuni folositoare n'ar fi mai puțin nici ele o recreație, dacă oamenii s'ar putea obicinui să caute plăcere în

Recreațiuni

¹⁾ Cato cel bătrân (tatăl) a scris pentru fiul său Cato cel tânăr o mulțime de manuale de gospodărie, între care una despre agricultură, de obicei citată cu numele de *De re rustica*. Ce spune despre *Ciru* nu e exact, precum nu sunt exacte aproape toate citatele lui Locke din cartea asta. Locke s'a luat după Cicero, iar Cicero după Xenofon. Cicero în cartea sa Cato major povestește despre *Ciru* acestea, și-l numește *Ciru* cel mic, regele Perșilor. Dar Xenofon nu-l numește rege, fiindcă nici nu era pe atunci rege *Ciru* și nu spune că lui însuși (lui Xenofon) i-a arătat grădina cu pomi, ci lui Lysandru. Locke crede că e vorba de regele *Ciru*, deaceia vorbește de «înălțimea tronului» (în ediția cea dintâi era: *Ciru*, pe când ocupă tronul Perșilor); *Coste* i-a atras lui Locke atenția asupra acestei greșeli, cu vr'o câteva zile înainte de moarte, dar Locke n'a voit s'o schimbe. Mai târziu a schimbat *Coste* textul.

ele, așa toate acestea ar putea prin obicinuință și experiență să devie meserii folositoare. Ba, eu nu mă îndoiesc, că se găsesc oameni cari sunt atrași la joc de cărți sau la altfel de cine știe ce joc printr'alții, cărora ei nu le pot refuză nimic, și prin acest soi de recreațiuni ei se obosesc cu mult mai mult decât s'ar obosi prin vr'una dintre cele mai serioase îndeletniciri ale vieții, cutoateea jocul acela eră de așa fel că ei din firea lor n'aveau repulsiune contra lui și și-ar fi putut petrece cu drag câteodată jucându-l¹⁾.

§ 207. (1) Jocul de cărți, cu care își pierd atâta timp chiar și persoane din înalta societate, mai ales femeile²⁾ este pentru mine o dovadă evidentă că oamenii nu pot sta niciodată în absolută neactivitate; ci trebuie să se ocupe cu ceva. Altfel cum ar putea ei să șadă atâtea ceasuri și să se chinuească cu un lucru care, celor mai mulți oameni cât timp se îndeletnicesc cu el, le produce mai multă supărare decât bucurie? Sigur este că jocul de cărți nu lasă acelora, cari după isprăvirea lui

¹⁾ Asupra studiului și a recreațiunilor se găsește un tratat mai lung în ziarul lui Locke dintr'a doua călătorie a lui în Franția. Și acolo vorbește contra jocului de cărți.

²⁾ Cultura femeilor peatunci în Anglia (afară de ale cercurilor celor mai înalte rău influențate de moravurile franceze, eră pe o treaptă de tot inferioară. A stl ceti și serio, asta formă adesea întregul capital științific chiar și al femeilor din cele mai înalte cercuri. Jocul de cărți eră modă de curte. Shaftesburg povestește că odată se adunase în casa bunicului său o societate de oameni de mare însemnătate de stat și că, după obicinuitele salutări, s'au și asezat la masă să joace cărți. Locke atunci și-a scos carnetul și, la altă masă, stă gata să scrie. L'au întrebat ce are de notat acolo? El a răspuns că vrea să-și facă notițe din vorbele ce le va prinde din conversațiunea lor, pe care vor duce-o ei, bărbați așa de înțelepți și de valorosi, din care el vrea să se cultive. Atunci ei, ca înțeleși, au pus cărți'le deoparte și n'au jucat, petrecându-și ziua cu plimbări.

stau și se gândesc, nicio mulțumire, și apoi nu e prielnic în niciun fel, nici sufletului nici trupului; când jocul apoi merge așa de departe încât le pune în joc averile, atunci el nu este o recreație, ci o *meserie* care aduce noroc numai celor puțini cari mai au și altcevă ca să trăiască, și un jucător norocos învârtește în cel mai bun caz o industrie mizerabilă, prin faptul că-și umple buzunarele în schimbul pierderii bunului său nume.

(2) Recreațiunea este un moft pentru oamenii cari nu cunosc nicio ocupațiune și cari nu sunt obosiți și trudiți prin activitatea carierii lor. Timpul de recreație s'ar putea aranja astfel că partea corpului care a fost în mișcare și deci e obosită să ne-o odihnim și s'o împrăștiăm așa că deodată cu asta am putea să ne și ocupăm cu ceva ce ne-ar putea aduce, pelângă momentana plăcere și ușurare vr'un folos oarecare pentru vremea de mai târziu. Numai vanitatea și înfumurarea, din cauza averii și a pozițiunilor înalte, numai aceste au ceiace se numește *a omorî timpul*, această trândăvie nefolositoare și primejdioasă, acestea au băgat în oameni credința că învățarea a ceva folositor și ocupațiunile corporale n'ar putea fi o recreație demnă de un nobil. Această înfumurare a adus la atâta onoare în lume cărțile de joc, cubii și bețiile, și mulți oameni își pierd ceasurile libere, siliți de modă sau din lipsa unei oarecari ocupațiuni mai bune cu care să-și petreacă timpul liber, din cauzele acestea zic, și nu atâta dintr'o adevărată plăcere ce ar fi găsim-o în acele jocuri. Ei nu pot suportă plictiseala cumplită a timpului fără de ocupațiune și neplăcerea de-a nu face nimic și fiindcă ei n'au învățat niciodată nici un fel de dexteritate cor-

proală cuviincioasă, cu care ar putea să-și treacă timpul, își iau refugiu la aceste obicinuite mijloace nebunești și rele, în cari un om cuminte n'ar putea găsi nu știu ce mare plăcere, câtă vreme el încă nu e stricat prin rea nărație.

§ 208. Cu astea nu vreau să zic că un tânăr nobil n'ar avea voie niciodată să ia parte la acele nevinovate distracții cari sunt obicinuite la oamenii de vârsta și de starea lui. Eu aș vrea așă de puțin să-l știu întunecat și ursuz până la gradul acesta, încât aș dori să-l urnesc la o veselie cu mult mai mare decât cea obicinuită în toate acele petreceri și distracții ale acelor cu care vine în contact, și aș vrea ca el să nu refuze nimic și să nu fie cerbicos la nimic din câte i-ar cere aceia, firește dacă nu i-ar cere lucruri ce sunt necuviincioase pentru un nobil sau oricare alt om demn de stimă. Numai atâta zic, că în ce privește jocul de cărți și cubii, ar fi mai sigur și mai bine să nu învețe deloc dela aceia niciun fel de joc și aș vrea să fie incapabil de a cedă acestor ispite primejdioase și pierzătoare de timp. Iar dacă fac o concesiune pentru petrecerile vesele și nevinovate și pentru toate recreațiile cuviincioase câte sunt la modă, cu asta eu afirm că unui tânăr, pelângă ocupațiunea lui serioasă și de căpetenie, îi rămâne timp destul ca să poată învăța aproape tot felul de *industrie*. Lipsa sânguinței, nu lipsa timpului liber, este devină că oamenii n'au destoinicie în mai mult decât o **Industrii** singură artă; un ceas pe zi, pe care l-ai întrebuințat regulat cu vreo distracție de felul acesta poate duce pe un om în scurtă vreme cu mult mai departe decât și-ar putea închipui, și

lucrul acesta merită să fie recomandat dacă nu pentru alt scop cel puțin pentru scoaterea din modă a acelei obicinuite, nefolositoare, primejdioasă și rău înțelese omorâri de timp, și spre a arăta că în lume n'avem nicio nevoie de ea. Dacă oamenii ar fi desvâțați din copilărie de toanele lor de a hoinări, prin ceiace își pierd fără niciun scop o mare parte a vieții lor, fără ocupațiune și fără recreație, atunci ar putea să-și câștige îndemânare și dibăcie într'o sută de lucruri, cari deși ar fi străine propriei lor cariere, dar nici într'un fel nu i-ar face acesteia împiedicături. Din motivul acesta, zic eu, ca și dintr'alte motive arătate mai sus ¹⁾, acea hoinăreală trândavă și fără interes, care face pe tânăr să-și piardă zilele fantazând, nu trebuie trecută cu vederea la tineri și nu trebuie suferită de loc. Aceasta e adevărata stare a unui bolnav s'au a unui turburat în sănătatea sa și nu trebuie suferită la nimeni, ori de ce vârstă și ce poziție ar fi.

§ 209. Putem adăoga la artele mai sus amintite și *parfumeria*, *lustruirea*, gravarea și felurite feluri de a lucra în fier, cositor și argint, și dacă se întâmplă ca tinerii să trăiască în orașe mari o mare parte a timpului, cum fac cei mai mulți tineri nobili, atunci pot învăța și croitoria, poleitura și încadrarea pietrelor prețioase sau să se ocupe cu șlefuirea sticlelor optice ²⁾. Cu atâta varietate a o mulțime de ingenioase dexterități ma-

¹⁾ § 123 și urm.

²⁾ Peatunci eră foarte la modă să se converseze despre experiențe fizicale, d. e. despre telescoape, sticle optice, pompe, mașină cu aburi, dar nu atât din interes științific cât din cel practic, în speranța îmbogățirii prin descoperiri mari. Vasăzicătot negustoria cea atât de dragă lui Locke.—Arta parfumeriei eră pe-o treaptă foarte joasă peatunci în Anglia. Într'o scrisoare a lui Locke din 1672 el cerea din Franția: «mănuși și ceva parfum».

nuale, este cu neputință să nu se găsească nici una care să-i placă și să-i convie, afară numai dacă nu e un leneș și un stricat, ceiace însă nu se poate admite la un om cu educațiune corectă. Și fiindcă el nu se poate ocupa mereu cu studiul, cu cetirea și cu petrecerile sociale, el va află multe ceasuri disponibile, afară din timpul ce i-l iau exercițiile corporale, ceasuri pe cari nu le va fi întrebuintat în modul arătat, le va întrebuintă la cevă cu mult mai rău. Pentrucă eu viu la concluziunea că un tânăr rareori va sta cu totul liniștit vr'odată, și fără să facă nimic, iar dacă totuș se poate cazul acesta, atunci asta e o greșeală ce trebuie stârpită.

á 219. Dar dacă rău sfătuiții săi părinți s'ar izbî de neplăcutul nume al unei *industrii mecanice* și ar simți o replusiune către toate de felul acestora, totuș mai este un lucru care stă în legătură cu industria, lucru pe care ei trebuie să-l privească, judecând bine, ca o necesitate absolută pentru fiii lor.

(2) Deși *contabilitatea comercială* nu este o știință care ar putea procura unui tânăr nobil avere, totuș nu e nimic mai folositor și mai potrivit decât ea să-l facă în stare a păstră averea ce o are. Se observă rar faptul ca un om să-și lase în risipă averea sa, câtă vreme el poartă o condică de veniturile și cheltuelile sale și prin asta își ține sub ochi mereu starea afacerilor casnice. Da, eu nu mă îndoiesc, că mulți scapătă înainte de a băgă de seamă, sau că se prăvălesc și mai adânc când începe a le merge rău, numai fiindcă n'au această supraveghere și nu pricep s'o practice.

Deaceia eu aş sfătuî pe toţi tinerii nobili să înveţe temeinic *contabilitatea* şi să nu creadă că ei n'au nimic de-a face cu ea, fiindcă îşi are numele dela negustori şi e practică mai ales de ei.

Contabilitatea

§ 211. Dupăce tânărul meu domn îşi va fi însuşit o dibăcie în contabilitate — ceiace e mai mult o chestie de raţiune decât de aritmetică — cred că va fi poate potrivit ca tatăl său să-i ceară de acî înainte să facă întrebuintare de ea în toate afacerile sale. Nu doară c'aş pretinde ca el să-şi însemneze fiecare cinzeacă de vin sau fiecare joc ce-l costă parale — asta o poate face prea bine sub rubrica de cheltueli generale — şi nici n'aş vrea ca tatăl său să urmărească această listă cu prea multă exactitate, ca şi când ar vrea să controleze cheltuelile fiului său: el trebuie să se gândească doară că şi el a fost odată om tânăr, şi să nu uite cum gândeà şI el despre lume atunci, şi că fiul său are şi el dreptul să gândească tot aşà şi să lucreze în consecinţă. Aşadară, dacă aş vrea ca tânărul să fie obligat să ţie socotelile sale în regulă, n'aş vrea deloc cu asta să restrâng pe tânăr în cheltuelile lui — căci dacă tatăl său îi acordă ceva, atunci trebuie să-i lase şi voia de-a dispune absolut liber — ci numai ca să se deprindă de timpuriu cu obişnuinţa să facă acest lucru şi ca să-i intre în uz şi în obicei de cu bună vreme un lucru a cărui practicare neînteruptă îi va fi aşà de foloşitoare şi de necesară vieaţa întreagă. Un nobil veneţian, al cărui fiu se tăvăleà în mulţimea bogăţiilor tatălui său, a descoperit că cheltuelile fiului sunt aşà de mari şi de nebuneşti, încât porunci casierului său că de acum înainte să nu-i

mai deã bani în mână decât numai atâția câți îi va puteã declarã la primirea lor pe ce anume are sã-i cheltuiascã. Acum ai crede cã n'ai pus cu asta nu știu ce stavilã mare în cheltuelile unui tânãr bogat, pentrucã el și deacum poate aveã atâția bani câți va voi sã-mi declare; însã aceasta s'a dovedit a fi o foarte mare neplãcere pentru un om care erã obișnuit sã alerge neînfrãnat numai dupã plãcerile sale, o neplãcere care la urmã l-a adus la aceastã chibzuire serioasã și prielnicã. Dacă pe mine mã costã atâta trudã numai sã numãr banii pe cari am sã-i cheltuiesc, ce trudã și muncã a costat pe pãrinții mei nu numai sã-i numere, ci sã-i și agoniseascã? Acest gând înțelepțesc pe care i l-a dat aceastã neînsemnatã trudã ce i s'a impus, a avut un efect așã de mare asupra sufletului sãu, încât el s'a schimbat cu totul și de atunci s'a dovedit ca un bun econom¹⁾. Cel puțin trebuie sã-mi conceadã oricine, cã nimie nu poate sã ție mai bine în ordine pe un tânãr, decât faptul cã el își ține mereu sub ochi starea afacerilor sale.

§ 212. Cea din urmã parte a educațiunii o fac de obicei *cãlãtoriile*, despre cari e generalã credința cã ar fi încoronãndoperași cã ar fi dând omului nobil cea din urmã poleiturã. Eu concred cã sunt de mare folos *cãlãtoriile* prin țãri streine; însã timpul, care de obicei se

Cãlãtoriile

¹⁾ Lucrul acesta se povestește despre un bogat moșier din Roma veche. Acesta da bani fiului sãu ori câți îi cereã, dar trebuia sã-i numere fiul sãu în bani mãrunți. Cazul cum îl spune Locke e foarte puțin verosimil. Dar însãrșit nu e vorba de caz un adevãrat sau verosimil, ci de-un caz psihologic și cã, într'un fel oarecare ca aceasta, poți schimbã sufletul unui om.

înătate este tocmai acel care după a mea părere e mai puțin favorabil de-a da acest folos. Folioasele ce ni se promet din călătorie se pot reduce în majoritatea cazurilor la acestea două: întâi învățarea limbilor, al doilea o îmbogățire a prudenței și a înțelepciunii prin observarea oamenilor și prin contactul cu națiuni ale căror obiceiuri, precum și felul de a fi și caracterul, sunt deosebite unele de altele și mai ales de acelea ale patriei și ale popoarelor vecine. Însă între șasesprezece și douăzeci și unu de ani, care e timpul obicinuit al călătoriilor ¹⁾, oamenii sunt cu mult mai necapabili decât în oricare altă vârstă de-a scoate folosul de care vorbirăm. Timpul cel mai bun pentru învățarea limbilor și pentru deprinderea limbii cu sunetele corecte ale lor este, dupăcum mi se pare, al șaptelea an până la al șaptesprezecilea sau al șesșesprezecilea, și atunci li-e de folos și de trebuință și un învățător, care să-i poată învăța deodată cu respectivele limbi și alte lucruri. Însă a-i pune sub paza unui educator, departe de ochii părinților în străinătate, unde ei se socot prea mult că ar fi bărbați întregi, ca să mai fie conduși de alții, și totuș neavând destulă înțelepciune și experiență ca să se conducă singuri, ce-ar însemna asta alt lucru decât ai expune tuturor celor mai mari primejdii ale întregii lor vieți într'un timp în care ei sunt mai puțin apărați și scutiți împotriva acelor primejdii! Pânăce vine acest timp de fierbere și de agitare, se poate spera că educatorul și-a câștigat asupra copiilor oarecare autoritate, și e adevărat că nici egoismul acestei

1) Vezi § 216. Iar la Rousseau, Emil V § 453.

vârste, nici ispita și nici exemplul văzut la alții nu-l pot sustrage conducerii educatorului său, înainte de cincisprezece sau șeasesprezece ani, dar apoi de-acî înainte, după ce el odată a început să cerceteze societatea oamenilor mari și se ține de-acum om mare, după ce el începe a află plăcere în viciile celor adulți și se mândrește cu ele, după ce el privește ca o insultă să mai stea sub conducerea și supravegherea altora: ce mai putem atunci spera chiar și dela cel mai precaut și mai îngrijorat educator? Ce putem spera, când el nu mai are puterea de-a stăpîni pe tânăr, iar acesta n'are nici o aplecare să se lase condus de educator, ba dimpotrivă când el să lasă condus de sângele fierbinte al său și de obiceiurile la modă când se pleacă ispitelor și tovarășilor săi, cari sunt tot așa de cuminte ca și el însuși, și dă mai multă ascultare acestora decât profesorului său, pe care acum îl privește ca dușmanul libertății sale. Și care timp are mai multă putință de a strică pe om, decât acela în care tânărul nu e încă deplin format și totodată e și fără de stăpîn? Tocmai perioada aceasta a vieții sale cere mai cu osebite ochiul veghetor și autoritatea conducătoare a părinților și a prietenilor. Supunerea unui om în anii tineri ai vieții, când încă nu e destul de mare ca să fie încapătănat, ne face cu putință o conducere mai severă și o siguranță mai mare; iar de altă parte în anii de mai târziu începe rațiunea și discernământul a cam prinde aripi și a aminti omului despre îndreptarea sa și despre cele ce-i sunt de priință. Deaceia cred că timpul cel mai potrivit de-a trimite pe un tânăr în străinătate este: ori în anii mai tineri sub

conducerea unui profesor, a unuia cât se poate de precaut, ori în anii mai târzii, fără călăuză, într'un timp când el e destul de matur ca să se conducă singur și să facă observări asupra tot ce se află vrednic de-a fi luat aminte printr'alte țări și-i poate fi de folos după ce se va întoarce acasă, și unde el, pe deplin familiarizat cu legile și obiceiurile, cu calitățile naturale și intelectuale ale patriei sale, poate da și el ceva în schimb acelor oameni din străinătate dintr'al căror contact nădăjduște să scoată ceva învățături.

§ 214. ¹⁾ Fiindcă însă călătoriile se aranjează altfel, iată cauza de ce atâția tineri se întorc acasă cu foarte puțin folos. Chiar dacă aduc cu ei unele cunoștințe de locuri și de oameni pe cari i-au văzut, acestea nu sunt adeseori decât numai un fel de admirare ale celor mai rele și mai neghioabe obiceiuri pe cari au învățat să le cunoască prin străinătate, deoarece ei păstrează mai cu drag amintirea și dragostea acelor lucruri cari le-au dat prilej să guste de întâia oară din deplin libertatea lor, decât ale acelor cari trebuiau după întoarcerea lor acasă să-i facă mai buni și mai cuminiți. Și cum să se și poată altfel, dacă ei pleacă în călătorii într'o vârstă când ei stau sub paza altuia, care se îngrijește de toate cele trebuincioase lor și înșiși observă pentru ei? Astfel guvernorul le servește ca scut și părăvan, așa că ei se văd liberi de datoria de-a sta pe propriile picioare și de-a fi răspunzători de propria-le purtare și astfel ei foarte rareori își fac truda de-a lua informațiuni sau de-a face observări folositoare ei înșiși. Gân-

1) Din greșală § 213 a fost numerotat de Locke 214.

durile lor aleargă numai după joc și petreceri, iar când e vorba de-acestea ori ce supraveghere o concep ca o restrângere a drepturilor lor; rare-ori se interesează ei să cerceteze intențiunile oamenilor pe cari îi întâlnesc, să le observe purtarea, să cântărească apucăturile, caracterul și pornirile lor, ca să vadă dintr'acestea cum au să se poarte ei înșiși față cu dânșii. În privința asta însoțitorul de călătorie al lor trebuie să fie totdeauna gata să-i apere și să-i scoată din încurcături, când cad în de-ald'astea, și să-și ia asupra-și răspunderea pentru orice greșeli ar face.

§ 215. Recunosc că cunoștința de oameni este o știință de atâta însemnătate, încât nu se poate eșteptă ca un om tânăr să fie numai decât desăvârșit în ea. Dar călătoriile sunt aproape fără de niciun scop, dacă ele nu deschid câteodată ochii tânărului, dacă nu-l fac precaut și prevăzător și nu-l obișnuesc să vadă și dedesuptul laturii exterioare, și, sub inofensivul scut al unei purtări politicoase și îndatoritoare în contactul său cu streinii și cu oamenii de tot felul, să-și păstreze libertatea, fără ca să stabilească buna opinie a lor despre el. În călătorii, cine e îndemânată ca om mai în vârstă și are gândul bărbătesc al omului care vrea să se formeze, acela poate veni în contact și poate face cunoștință cu personalități marcante, pe unde merge, iar asta este negreșit pentru un nobil care călătorește, un lucru de foarte mare preț; dar acum eu întreb, dacă între o sută de tineri, cari călătoresc dimpreună cu educatorul lor, se găsește măcar unul care să cerceteze pe vr'un om distins, necum să facă cunoștință cu bărbați dintr'al căror contact ar putea

să învețe cum stă partea culturală a respectivei țări și ce este vrednic de văzut în ea, cu toate că dela atari persoane poți învăța mai mult într'o zi decât într'un an întreg colindând din cârciumă în cârciumă. Dar nici nu e de mirare lucru; pentru-că bărbații de însemnătate și de spîrit nu pot primi în contact intim așa dintr'odată *copii* cari au încă nevoie de îngrijirile educatorului, în vreme ce un tânăr și un străin care se poartă ca *bărbați* și-și manifestează dorința să cunoască obiceiurile, moravurile, legile și forma de guvernămînt a țării în care se găsește, acela află pretutindeni primire și sprijin binevenit la persoanele cele mai bune și mai cunoscătoare de lucruri, cari să stea gata să primească pe un străin inteligent și doritor de învățătură, să-l instrueze și să-i dea tot ajutorul.

§ 216. Oricât e adevărat acest lucru, eu totuș mă tem că nu se va schimbă obiceiul care pune călătoriile în timpul cel mai nepriincios al vieții unui om, însă din motive cari n'au nimic aface cu formarea lui. Tânărul om nu poate fi expus primejdiei unei unei călătorii în anul al optulea ori al zecilea al vieții, ca nu cumvâ să i se întâmplesc ceva fragedului copil, cu toate că în anii aceștia îl amenință mai puțină primejdie decât într'al șasesprezecelea și al optsprezecilea an. Și nu poate să rămâie nici acasă, pânăce nu trece de etatea asta primejdioasă și caprițioasă, pentrucă la 21 de ani trebuie să fie întors acasă, ca să se însoare și să întemeieze o familie¹⁾. Tata nu poate așteptă îndelung cu partea de moștenire, nici mama n'are

¹⁾ Eră peatunci obiceiul în Angliă să se însoare tinerii foarte de timouriu. Insuși Locke a trebuit să cate pentru tânărul Ashley o fată, ca să-l însoare la 16 ani.

răbdare să vadă mai încurând o nouă serie de copii cu care să se joace și așa pentru tânărul om trebuie căutată o femeie, ori cum ar ieși lucrul, deîndatăce e major, cutoatecă pentru puterea lui trupească, pentru spiritul lui și pentru progenitura sa n'ar fi nici o pagubă dacă s'ar mai amână puțintel însurătoarea, așa încât să poată aveà un avans și în ani și în minte față de copiii săi, cari adeseori urmăresc prea de aproape urmele tatălui lor și nu spre mulțumirea nici a lui nici a copiilor. Dar fiindcă însurătoarea tânărului om e încă în perspectivă, e timpul să'l lăsăm iubitei sale¹).

---

¹ Vezi Rousseau, *Emil* V. § 2.

V. INCHEIERE

---

§ 217. Cutoatecă sunt acum la sfârșitul expunerii ideilor pe cari mi le-a dat observarea zilnică în chestiunea educațiunii, aș vrea totuș ca să nu se privească acestea ca un tratat propriu zis asupra acestui obiect. Mii de alte lucruri vor fi având încă nevoie de deslușiri, mai ales când vom vrea să luăm în considerațiune feluritele temperamente, variatele aplecări și greșelile speciale. Varietatea e atâta de mare încât ar trebui pentru ea un volum întreg, și nici atunci tot n'ar ajunge¹⁾. Sufletul fiecărui om, tot așa de bine ca și fața sa, are oarecari particularități care îl deosebesc de toți ceilalți, și poate că nu se găsesc pe lume doi copii cari să poată fi conduși într'acelaș fel. Afară de asta, așa cred eu, un prinț, un aristocrat și fiul unui obicinuit om nobil trebuie educați în diferite feluri. Dar fiind-că eu am avut în ochi numai unele puncte de vedere generale în privința țintei de căpetenie și a scopului educațiunii—și anume

---

¹⁾ Rousseau Emil III, § 149: Eu aș vrea ca un om lipsit de prejudecăți să ne scrie un tratat despre arta de-a observa copiii. Ar fi foarte important să cunoaștem această artă; tații și mamele nu cunosc din ea nici măcar temeliile cele mai de jos.

cu deosebită relativitate la fiul unui nobil, care pe atunci erà foarte mic și pecare îl priveam numai ca o hârtie albă sau ceară pe care o poți formà cum îți place—deaceia eu afară de acest punct capital am atins foarte puține alte lucruri, pe cari le-am socotit în genere ca necesarii pentru educațiunea oricărui nobil și am publicat acum aceste ale mele idei ocazionale cu speranța că ele, deși departe de a formà un tratat complet asupra acestui obiect sau de a fi astfel alcătuit încât să găsească în el orișicine ceiace i s'ar părea potrivit pentru fiul său, totuș ar puteà da oare-cari lămuriri aceloră pe cari grija pentru iubiții lor copii îl face așa de neobicinuit de îndrăzneți încât se încumet a cere mai bine sfat dela propria lor rațiune, în educațiunea copiilor, decât a urmà orbește metoadele tradiționale.

VERIFICAT
1987

Din publicațiunile Casei Școalelor

Biblioteca Pedagogică

Lei B.

No. 1.	Didactica Magna — Comenius — traducere de <i>Petru Gârboviceanu</i>	12.—
„ 2.	Câteva idei asupra educațiunii. — Locke — traducere de <i>G. Coșbuc</i> , volumul I	20.—
„ 3.	Pedagogia practică — Adolf Matthias — traducere de <i>G. Bogdan-Duică</i>	32.—
„ 4.	Introducere în pedagogia lui Herbart — Chr. Ufer — traducere de <i>G. Coșbuc</i>	18.—
„ 5.	Leonard și Gertruda — Pestalozzi — traducere de <i>I. A. Rădulescu Pogoneanu</i>	42.—
„ 6.	Psihologia Pedagogică — Em. Martig — traducere de <i>G. Coșbuc</i>	30.—
„ 7.	Eroii — Th. Carlyle — traducere de <i>C. Antoniad</i> . . . sub tipar	
„ 8.	Câteva idei asupra educațiunii — Locke — traducere de <i>G. Coșbuc</i> , Vol. II	18.—
„ 9.	Emil — Jean Jacques Rousseau — trad. de <i>G. Adamescu</i>	45.—
„ 10.	Pedagogia lui Spencer — Studiu — de <i>G. G. Antonescu</i>	4.50
„ 11.	Educația cetățenească	epuizat
„ 12.	Pedagogia lui Pestalozzi — Studiu — de <i>G. G. Antonescu</i>	6.50
„ 13.	Școala educativă de <i>N. Moiescu</i>	8.—
„ 14.	Introducere în filosofie — Paulsen — traducere de <i>I. Lupu și D. Pușchilă</i>	45.—
„ 15.	Psihologia pentru școlile normale de <i>I. Nisipeanu</i>	26.—
„ 16.	Evoluția sistemelor de morală de <i>Gr. Tăușan</i>	15.—
„ 17.	Cultivarea minții cu ajutorul biologiei de <i>N. Moiescu</i>	15.—
„ 18.	Filosofia lui Plotin de <i>Gr. Tăușan</i>	30.—
„ 19.	Trei studii filozofice de <i>Gr. Tăușan</i>	4.50
„ 20.	Metodologia — F. Collard — traducere de <i>I. Isbășeanu</i>	30.—
„ 21.	Educația fetelor — Fénelon — trad. de <i>C. Sudeșeanu</i>	10.—
„ 22.	Probleme de logică de <i>I. Petrovici</i>	20.—
„ 23.	Introducere în metafizică de <i>I. Petrovici</i>	10.—
„ 24.	Literatura copiilor și șezătorile cu copiii de <i>Ap. D. Culea</i>	23.—
„ 25.	Psihologia copilului — Claparède — traducere de <i>V. Duiulescu</i>	70.—
„ 26.	Conducerea vieții emotive, instinctive, intelectuale și sociale de <i>N. Moiescu</i>	32.—
„ 27.	Teoria Noțiunilor de <i>I. Petrovici</i>	30.—
„ 28.	Studii istorico-filosofice de <i>I. Petrovici</i>	sub tipar

VERIFICAT
2007